

Univerzita Palackého v Olomouci, Filozofická fakulta

Katedra historie

**ANALÝZA CECHOVNÍCH ARTIKULÍ
ŘEZNÍKŮ NA HRADECKU A CHRUDIMSKU**

Bakalářská práce

Autor: Miloš Švec

Studijní obor: Historické vědy

Vedoucí práce: Mgr. et Mgr. Michaela Antonín Malaníková, Ph.D.

Anotace

Cílem bakalářské práce *Analýza cechovních artikulí řezníků na Hradecku a Chrudimsku* je rozbor artikulí z královských věnných měst regionů. Práce je rozdělena do pěti kapitol. V úvodu se čtenář seznámí s tématem, badatelskými otázkami, literaturou a prameny, které jsou použity v této práci. První kapitola se věnuje cechům obecně. Druhá kapitola pojednává o problematice města. Třetí kapitola obsahuje důležité body dějin správy pro tuto práci. Ve čtvrté kapitole je stručný dějinný vývoj měst, ze kterých artikule pochází. V páté kapitole se věnuje prostor analýze pramene a v příloze je tabulka, ve které jsou artikule rozděleny do různých odvětví.

Annotation

The aim of this bachelor thesis, named Analysis of guild orders of butchers at Hradec and Chrudim regions, is to examine guild orders of royal dowry cities' regions. The thesis is divided into five sections. In the introduction, the reader familiarizes with the topic itself, along with research questions and literature historical sources, which are used in the thesis. The first chapter is about guilds in general. Second chapter is about town and town society. Third chapter contains important themes of the history of administration in Czech lands. The fourth chapter describes brief historical evolution of cities from which guild orders originate. The fifth chapter focuses on analysis of a historical source. Finally, a table is attached, where guild (orders/rules and regulations) are divided into various branches.

Čestné prohlášení

Prohlašuji, že jsem seminární práci na téma: *Analýza cechovních artikulí řezníků na Hradecku a Chrudimsku* vypracoval pod vedením Mgr. et Mgr. Michaely Antonín Malaníkové, Ph.D. s použitím uvedené literatury a pramenů.

V Olomouci dne 18. srpna 2022

.....

Podpis

Poděkování

Rád bych poděkoval své vedoucí práce Mgr. et Mgr. Michaele Antonín Malaníkové, Ph.D. za její podporu, cenné rady a pozitivní přístup. Také bych rád poděkoval pracovníkům archivů ve kterých jsem mohl bádát a děkuji za jejich přátelský a kolegiální přístup. Dále jmenovitě SOKA v Hradci Králové, který mi věnoval darem celou edici Dějiny Hradce Králové od Jaromíra Mikulky. Velké díky patří mým blízkým a přátelům, kteří mne během mého studia podporovali.

Obsah

Úvod.....	1
Literatura a prameny	3
1 Cech.....	10
1.1 Vnitřní struktura	10
1.1.1 Cechovní schůze.....	12
1.2 Stručná historie cechů v českých zemích	13
2 Město a městská společnost.....	17
2.1 Městská společnost.....	18
2.2 Význam cechu pro město	19
3 Dějiny správních krajů	21
4 Historie měst.....	26
4.1 Hradec Králové.....	26
4.2 Jaroměř	33
4.3 Dvůr Králové na Labem	37
4.4 Nový Bydžov.....	40
4.5 Polička.....	44
4.6 Vysoké Mýto	47
5 Analýza cechovních artikulí.....	51
5.1 Hradecko	51
5.1.1 Hradec Králové.....	53
5.1.2 Nový Bydžov.....	55
5.1.3 Jaroměř	57
5.1.4 Dvůr Králové nad Labem	59
5.2 Chrudimsko	61
5.2.1 Polička.....	61
5.2.2 Vysoké Mýto	63
5.3 Porovnání obou regionů	66
Závěr.....	67
Seznam pramenů a literatury	69
Prameny.....	69
Literatura	69
Odborné články	70
Odborné práce	71
Přílohy	72
Tabulky.....	72

Úvod

Tématem této práce jsou řeznické cechy královských měst na Hradecku a Chrudimsku. Zmíněné regiony jsou rozděleny po 30. leté válce v roce 1654. Konkrétněji se zaměřím na práci s cechovními artikulemi a jejich obsahem. Cechovní artikule se liší nejen místem a dobou vznik nebo obdobím, ale i vnitřním obsahem. Badatelské otázky práce se týkají rozdílnosti artikulí, jestli lze artikule využít i v jiném měřítku bádání a jestli artikule zachycují specifčnost měst v některém odvětví. V práci jsou použity prameny řeznických cechů z měst Hradec Králové, Nový Bydžov, Dvůr Králové nad Labem, Jaroměř, Chrudim, Vysoké Mýto a Polička. Všechna tato města byla královská města, případně věnná. Důvodem výběru těchto měst je zmapování a zachycení cechovních pořádků a porovnání na malém konkrétním pramenném vzorku,¹ který ukáže, jak na normativní úrovni řeznické cechy na Hradecku a Chrudimsku fungovaly. Bohužel ne ve všech vybraných městech se dochovaly fondy. Chrudimský cech řezníků se bohužel nedochoval.

Co se vymezení regionu týče, vycházím z edice berní ruly z roku 1654² (je nazývána také jako *Popis Čech 1654*³) a z díla Augusta Sedláčka⁴. Pro tuto práci to je důležité z důvodu dobového členění regionu, které je zachyceno právě v berní rule. V této edici jsou děleny regiony na města a města jsou dělena na stavy. V Sedláčkově knize se vyskytuje ke každému kraji stručná historie.

Tato práce zachycuje období mezi 16. až 18. stoletím. Z tohoto období se dochovalo větší množství pramenů v porovnání s obdobím středověku. Téměř všechny cechovní fondy řezníků, které se v regionu nacházejí, začínají v 16. století. Během 18. století došlo k právnímu zrušení cechů Josefem II. (1783). Po smrti Josefa II. se k moci dostal Leopold II., tedy jeho bratr. Leopold II. cechy znovu obnovil (v roce 1792). Znovuobnovení bylo pro cechy radostnou událostí, čehož si lze povšimnout i v pramenech. Například v Hradci Králové vznikla nová verze artikulí.⁵

První kapitola bude komentářem vybrané literatury a pramenů. Nastíním, z čeho jsem čerpal. Shrnu stav dostupných pramenů, a kde jsou prameny uloženy, jaké jsou případné limity pramenů a s čím v této práci nepracuji.

¹ Archivní fondy cechů jsou nejbohatší právě z královských nebo věnných měst.

² Jedná se o druhý svazek berní ruly editovanou Karlem Doskočilem

³ DOSKOČIL, Karel: *Berní rula. 2, Popis Čech r. 1654 : souhrnný index obcí, osad a samot k berní rule*. Praha 1953.

⁴ SEDLÁČEK, August: *O starém rozdělení Čech na kraje*. Praha 1921.

⁵ SOKA Hradec Králové, fond Cech řezníků Hradec Králové, NAD: 205, inv. č.15, kn. č. 2.

V druhé kapitole bude zachycena problematika cechů – vymezení termínu cech, jaké má pravomoci nebo privilegia a jak cech vnitřně funguje, jestli se cech nějak vnitřně člení a jaké jsou případné rozdíly v hierarchii. V této kapitole bude rozebrána i stručná historie českého cechovního vývoje v obecném měřítku.

Tématem třetí kapitoly této práce budou města a jejich vnitřní fungování. Bude zde přiblížena městská správa, a jaký měl cech vliv na správu města. Kapitola se bude věnovat otázce, jaká byla městská společnost, co bylo pro ni charakteristické a jestli byl cech pro město důležitý a proč.

Čtvrtá kapitola bude členěna na čtyři podkapitoly. První se bude věnovat analýze řeznických artikulí na Hradecku a druhá se bude věnovat analýze cechovních artikulí na Chrudimsku. Třetí podkapitolou bude porovnání obou regionů. V příloze práce bude přehledná tabulka. Tabulka bude členěna na jednotlivá odvětví, čemu se artikule věnují. Od tabulky si slibuji, že bude dobrým ilustrativním dokumentem o artikulích.

Hlavním cílem práce je zjistit, zda se cechovní artikule výrazně lišily město od města a zda artikule nějak zachytily specifickou město a lze je využít i v jiném badatelském odvětví.

Literatura a prameny

Pro první kapitolu, která je věnovaná cechům obecně, jsem jako prvního autora vybral Zikmunda Wintera, který stále základní literaturou k problematice cechů, ačkoliv svá díla napsal v minulém století. Winterova díla, se kterými zde pracuji, jsou *Dějiny řemesel a obchodu*⁶ a *Český průmysl a obchod v XVI. věku*.⁷ Dílo Zikmunda Wintera je k dodnes nepřekonané. Zachytil cechovní problematiku velmi dobře, a nejen cechovní, ale i městskou. Na jeho díle je znát jeho stáří, a to nejen jazyk, který je dnešním pohledem značně archaický, ale i časový rozsah práce. Jeho díla se věnují převážně středověku (sám dílo nazval podle „věků“, ve kterých se knihy pohybují. Zikmund Winter byl schopný vytvořit publikace, které jsou využívány dodnes díky jejich přehlednosti a blízkosti problematice hospodářských dějin se zaměřením na řemesla. Winter nebyl jediným kdo se na počátku 20. století věnoval cechům. Dalším autorem je Bedřich Mendl. Mendl publikoval v Českém časopisu historickém článek s názvem *Počátky našich cechů*,⁸ který je reakcí na Wintera a jeho pohled na počátek cechů v Čechách. Příspěvek je značně kritický k Wintrovu pojetí počátku cechů. Josef Janáček byl taktéž aktivním historikem týkající se cechovní problematiky. Část jeho díla je bohužel poznamenaná dobou. V této práci bude využit jeho článek z Českého časopisu historického s názvem *Zrušení cechů r. 1547*,⁹ na který odkazuje v monografii věnované řemeslům.¹⁰ Novodobější pohled poskytuje práce Jiřího Smrže pro nový pohled na cechy. Jeho dílo se nazývá *Cechy v pražských městech od prvních zpráv ve 13. století až do jejich zrušení v roce 1860*¹¹ a jak název napovídá, je práce věnována cechům v pražských městech. Jedná se o studii, která se zabývá čistě Prahou a každým řemeslem zvlášť. Přesto je v knize zachycena obecná kapitola o ceších a cechovním vývoji. Pro jiný pohled na cechy, než je Winterův, je publikace velmi dobrým zdrojem. Také je možné porovnat zkoumané cechy s Prahou.

⁶ WINTER, Zikmund: *Dějiny řemesel a obchodu*. Praha 1906. (dále jen: WINTER, Z.: *Dějiny*.)

⁷ WINTER, Zikmund: *Český průmysl a obchod v XVI. věku*. Praha 1913. (dále jen: WINTER, Z.: *Český průmysl*.)

⁸ MENDL, Bedřich: *Počátky našich cechů*. In: Český časopis historický, ročník 33, 1927. (dále jen: MENDL, B.: *Počátky*.)

⁹ JANÁČEK, Josef: *Zrušení cechů r. 1547*. In: Český časopis historický, 1959 (dále jen: JANÁČEK, J.: *Zrušení*.)

¹⁰ JANÁČEK, Josef: *Přehled vývoje řemeslné výroby v českých zemích za feudalismu*. Praha 1963. (dále jen JANÁČEK, J.: *Přehled*.) a JANÁČEK, Josef: *Řemeslná výroba v českých městech v 16. století*. Praha 1961. (dále jen: JANÁČEK, J.: *Řemeslná*.)

¹¹ SMRŽ, Jiří: *Cechy v pražských městech od prvních zpráv ve 13. století až do jejich zrušení v roce 1860*. Praha 2019. (Dále jen SMRŽ, J.: *Cechy*.) a také diplomová práce SMRŽ Jiří: *Řemeslnická a živnostenská bratrstva a cechy v pražských městech*. Praha 2016. (nepublikovaná magisterská diplomová práce) (dále jen: SMRŽ, J.: *Řemeslnická*.) a též rigorózní práce SMRŽ, Jiří: *Cechy pražských měst od jejich počátku až do zrušení cechovního zřízení*. Praha 2018. (nepublikovaná rigorózní práce) (dále jen: SMRŽ, J.: *Cechy*. (nepublikovaná rigorózní práce).

Pro kapitolu týkající se měst a pohledu na poctivá a nepoctivá řemesla jsem vybral následující literaturu: *České město ve středověku*,¹² *Člověk raného novověku*¹³ *Společnost českých zemí v raném novověku*¹⁴ a *Peníze nervem společnosti*.¹⁵ Dílo Františka Hoffmanna je v oboru velmi uznávané, ale vyskytují se v něm pojmy jako husitská revoluce, kterou dnes již nechápeme jako revoluci, ale jako reformu a obměnu v českých zemích. Nicméně toto není téma práce a pro zachycení městského prostředí, správy a role města ve společnosti je velmi cenným dílem. Pro ilustraci měšťana ve společnosti je dobrou volbou kapitoly z knihy *Člověk českého raného novověku*.¹⁶ Editorem knihy je Václav Bůžek. Kniha s názvem *Peníze nervem společnosti*¹⁷ hledí převážně na moravskou společnost v českých zemích a zaměřuje se na fungování předmoderní ekonomiky. Z publikace bude využita kapitola s názvem *Města a měšťané*.¹⁸

Dějiny správy jsou v této práci rozebrány z díla Zdeňky Hledíkové a kolektivu.¹⁹ Jedná se o knihu, která velmi přístupně shrnuje správu Českých zemí od jejich počátku až do moderní doby. Pro doplnění jsem vybral dílo Augusta Sedláčka,²⁰ který publikoval monografii o rozdělení Čech na kraje.

K dějinám města Hradce Králové bylo napsáno nejvíce ze všech sledovaných měst. V roce 2017 vyšla kolektivní monografie z edice *Dějiny měst* s názvem *Hradec Králové*.²¹ Tato publikace shrnuje dějiny Hradce Králové od pravěku až do roku 1989. Na díle se podílel tým historiků pod vedením Radka Bláhy, který pracuje v Muzeu Východních Čech v Hradci Králové. Kniha je členěna chronologicky a velmi obsáhlá. Hospodářské odvětví je zachyceno v každé kapitole o daném historickém úseku města a pro tuto práci je publikace velmi dobrou volbou, protože je ideálním zdrojem pro regionální dějiny. Neopomněl jsem i čtyřdílnou publikaci Jaromíra Mikulky s názvem *Dějiny města Hradec Králové*.²² Tato publikace je taktéž členěna chronologicky a končí rokem 1850. Bohužel co se týče cechovní problematiky, tak není

¹² HOFFMANN, František: *České město ve středověku*. Praha 1989. (dále jen HOFFMANN: F.: *České město*.)

¹³ BŮŽEK, Václav a kol.: *Člověk českého raného novověku*. Praha 2007.

¹⁴ BŮŽEK, Václav a kol.: *Společnost českých zemí v raném novověku*. Praha 2010. (dále jen BŮŽEK, V. a kol.: *Společnost*.)

¹⁵ BOROVSÝ, Tomáš a kol.: *Peníze nervem společnosti*. Brno 2007. (dále jen BOROVSÝ, T. a kol.: *Peníze*.)

¹⁶ HRDLIČKA, Josef: *Měšťan*. In: BŮŽEK, Václav(ed.): *Člověk českého raného novověku*. Praha 2007. s. 139–166. (dále jen: HRDLIČKA, J.: *Měšťan*.)

¹⁷ BOROVSÝ, Tomáš a kol.(ed.): *Peníze nervem společnosti*. Brno 2007.

¹⁸ BOROVSÝ, Tomáš a STERNECK, Tomáš: *Města a měšťané*. Brno 2007. s. 229–292. (dále jen: BOROVSÝ, T. a STERNECK, T.: *Města*.)

¹⁹ HLEDÍKOVÁ, Zdeňka a kol.: *Dějiny správy*. (dále jen: HLEDÍKOVÁ, Z. a kol.: *Dějiny*.) Praha 2005.

²⁰ SEDLÁČEK, August: *O starém rozdělení Čech na kraje*. Praha 1921.

²¹ BLÁHA, Radek a kol.: *Hradec Králové*. Praha 2017. (dále jen BLÁHA, R. a kol.: *Hradec Králové*.)

²² MIKULKA, Jaromír: *Dějiny Hradce Králové do roku 1850*. Hradec Králové 1994. (dále jen: MIKULKA, J.: *Dějiny*.)

natolik obsáhlá, jako kolektivní publikace z pera editora Radka Bláhy. Zároveň dílo od Mikulky sice obsahuje poznámkový aparát a zdroje, ale cituje zřídka. Tento fakt by mohl být problémem pro věrohodnost jeho díla, ale při bádání o ceších. Ve státním okresním archivu Hradec Králové jsem byl informován, že dílo je věrohodné a zdroje nebyly vydány, protože na to nebyly finanční prostředky. Mělo se jednat o samostatnou a poslední knihu z této edice.²³ Nicméně se v knihách i tak vyskytují užitečné informace k obecným dějinám města a jeho pohromám nebo politickým změnám, případně každodennosti během okupace pruskými vojáky. Pokud se přesunu z Hradce Králové do dalších měst, začíná regionální historie strádat. Je možné jít i více do minulosti a projít si dílo *Geschichte der Stadt Könnigratz*, které, jak název vypovídá, je v němčině. Autorem publikace je jeden z prvních archeologů v Čechách Karel Josef Biener z Bienenberka.²⁴ Toto dílo není v práci použito, z důvodu jeho data vzniku. Obě novodobé publikace mají Bienera uvedeného, že z něj čerpají. Nejvíce budu vycházet z publikace Hradec Králové z edice dějiny měst a pokud bude zapotřebí doplnit případné mezery v historii využiji dílo Mikulky.

S historií Jaroměře je svázáno několik publikací. Jako jedna z prvních publikací se mi do ruky dostaly *Paměti královského věnného města Jaroměře nad Labem*.²⁵ Autorem je Antonín Knapp, který byl ve druhé polovině 19. století jaroměřským knězem. V publikaci se vyskytuje poznámkový aparát s citacemi. Autor vychází převážně z kronik a v případě nedostatku novodobé literatury je tato publikace dobrou volbou. Kniha je členěna chronologicky a zachycuje i hospodářský život města včetně duchovního života, obsahuje rejstřík i obsah. O něco novější kniha je od dvojice autorů Mertlíkových s názvem *Jaroměř; vyprávění o historii města*.²⁶ Kniha sice navazuje na knihu Knappa, ale z odborného hlediska je věrohodnější Knappovo dílo, přestože v této knize není citováno. V závěru knihy jsou uvedeny zdroje, ze kterých autoři čerpali, nicméně kniha působí velmi popularizačně

Pro pochopení dějin Dvora Králové nad Labem lze sáhnout po knize Antonína Konstantina Vitáka, který napsal *Dějiny královského věnného města Dvora Králové nad Labem*²⁷ s podtitulem *K oslavě padesátileté památky nalezení rukopisu Kralodvorského*. Kniha

²³ Na požádání je možné si v elektronické podobě prohlédnout dokument ve formátu, jenž měl být publikován.

²⁴ SKLENÁŘ, Karel; SKLENÁŘOVÁ, Zuzana. *Biografický slovník českých, moravských a slezských archeologů*. Praha 2005 s. 76

²⁵ KNAPP, Antonín: *Paměti královského věnného města Jaroměře nad Labem*. Polička 1887. (dále jen: KNAPP, A.: *Paměti*.)

²⁶ MERTLÍK, Pavel a MERTLÍKOVÁ, Olga: *Jaroměř; vyprávění o historii města*. Liberec 2021. (dále jen MERTLÍK, P. a MERTLÍKOVÁ O.: *Jaroměř*.)

²⁷ VITÁK, Antonín Konstantin: *Dějiny královského věnného města Dvora Králové nad Labem*. Praha 1867. (dále jen: VITÁK, A. K.: *Dějiny*)

je bohužel silně orientovaná na období 19. století, které jsou věnovány dvě třetiny knihy. Nejvíce je orientovaná na rukopisy a osobnost Václava Hanky. V monografii jsou přepsány artikule cechu kožešnického, což může být užitečné v bádání o ceších. Kniha je členěna do chronologických kapitol a ke konci do kapitol tematických. Lze si tedy vyhledat kapitolu o průmyslu a dozvědět se něco více k cechům, o kterých je pár řádků napsáno. Kniha obsahuje poznámkový aparát, ale citací je v knize pomálu. Bohužel autor v knize ani neuvádí zdroje, ze kterých vychází. Další možností pro poznání dějin města je dílo Karla Josefa Bieneberga (stejný autor jako u *Geschichte der Königgrätz*) s názvem *Pokus o stručné dějiny města Dvora Králové, v nichž je obsaženo XXX listin*.²⁸ Je zde zachycen stručný životopis autora, výpis dějin ve formě analů až do roku 1780. Bohužel na pro poznání dějin města je monografie pro vědecké účely nedostatečná, nicméně jako stručný zdroj historie je dostatečný.²⁹ Jako poslední a velmi nové dílo je možné uvést svazek z edice Historických atlasů měst věnovaný městu Dvůr Králové nad Labem.³⁰

Pro historii Nového Bydžova lze vybrat dvě publikace. Obě publikace jsou od Jaroslava Prokopa. Jako první jsem vybral z edice *Zmizelé Čechy* monografii s názvem *Nový Bydžov*.³¹ V knize je mnoho fotografií, které ukazují město na přelomu 19. a 20. století a samotné fotografie tvoří více než polovinu knihy. Obrázkové příloze předchází 54 stránek pojednávajících o historii Nového Bydžova, z toho 37 stránek pojednává o historii 19. a 20. století. Kniha bohužel nedisponuje citacemi v textu, cituje se pouze obrázková příloha. Na konci knihy je výběrová bibliografie, kde autor uvádí zdroje, ze kterých čerpal. Z těchto zdrojů se zdá být vhodný *Nový Bydžov v proměnách staletí*.³² Monografie obsahuje citační aparát a objevují se v knize i citace s číselným odkazem na závěr knihy. Kniha z edice *Zmizelé Čechy* je pro tuto práci využitelná pouze v omezené míře, je však dobrou inspirací pro další zdroje a cenným obrazovým materiálem pro zájemce o dějiny Nového Bydžova.

Historie královského města Poličky je poměrně bohatá, zpracování regionální historie je bohužel po odborné stránce nepřilíš ideální, ale lze z děl poskládat přibližný obraz dějin města. Nejnovější publikací k dějinám města je kniha od dvojice autorů David Junek a Stanislav

²⁸ BIENENBERG, Carl Joseph: *Pokus o stručné dějiny města Dvora Králové, v nichž je obsaženo XXX listin*. Dvůr Králové nad Labem 2020. (dále jen BINENBERG, C. J.: *Pokus*.)

²⁹ Knihou je možné využít v případě studia diplomatického materiálu ve Dvoře Králové nad Labem

³⁰ ŠIMŮNEK, Robert a kol: *Dvůr Králové nad Labem*. In: Historický atlas měst českých. č. 34 Praha 2022. (dále jen ŠIMŮNEK, R. a kol.: *Dvůr*.)

³¹ PROKOP, Jaroslav: *Nový Bydžov*. Praha a Litomyšl 2007.

³² PROKOP, Jaroslav: *Nový Bydžov v proměnách staletí*. Nový Bydžov 2005 (dále jen: PROKOP, J.: *Nový Bydžov*.)

Konečný s názvem *Dějiny města Poličky*.³³ Monografie obsahuje na konci každé kapitoly zdroje, a je tak možné se případně dopídit dalších informací, pokud by si to čtenář přál. Tohoto přístupu si cením, protože i díky tomu lze z knihy částečně čerpat nebo se opřít o trochu podrobnější dílo. Kniha je bohatě proložena fotografiemi, a to nejen týkající se historie 19. nebo 20. století. Dalším zdrojem pro historii Poličky je dílo dvojice autorů Jindřicha Růžičky a Josefa Krušiny s názvem *Dějiny města Poličky; první díl, šest století feudálního řádu*.³⁴ Autoři bohužel neuvádějí citace, nicméně zdroje na konci knihy uvádějí. Na konci knihy je kritický přehled dosavadního bádání nad regionální historií a autor odkazuje na několik dalších, které pádnými argumenty kritizuje. O regionální historii do konce 19. století se nezajímali odborníci a jednalo se o volnočasové bádání například mladého lékaře a podobně. Roku 1908 byly vydány *Paměti města Poličky*,³⁵ autorem je Jan Václav Štefka. Toto dílo se soustředí převážně na 19. století. Autorka doporučuje práci Dobroslava Líbala a Lubomíra Remla s názvem *Polička. Historický a architektonický vývoj královského věnného města a okolí*.³⁶ Kniha bohužel neobsahuje citační aparát, ale na konci je zmíněný výběr z literatury. Dalším dostupným zdrojem je publikace od Karla Adámka *Z dějin hospodářství královského věnného města Poličky*.³⁷ Kniha disponuje zdroji a je chronologicky členěná. Pro studium městského hospodářství se zdá být dobrou volbou, ale samotnou problematikou se zabývá jen málo. Je silně dobově orientovaná. Nový pohled na dějiny města nabízí edice Historický atlas měst českých.³⁸ Pro dějiny města Poličky částečně použiji vše zmíněné, nicméně nejvíce budu vycházet z díla Líbala s Remlem a z díla Růžičky a Krušiny.

Vysoké Mýto je, co se týče regionální historie na tom velmi podobně jako Polička, Jaroměř nebo Dvůr Králové. Několik publikací vzniklo, nicméně co se týče citací a zdrojů je to o něco horší. Budu čerpat z publikace Radovana Dvořáka *Vysoké mýto – stručné dějiny města*. Také budu čerpat z historických publikací z 19. století. Konkrétně z díla Aloise Vojtěcha Šembery s názvem *Wysoké Mýto, královske wënné město w Čechách*³⁹. V publikaci jsou

³³ JUNEK, David a KONEČNÝ, Stanislav: *Dějiny města Poličky*. Polička 2015. (dále jen: JUNEK, D. a KONEČNÝ S.: *Dějiny*.)

³⁴ RŮŽIČKA, Jindřich; KRUŠINA Josef: *Dějiny města Poličky; první díl, šest století feudálního řádu*. Hradec Králové 1968. (dále jen RŮŽIČKA, J: *Dějiny*.)

³⁵ ŠTEFKA, Jan Václav: *Paměti král. věnného města Poličky*. Polička 1908. (dále jen: ŠTEFKA, J. V.: *Paměti*.)

³⁶ LÍBAL, Dobroslav; REML, Lubomír: *Polička. Historický a architektonický vývoj královského věnného města a okolí*. Praha 1962. (dále jen: LÍBAL, D. A REML, L.: *Polička*)

³⁷ ADÁMEK, Karel: *Z dějin hospodářství královského věnného města Poličky*. Praha 1906. (dále jen: ADÁMEK, K.: *Z dějin*)

³⁸ ŠIMŮNEK, Robert a kol.: *Polička*. In: Historický atlas měst českých. č. 30. Praha 2019. (dále jen: ŠIMŮNEK, Robert a kol.: *Polička*.)

³⁹ ŠEMBERA, Aloys: *Wysoké Mýto, královske wënné město w Čechách*. Olomouc 1845. (dále jen: ŠEMBERA, A.: *Wysoké*.)

obsaženy poznámky pod čarou a je chronologicky dělená. Využiji rovněž knihu Hermenegilda Jirečka *Královské věnné město Vysoké Mýto*.⁴⁰ Kniha je chronologicky členěna a necituje zdroje, otázkou zůstává, jestli ji použít, protože regionální literatury více není. Nejvíce budu čerpat ze Šembery, o něco méně z ostatních autorů pro doplnění mezer v tematice vybraných publikací využiji *Historický atlas měst českých Vysoké Mýto*.⁴¹

Cechu řezníků se v Hradeckém regionu věnovala Kateřina Wimmrová v práci *Řeznický cech v Hradci Králové (1559–1661) a Jaroměři (1621–1678)*.⁴² V práci se věnuje českým cechům obecně a poté přechází k regionální stránce věci. Bohužel práce necituje prameny a některé citace (přesněji poznámka pod čarou 567) si citace přímo žádají.⁴³ Práce se věnuje převážně Jaroměři a velmi detailně popisuje vnitřní fungování cechu a osudy jednotlivých tovaryšů. V práci jsou využity cechovní artikule a cechovní knihy. Hradci Králové je věnován méně detailní výklad, ale je velmi dobře zpracována kapitola o masných krámech a prodeji masa. V práci se nachází i několik tabulek, které velmi dobře reflektují výsledky výzkumu.

Pramenné zdroje jsou rozesety po archivech v královehradeckém a pardubickém kraji, avšak všechny archivy spadají pod Státní oblastní archiv Hradec Králové (do 1. 1. 2022 Státní oblastní archiv Zámorsk). Fondy řeznických cechů pro Hradecko jsou uloženy v Hradci Králové, Náchodě a Trutnově. Ve Státním okresním archivu v Hradci Králové jsou uloženy fondy pro Hradec Králové⁴⁴ a Nový Bydžov⁴⁵. Fond cechu řezníků z Jaroměře⁴⁶ je uložený ve Státním okresním archivu v Náchodě. Státní okresní archiv Trutnov disponuje fondem cechu řezníků z Dvora Králové nad Labem.⁴⁷ Výše zmíněné fondy mají vypracované archivní pomůcky a lze si tak z fondů vybrat přesně to, co badatel potřebuje. V některých fondech lze nalézt též hmotné artefakty, které nejsou v této práci využity (např. pečetní typář).

Pramenné zdroje týkající se historického území Chrudimska jsou uloženy v pobočkách SOA Hradec Králové. Jedná se o pobočky v Litomyšli⁴⁸, kde je uložený fond řezníků z Poličky. Tento fond je volně přístupný a stav pramene je podobný jako v Hradci Králové, Náchodě nebo

⁴⁰ JIREČEK, Hermenegild: *Královské věnné město Vysoké Mýto*. Vysoké Mýto 1884.

⁴¹ ŠIMŮNEK, Robert a kol.: *Vysoké Mýto*. In: *Historický atlas měst českých*. č. 33. Praha 2021. (dál jen: ŠIMŮNEK, Robert a kol.: *Vysoké Mýto*.)

⁴² WIMMROVÁ, Kateřina: *Řeznický cech v Hradci Králové (1559 – 1661) a Jaroměři (1621–1678)*. Praha 2009. (nepublikovaná diplomová práce)

⁴³ Například citace s číslem 567. Ta nastiňuje problém s penězi a jejich svěřování tovaryšům, kteří jej mohli využít v hazardu. Autorka přímo odkazuje na cech řezníků a jeho artikule, ačkoliv přímo myšlenka s penězi na dobytek a hazardem není v artikulích zachycená.

⁴⁴ SOKA Hradec Králové, fond Cech řezníků Hradec Králové.

⁴⁵ SOKA Hradec Králové, fond Cech řezníků Nový Bydžov.

⁴⁶ SOKA Náchod, fond Cech řezníků Jaroměř.

⁴⁷ SOKA Trutnov, fond Cech řezníků Dvůr Králové nad Labem.

⁴⁸ SOKA Svitavy se sídlem v Litomyšli, fond Cech řezníků Polička.

Trutnově,. Přesněji řečeno, jsou vypracovány archivní pomůcky včetně inventáře fondu a fond je přístupný. V Ústí nad Orlicí, kde je uložen fond řezníků z Vysokého Mýta.⁴⁹ Během výzkumu se může stát, že není některý fond uspořádaný a tím pádem nemusí být zpřístupněn. Pokud se tak stane, tak je velmi obtížné se ke kýženému prameni, nebo jen zlomku celého fondu dostat a použít ho při výzkumu.

Stav pramenů je poměrně dobrý, respektive fondy jsou torzovité, ale klíčové dokumenty jako cechovní pořádky (artikule), jsou ve stavu čitelném. Místy je zřetelné fyzické poškození a díky tomu není část pramene čitelná. Naštěstí cechy vytvářely opisy cechovních artikulí a díky tomu lze rekonstruovat, co bylo v artikulích psané (pokud jsou od počátku slovo od slova totožné).

⁴⁹ SOKA Ústí nad Orlicí, fond Řeznických cech Vysoké Mýto.

1 Cech

Cech je sociální organizace sdružující řemeslníky do jednotné skupiny s vnitřními pravidly, které udávají cechovní artikule, někdy nazývané jako pořádky, se sociálním členěním, jenž vymezuje roli jednotlivce ve skupině a udává mu jeho roli v organizaci, tedy cechu. S cechem jsou spojena privilegia, která cechu garantují omezení svobody trhu⁵⁰ ve prospěch daného cechu. Mílové privilegium cechu garantuje zákaz provádění řemesla v určitém okruhu sídla cechu jiným člověkem či skupinou lidí, kteří do cechu nespádají.

Cech nemusel vždy znamenat pouze jedno řemeslo, ne všechna řemesla byla natolik zastoupená nebo žádaná, aby utvořila dostatečně silné společenství jako byl cech. Docházelo k vytváření sdružených cechů.⁵¹

1.1 Vnitřní struktura

Nejvýše v poměrně pestré cechovní hierarchii byl vždy cechmistr, případně cechmistři, kteří svolávali cechovní schůzi.

Cechmistr jak je zmíněno výše je v hierarchii na předním postu. Jedná se o člena cechu, který je nepostradatelný a má velký vliv a roli ve skupině řemeslníků. Má na starost vedení schůze, otevírání pokladnice a také její zamykání.⁵²

Mistři byli hierarchicky na přičce vyšší. Jednalo se o členy cechu, kteří uměli řemeslo natolik, aby jej předávali a učili další uchazeče. Do učení přijímali pouze před zraky ostatních členů cechu, nikoliv soukromě. Disponovali vlastním obydlím a starali se o učedníky. Nejednalo se pouze o místo, kde přespávali, ale byli částí mistrovvy rodiny. Mistr je také vychovával po vzoru dobrých mravů. Svým způsobem zastupoval roli otce pro učedníky, protože nebyli v kontaktu se svou rodinou po dobu několika let. Při „povýšení“ učedníka na tovaryše ho mistr zapsal do knihy vyučených a pronesl káravou řeč, která jej měla motivovat k čestnému chování. Apeloval, aby se k němu i dále choval slušně, aby nekradl, nepomlouval a neodmlouval.⁵³

⁵⁰ Jinak nazývané jako vytvoření monopolu.

⁵¹ Například v Hradci Králové byly spojeny cechy pekařů, mlynářů, perníkářů, krupařů nebo cechy konvářů, soustružníků a sklénářů. Fondy jsou ve Státním Okresním Archivu v Hradci Králové vedeny jako sdružené. viz, SOkA Hradec Králové, fond Cech pekařů, mlynářů, perníkářů, krupařů Hradec Králové a SOkA Hradec Králové, fond Cech konvářů, soustružníků, sklénářů Hradec Králové.

⁵² WINTER, Z.: *Zlatá doba*. s. 213.

⁵³ WINTER, Z.: *Zlatá doba*. s. 218–220.

Tovaryš je nepostradatelným členem v cechovní struktuře. Ne nadarmo se artikule většinou nazývají pořádky tovaryšské.⁵⁴ Tovaryši mohou být dělení podle stáří, místa působení a stupně učení. Podle stáří je to jednoduché, buď je mladší nebo starší. Podle místa působení je to o něco zajímavější, protože tovaryš měl za povinnost vandrovat, „tedy vydat se do světa“.⁵⁵ Vandrovní tovaryši nemuseli být vždy vnímání dobře, protože mohli částečně narušit vnitřní funkci cechu, kam přivandrovali. Mistr mohl vzít tovaryše na zkoušku a pokud by s ním byl spokojen, bylo možné představit tovaryše zbytku cechu. Vztah měl podobný jako učedník a mistr (byl ubytovaný u mistra a mistr jej i živil).⁵⁶ Protikladem pro vandrovního tovaryše je tovaryš usedlý. Jedná se o tovaryše, který působí v místě jeho vyučení. Měl zakázáno se ženit a chodit ozbrojený. Při přijetí tovaryše do učení mu bylo uloženo tovaryšské jméno.⁵⁷ Bylo možné se nějakým způsobem i oženit, takovému tovaryši se říkalo tovaryš štukverník). Poté musel tovaryš doložit, jak se se ženou svou chovali doposud. Pokud tovaryš porušil zákaz manželství, nemohl se již nikdy stát mistrem. Tovaryš měl zakázáno pracovat bez svého mistra, činit tak mohl ale pouze pokud si domluvil nájemní smlouvu a stal se námezdní silou pro mistra.⁵⁸ Další postup pro tovaryše byl viditelný přibližně za tři roky.⁵⁹

Pod tovaryšem byl robenec. Jednalo se o učedníka, který byl schopný samostatné jednodušší činnosti. Mistr robenci platil malou částku za odvedenou práci a případně mu ročně daroval výrobek. Jakmile mistr naznal pocitu, že se chlapec naučil řemeslu, dostal „zavyučenou“. Robenec byl předveden před cech a byl zapsán mezi vyučené učedníky. Přítomní mohli být i rodiče a bylo zapotřebí opět cechu zaplatit za zapsání do „registra“, kdyby bylo zapotřebí dohledat potvrzení o vyučení. Částka byla flexibilní a nemusela být placena pouze penězi, ale i voskem.⁶⁰

Nejnižší postavený v hierarchii byl učedník. Věková hranice nebyla stanovená, ale většinou šlo o dítě,⁶¹ ale učedníkem se mohl stát i dospělý muž, který nebyl ženatý. Jakmile učedník vstoupil do cechu, byl brán jako člen cechu a vztahovala se na něj i ochranná moc cechu. Pokud chtěl kandidát vstoupit do cechu, bylo zapotřebí to oznámit celému cechu nebo alespoň mistrům. Uchazeč měl být z počestného lože a měl být domluvený s mistrem, který jej

⁵⁴ SOKA Svitavy, Cech řezníků Polička, inv. č. 1, listina 1.

⁵⁵ WINTER, Z.: *Dějiny*. s. 728–731.

⁵⁶ Tamtéž, s. 728–731.

⁵⁷ Tamtéž, s. 728–731.

⁵⁸ Tamtéž, s. 731–735.

⁵⁹ Tamtéž, s. 748.

⁶⁰ WINTER, Z.: *Dějiny*. s. 726–728.

⁶¹ Winter uvádí v publikaci chlapce, který vstoupil do cechu malířů v pěti letech.

bude učit.⁶² Akt měl být zapsán do cechovní knihy a kandidát složil poplatek stanovený artikulemi nebo mistry. Doba výcviku záležela buď na vnitřních pořádcích cechu nebo na mistrovi. Učedník nebo jeho rodiče platili mistrovi za učení.⁶³ Bylo ale možné, že mistr odpustil učedníkovi platbu za učení nebo ji slevil ze své dobré vůle.⁶⁴ Do částky se počítalo ubytování a strava (učedník bydlel u mistra v domácnosti)⁶⁵, mistr mohl učedníka potrestat, pokud to bylo zapotřebí. Mistr zároveň učedníka vychovával nejen k práci, ale i k životu. Měl ho vést k slušnému⁶⁶ chování.⁶⁷

1.1.1 Cechovní schůze

Valná hromada (hlavní cechovní schůze) se měla konat čtyřikrát ročně během takzvaných „suchých dní“. První v postní době, druhá během svatodušních svátků, třetí před svátkem svatého Václava a čtvrtá kolem Vánoc. Do roku 1547 se mohly cechy scházet dle libosti a podle vlastního uvážení. Po roce 1547 se museli scházet pouze s vědomím rychtáře nebo purkmistra, pokud se tak v českém království stalo, byl celý cech potrestán uvězněním, dokud je nepustí rychtář (jedná se o ojedinělý případ, který Winter uvádí).⁶⁸

O schůzi se řemeslníci dozvěděli v předstihu skrz cechovního posla. Občas byly přizvány i vdovy po řemeslnících (většinou po mistrech), ale vdova nebyla brána příliš vážně kvůli odlišnému pohlavní, hlavním motivem bylo dle Wintera vybrání poplatku do cechovní pokladny.

Jako první dorazil na místo schůze mistr, který prostor připravil. Čas schůze byl stanoven a pokud některý z řemeslníků přišel pozdě, byl povinen složit pokutu do cechovní pokladnice za pozdní příchod.⁶⁹

Místo konání schůze bylo proměnlivé, některé cechy měly pro tyto účely hospodu, některé se scházely u cechmistrů doma a občas se cech scházel i na radnici.

Programy schůze byly proměnlivé. Pokud bylo zapotřebí přijmout člena, dělo se tak na hlavní cechovní schůzi, která se měla konat jednou za kvartál. Minimálně jednou ročně se

⁶² Většinou mistra domluvili rodiče nebo chlapcovi známí.

⁶³ Stávalo se, že doba vyučení mohla být velmi flexibilní, pokud se vzala v potaz částka, kterou rodič složil mistrovi. Pokud byla částka pro mistra velmi motivační mohl být učedník vyučen v kratším čase, než tomu bylo zvykem. viz., WINTER, Z.: *Zlatá doba*. s. 219.

⁶⁴ WINTER, Z.: *Dějiny*. s. 725–727.

⁶⁵ Tamtéž, s. 727.

⁶⁶ Nemlaskat, nedloubat se v nose atd...

⁶⁷ WINTER, Z.: *Zlatá doba*. s. 219.

⁶⁸ WINTER, Z.: *Z městských živností*. Praha 1925. s. 308–312.

⁶⁹ Tamtéž, s. 313.

předčítaly artikule pro zopakování zásad cechu. Pokud měli mezi sebou řemeslníci rozepři, řešila se na cechovní schůzi. Cechmistři byli v roli soudců a vyslechli obě strany. Soud probíhal ústně a velmi rychle. Pokud byla jedna ze stran uznána vinnou, byl trest oznámen okamžitě.⁷⁰ Nicméně všichni řemeslníci byli vázáni mlčenlivostí, co se týkalo průběhu schůzí.⁷¹ Dokazují to i artikule obsažené v této práci.

Závěr valné hromady se většinou odehrával formou oslavy. Winter jej popsal jako „řemeslný hodokvas“, tato událost se většinou konala v hospodě. Pokud byl cech movitější, měl během hodokvasu k dispozici cechovní nádoby s vlastními motivy a značkami.⁷²

1.2 Stručná historie cechů v českých zemích

Na počátku cechovního sdružení v českých zemích stálo město. To bylo hlavní místo, kde cechy sídlily a provozovaly činnost. Před cechem jako organizací se řemeslníci sdružovali v bratrstva a zodpovídali se rychtáři. Rychtář dohlížel na jejich činnost a případně ji reguloval.⁷³ Opačný názor než Winter zastává Bedřich Mendl, který bratrstvům připisuje spíše náboženskou váhu. Dle Mendla se řemeslníci sdružovali do organizace, která nemusela být trvalá. Řemeslníci se měli sdružovat do skupiny jen a pouze při slavnostních průvodech. Pokud by však byly skupiny trvalé, tak by byly tvořeny dobrovolně řemeslníky a netvořila by je městská správa. Což nesouzní s Winterem, protože Winter tvrdí, že do organizací vstupují dobrovolně a nejedná o náboženské bratrstvo. Přiznává, že je zapotřebí, aby mělo uskupení řemeslníků nějaký řád po vzoru náboženských bratrstev. Vychází z dokumentu, který byl sepsán při vzniku zlatnického bratrstva v roce 1324. Již od počátku se dbá na péči o zesnulé členy řádu. V pramenech je i řešeno, jak řešit spory v bratrstvu mezi mistrem a tovaryšem.⁷⁴ Podle Wintera je rozdíl mezi bratrstvem a cechem v úloze a právech mistra. Pokud tovaryš porušil řád, byl potrestán cechmistrem (funkcionář cechu), nikoliv představeným bratrstva, který se primárně stará o kostel a pohřeb.⁷⁵ Rozdíl mezi cechem a bratrstvem je podle Mendla následující: „Jde vskutku o korporace dvojího rázu: někde bratrstvem či cechem nazývána náboženská společnost dobrovolná, jinde sluje tak korporace, k níž každý mistr řemeslník musil náležeti. Budeme po příkladu Belowově nazývat cechem korporaci nadanou přímusem, bratrstvem pak sdružení dobrovolné... Vývoj od bratrstva k cechu jest tedy vskutku vývojem od dobrovolného

⁷⁰ Tamtéž, s. 316–317.

⁷¹ Tamtéž, s. 321.

⁷² Tamtéž, s. 322–323.

⁷³ WINTER, Z.: *Dějiny*. s. 181–183.

⁷⁴ MENDL, B.: *Počátky*. In: Český časopis historický, ročník 33, 1927. s. 1–10.

⁷⁵ Tamtéž, 1–12.

sdužení ke korporaci nucené a zjevný jsou i hospodářské motivy, jež při tom rozhodovaly. Naznačují je předpisy o podmínkách mistrovství; souhlas rady se zjevnou monopolistickou jejich tendencí vykupován jest podmínkou, že svobodně provozovati živnost může jen, kdo zakoupí se v právo měšťanské.⁷⁶

Počátky cechů datuje Winter s Mendlem do 14. století, ale Jiří Smrž předpokládá, že o ceších ve střední Evropě se dá uvažovat již ve 13. století. Vychází z teorie, že je počátek cechů spojený s budováním nových měst, které do 80. let dotvořily základní městskou síť. Zároveň na vznik cechů a měst měli vliv příchozí lidé z německých měst, kteří se podíleli na budování nové komunity společně se zaváděním městské kultury. Města byla zakládána většinou dle norimberského nebo magdeburského práva. Ve městech díky přílivu obyvatel německé národnosti vznikaly i problémy, které se týkaly politicko-hospodářského odvětví. Díky zkušenostem německy mluvících obyvatel ze zahraničí ovládaly v českých zemích ty nejvýnosnější obory a uplatňovaly se v kovodělném řemeslu.⁷⁷ Cechy jsou spojeny s německým výrazem „Zeche,“ který je označením pro nově vzniklé profesionální organizace. Během vytváření cechovního prostředí v Českých zemích byly v německém prostředí již cechy implementovány do společnosti a staly se její nedílnou součástí.⁷⁸

Politických změn v neprospěch cechů bylo mnoho. Prvním známým zásahem v českých zemích bylo zákaz sdružování brněnských řemeslníků králem Václavem II. Řemesla nejspíše postupně začala získávat politickou moc a mohla by tak omezit krále. Po smrti Václava II. se opatření zrušila a cechy se vrátily zpět na jejich místo v každodenním životě ve městě. Jan Lucemburský cechy nijak neomezoval. Nejspíš to mohlo být jeho nízkou přítomností v českém království, protože jeho syn Karel IV. s cechy neměl příliš dobré vztahy. Jako markrabě reguloval cechy v Brně, Olomouci a Znojmu, jako král zrušil cechy v Chebu, Hradci Králové, Mostě a Chrudimi.⁷⁹ V Hradci Králové nařizuje, aby veškerá řemesla podléhala městské radě a neměla povoleny jakékoliv schůze.⁸⁰ Důvodem byla nejspíše monopolizace trhu nebo politické aspirace cechů, s čímž nesouhlasil.⁸¹ Nejznámější jsou z let 1547, 1754 a 1783.

První výraznější politickou prohrou cechů byla v roce 1547. Cechovnímu vzestupu, který byl přerušen až v roce 1547, předcházela prosperující éra s rostoucím vlivem. Winter období

⁷⁶ Tamtéž, 11–12.

⁷⁷ HOFFMANN, František: *České město*. s. 227.

⁷⁸ SMRŽ, J.: *Cechy*. (nepublikovaná rigorózní práce) s. 45

⁷⁹ Tamtéž, s. 45–48.

⁸⁰ MENDL, B.: *Počátky*. s. 1–19.

⁸¹ SMRŽ, J.: *Cechy*. s. 48 (nepublikovaná rigorózní práce).

nazval jako „nejzdravější dobu českého cechovníctví“. V jedné artikuli z Prahy⁸² je psáno, že konšelé nemají žádný vliv na volbu cechmistrů. V době nástupu Ferdinanda I. neměly cechy podstatný vliv na správu, ale jejich vliv v živnostech byl nezpochybnitelný. Předehrou pro omezení cechů byl spor Ferdinanda I. při zavádění nové daně.⁸³ Některé cechy dokonce chtěly založit obranný spolek.⁸⁴ Nakonec byla daň zrušena a cechy ponížily panovníka a nejspíše zasely do jeho srdce zlobu.⁸⁵ Při stavovském odboji proti Ferdinandovi I. se cechy společně s měšťany spojily do odboje proti panovníkovi.⁸⁶ Jednalo se o první protihabsburský odboj v českém království. Ferdinand žádal po českých stavech vojenskou pomoc ve Šmalkaldské válce, která byla válkou katolické víry proti protestantům. Válka dopadla výhrou pro katolickou stranu a vítězni vládci s katolickým vyznáním pro to vyvodili důsledky.⁸⁷ Potlačení odboje bylo nejznatelnější v Praze, kam přitáhl Ferdinand I. společně s armádou a donutil město ke kapitulaci. Jako odplatu za rebelii/odboj ze strany měst odebral Ferdinand I. královským městům některá privilegia a zrušil cechy v těchto městech. V praxi to nebylo zas tak kruté, protože nařízení bylo napsáno vágně a města si jej vykládala dle sebe. Cechovní řád⁸⁸ byl zachován, ale spadl pod městskou radu, která spadala pod vládní orgán panovníka.⁸⁹

V polovině 18. století zakázal užívat cechovní přímus u nově vznikajících živností. Činila tak z důvodu možnosti pohlcení textilních a ozdobných řemesel do velkovýrobní manufaktury.

90

Na konci 18. století postihly cechy velké změny. Josef II. se rozhodl zrušit malířské bratrstvo a cechy řezníků a ukončit jejich moc ve městské ekonomice a politice. Vybrané pražské spolky byly zrušeny roku 1783. Josef II. však brzy poté zemřel a na jeho místo nastoupil jeho bratr Leopold II., který cech a bratrstvo po dvou letech zákazu obnovil.⁹¹ Je otázkou, jak tomu bylo ve zbytku Čech, protože Jiří Smrž uvádí zrušení pouze pražských uskupení, nikoliv zbytku českých zemí. V Hradci Králové byly zrušeny k roku 1783 cechy řezníků, mydlářů a tkalců. Obnovení cechů byl pro bývalé členy dozajista důvod k oslavě, protože zápis

⁸² Z roku 1483, Janáček blíže nespecifikuje, o jaké artikule nebo jaký cech se jedná, ale odkazuje, odkud čerpá. (J. Goll, *Některé prameny o bouři Pražské r. 1483 a 1484*, Zprávy o zasedání Král. Čes. Spo. Nauk, roč. 1878 str 176 a n.)

⁸³ Třicátková berně.

⁸⁴ Praha, Hradec Králové, Tábor, Nymburk, Dvůr Králové, Žatec a Jaroměř.

⁸⁵ Na stranu odporu se postavila většina měšťanstva, nikoliv pouze města jako instituce.

⁸⁶ JANÁČEK, J.: *Zrušení*. s. 231 – 242.

⁸⁷ JANÁČEK, J.: *Doba předbělohorská*. s. 219 – 244 a 299 – 301.

⁸⁸ Přijímání nových tovaryšů a mistrů.

⁸⁹ JANÁČEK, J.: *Zrušení*. s. 231 – 242.

⁹⁰ JANÁČEK, J.: *Přehled*. s. 279–280.

⁹¹ SMRŽ, Jiří: *Cechy*. s. 71.

v rozličné knize z roku 1791 z Hradce Králové je nově zdobně nadepsaný a také vyšel nový opis artikulí, které pocházejí z 16. století.⁹² Poslední událostí, která cechy postihla, byla dne 20. prosince 1859⁹³, kdy nařízením ministra financí Karla Ludwiga von Brucka byly cechy zrušeny úplně a měly je nahradit živnostenské řády. Díky zrušení cechů se obnovila svoboda pro řemeslníky, kterou neměli po několik set let.⁹⁴

⁹² SOKA Hradec Králové, Cech řezníků Hradec Králové

⁹³ Právní platnosti nabylo 1. května 1860.

⁹⁴ SMRŽ, Jiří: *Cechy*. s. 87.

2 Město a městská společnost

Město vznikalo buď z iniciativy panovníka, nebo z iniciativy lokátora. Jednalo se o muže s dostatečným finančním obnosem na vystavění města. Většinou se jednalo o bohatého cizince. Panovníkovi odvedl lokátor prvotní poplatek. Lokátor se většinou stal rovnou rychtářem města a měl nad městem plnou soudní moc. Rychtář byl pod ochranou panovníka nebo místodržícího a dohlížel na pořádek a dodržování zákonů ve městě. Úřad rychtáře jako správce mohl být i odkoupen. Během 14. a 15. století se pozice rychtáře značně oslabila a vzestup v politické moci zažila městská rada díky politickým problémům v království. Po ukončení husitských válek se navrácení pravomocí rychtáři jevilo jako nereálné a ve městě měla hlavní slovo městská rada.⁹⁵ Po odboji roku 1547 se pozice městské rady oslabila a do popředí se dostával rychtář jmenovaný králem. Moc městského stavu se začala oslabovat. Král potrestal města i po hospodářské stránce zabavením majetků nebo odejmutím privilegií, ale tyto tresty byly krátkodobé. Dozorování nad městskou radou bylo dlouhodobým trestem.⁹⁶

Prostředky na chod města byly vybírány z městských sbírek. Městská sbírka byla vybírána od všech obyvatel města. Primárním účelem sbírky bylo odvedení berně pro panovníka. V případě nedostatečných zisků od obyvatel města se sbírka opakovala i několikrát ročně. Pokud neměl člověk na zaplacení, mohl výběřčí daň odpustit nebo si převzít nějakou cennou věc do zástavy, která byla posléze vyplacena. K příjmům města patřily i daně uvalené na majetky města nebo na městem pronajaté budovy. Zmíněné příjmy byly velmi běžné a klíčové v období středověku a na přerodu středověku a raného novověku bylo pro městský příjem důležité pivovarnictví. Města si zakládala pivovary a prodávala pivo v městských hospodách. Město profitovalo i z možných cel, poplatků nebo pokut, které měli od panovníka dovolené vybírat.⁹⁷ V raném novověku poplatky žádané od měst rostly a město se uchylovalo k danění spotřebního zboží.⁹⁸ V případě války město odvádělo velkou část zisků buď na vypravení armády nebo před válkou na výstavbu opevnění. Pokud ve městě sídlila posádka, a posádce bylo jedno, na jaké straně město bojuje, byli měšťané nuceni vojsku poskytovat stravu a přístřeší. Výdaje měli být po odchodu vojsk městům uhrazeny, ale nejednalo se o pravidlo a spíše byl příchod vojsk jen odlivem financí z města.⁹⁹

⁹⁵ HOFFMANN, František: *České město*. s. 38, 134 a 258–259.

⁹⁶ BŮŽEK, V. a kol.: *Společnost*. s. 644–646.

⁹⁷ BOROVSKÝ, T. a STERNECK, T.: *Města*. s. 235–239.

⁹⁸ Tamtéž, s.242.

⁹⁹ Tamtéž, s. 244–245.

Městská samospráva se ve 11.–14. století soustředila převážně do rukou jednotlivce, který držel úřad rychty a byl nazýván rychtářem. Městská rada se převážně skládala ze 12 konšelů, jinak také nazývaných městští radní. V ojedinělých případech bylo v českém království konšelů více. Každé čtyři týdny byl vybrán purkmistr z řady konšelů a vykonával úřad po dobu dalších čtyřech týdnů. Purkmistr řídil jednání městské rady a po dobu jeho funkce byl představený města.¹⁰⁰ Po ústupu moci rychtáře v 15. století se městská rada, která měla primárně na starost soudnictví, stala hlavní správní mocí¹⁰¹ ve městě. Rychtáři byla ponechána výkonná moc a měl pod sebou biřice a pokud město disponoval katem, tak i kata. Městská správa se sice od jejího počátku změnila v rozdělení moci mezi více lidí, ale i tak bylo zapotřebí brát v úvahu názor městské obce.¹⁰² Městská správa se v průběhu novověku více byrokratizovala a město se stávalo součástí státu.

2.1 Městská společnost

Městskou společnost tvořili z drtivé části měšťané. Měšťan byl každý člověk, na kterého se vztahovalo městské právo a vlastnil¹⁰³ ve městě obydlí. Mimo majitelů nemovitostí ve městě působili i lidé, kteří působili v městských domácnostech nebo dílnách¹⁰⁴, případně se jednalo o studenty nebo obchodníky, kteří přinášeli od města nové věci. Díky pestrosti městské sociální struktury byla města centrem obchodu a řemesel, ve městě sídlila i duchovní a světská moc. Ve městech se vyskytovali i tuláci, ale nebylo na ně pohlíženo jako na právoplatné členy městské společnosti. Měšťanem se mohl člověk stát buď zmíněnou koupí pozemku nebo domu, případně narozením měšťanovi.¹⁰⁵

Měšťané se podobně jako řemeslníci sdružovali do uskupení. Většinou se jednalo o náboženské pouto skrz kmotrovství nebo pouto pokrevní. Výběr kmotra nemohl být náhodný čistě z principu myšlenky kmotrovství.¹⁰⁶

Městská společnost se vyznačovala i přítomností sociálních tříd. První vrstvou byl patriciát¹⁰⁷ neboli městská elita. Lidé patřící do zmíněného uskupení se řadili mezi nejvlivnější a nejbohatší měšťany. Město ale bylo charakteristické dynamickými změnami na postech

¹⁰⁰ BŮŽEK, V. a kol.: *Společnost*. s. 130–132.

¹⁰¹ Nově získali moc nad financemi, hospodářstvím a politickým směřováním města. viz, tamtéž, s. 264.

¹⁰² HOFFMANN, F.: *České město*. s. 261–264.

¹⁰³ Případně obýval viz., BŮŽEK, V. a kol: *Společnost*. s. 125.

¹⁰⁴ Do městského stavu se počítali například tovaryši, kteří pracovali v řemeslných dílnách. Viz, HRDLIČKA, J.: *Měšťan*. s. 139.

¹⁰⁵ HRDLIČKA, J.: *Měšťan*. s. 139–141.

¹⁰⁶ Tamtéž, s. 144.

¹⁰⁷ Ve středověku se spojoval i s příslušnictvím k nějakému rodu. Rodová moc ve městech byla zlomena za Karla IV. viz, BOROVSÝ, T. a STERNECK, T.: *Města*. s. 264 a 265.

a kromě zásahů panovníka do vrstvy patriciátu mohli zasahovat i řemeslníci, kteří se řadili ke střední třídě kvůli důležitosti řemesla ve městě.¹⁰⁸

Město se kromě bezpečnostních záruk stávalo atraktivním i kvůli možnosti změny sociálního statutu. Pokud se měšťan stal mistrem potravinářského cechu, bohatým obchodníkem nebo vlastníkem práva na vaření piva, mohl se stát i členem městské rady. Právoplatní měšťané se vzájemně často vídali v kostele, kde se jejich váženost ve společnosti projevovala tím, v jakých lavicích sedí. Pokud měla rodina špatnou pověst ve městě, dozajista neseseděla blízko členů městské rady nebo zámožných měšťanů, kteří byli ve městě vážení pro jejich přínos.¹⁰⁹

Kromě kostela bylo důležitým bodem ve městě náměstí, které bylo chápáno jako hlavní tržní místo. Konaly se zde týdenní trhy nebo jarmarky. S konáním trhu se městská společnost na několik dní rozšířila. Do města putovali lidé z okolních vesnic i obchodníci zdaleka. Radnice byla dalším místem, které bylo pro měšťana důležité. Většinou byla postavená na náměstí, a kromě místnosti pro jednání městské rady byla přítomná i šatlava, případně šenk, ve kterém se podávalo pivo. Radniční budova byla reprezentativní stavbou, ve které se odehrávala drtivá část městské politiky.¹¹⁰

2.2 Význam cechu pro město

Cechovní organizace poskytovaly svým členům výhody v sociální oblasti. Tímto také pomáhali městu v případě pohrbů.¹¹¹ Cechy se ve městě při různých událostech reprezentovaly, chodily do průvodů s korouhvemi¹¹², v hospodách měly cechy vlastní poháry zdobené podle náplně řemesla. Politická moc cechů je v rámci města diskutabilní, ale celozemskou mocí cechy disponovaly.¹¹³ Vypovídá o tom již předchozí kapitola věnovaná cechům.

Cech byl v případě ohrožení města pro město i další pomocnou silou. V případě vojenského nebezpečí se členové cechu zapojovali do obrany města před nepřítelem.¹¹⁴ Pokud ve městě vypukl požár, tak měl cech pomáhat též.¹¹⁵ Cech nemusel být vždy přátelským spojencem města, jsou doloženy i cechovní nepokoje kvůli konání rady města. Cechy nemusely

¹⁰⁸ BOROVSKEJ, T. a STERNECK, T.: *Města*. s. 265.

¹⁰⁹ HRDLIČKA, J.: *Měšťan*, s. 140–142, 146, 149, 150 a 160.

¹¹⁰ BŮŽEK, V. a kol.: *Společnost*. s. 360–362.

¹¹¹ Viz, první kapitola - Cech

¹¹² SMRŽ, J.: *Cechy*. (nepublikovaná rigorózní práce) s. 41.

¹¹³ BŮŽEK, V. a kol.: *Společnost*. s. 371 a 372.

¹¹⁴ SMRŽ, J.: *Cechy*. (nepublikovaná rigorózní práce) s. 23, 171 a 282.

¹¹⁵ Tamtéž, s. 23

souhlasit s přístupem městské rady, co se týče náboženské konfese města nebo politického směřování městské rady.¹¹⁶

Návštěva panovníka byla pro město velkou poctou a město se mohlo ukázat v jeho nejlepším světle, podobně to vnímaly i cechy. Při návštěvě si bylo možné od krále nechat potvrdit privilegia, která jim byla dříve dána nebo sepsat privilegia nová. Cech nebo město mohlo panovníka motivovat dary k jeho přízni a otevřenosti k podpisu listin.¹¹⁷ Cechy během návštěvy krále reprezentovaly jejich činnost a snažily se tak zaujmout.¹¹⁸

¹¹⁶ BŮŽEK, V. a kol.: *Společnost*. s. 534–538.

¹¹⁷ BOROVSKÝ, T. a STERNECK, T.: *Města*. s. 253.

¹¹⁸ SMRŽ, J.: *Cechy*. (nepublikovaná rigorózní práce) s. 32.

3 Dějiny správních krajů

Na počátku správy českého království byla hradská soustava. Tento správní útvar byl aktivní v 10.–12. století. Jak název napovídá, jednalo se o soustavu hradů v zemi. Tyto hrady byly přímo poddané králi. Mezi tato správní místa patřila Praha, Vyšehrad, Děčín, Litoměřice, Bílina, Libice, Plzeň, Sedlec u Karlových Varů, Stará Boleslav, později se připojil Hradec Králové, Opočno a Mladá Boleslav. Hradská soustava se v 11. století rozšířila i na Moravu. Soustava byla zpočátku zamýšlená pouze k vojenským účelům, postupem času se hrady staly důležitou správní jednotkou v království. V hradské soustavě sídlil kastelán, ten se staral na počátku o soudní moc a trestní pravomoc¹¹⁹ a později¹²⁰ přidělil král hradům úředníky, kteří přebrali od kastelána soudní moc.¹²¹ Úřad kastelána zanikl buď se správním zánikem hradu nebo povýšením kastelána do šlechtického stavu (obdržením titulu purkrabí). Purkrabímu připadl hrad a jeho okolí do správy. Nad územím vykonával soudní, vojenskou a správní činnost. Nejvýše postaveným purkrabím byl v českých zemích purkrabí pražského hradu. Byl titulován jako nejvyšší purkrabí a měl na starost zemskou hotovost a mír v zemi. Nejvyšší purkrabí byl nejdůležitějším úředníkem v království. S expanzí krále Přemysla Otakara II. přichází rozdělení nově získaných území na lenní obvody. Tyto obvody mohli spravovat svobodní muži, kteří společně s púdou získali i dědičné právo pro svůj rod. Na oplátku se stali muž a jeho následovníci králi vazalem. Během vlády Oty Braniborského v Čechách vznikl mocenský dualismus. Vzniká zemská obec, která sjednocuje všechny svobodné muže a vlastníky půdy a počátek stavovského státu se začíná rýsovat.¹²² S mocenským dualismem v zemi se pojí i zemský sněm, na kterém byla zastoupena šlechta, církve a panovník. Na sněmu se projednávaly správní věci v zemi a šlechta byla pro panovníka jednacím partnerem. Sněm byl svoláván králem nebo nejvyšším purkrabím. Na sněmu se velmi často řešila berně, poté ochrana míru, zákony a přijetí nového panovníka. Pro nižší šlechtu, která se nemohla do zemského sněmu zapojit, byl svolán sněm krajský. Zástupci regionální šlechty byli obeznámeni na sněmu s výsledky zemského sněmu a projednávali mír v zemi. Krajský sněm nebyl ve 14. století příliš důležitý, důležitosti nabyl v 15. století. Do stavovského uspořádání státu spadala od 13. století i města. Městský stav spravoval podkomoří, který byl přímo poddaný králi. Staral se převážně o finanční správu města.¹²³ Na cestě ke krajské správě bylo prvním krokem ustanovení krajských popravců. Ti měli ve vyhraněném území na starost trestně policejní funkci

¹¹⁹ Od roku 1039

¹²⁰ Od roku 1189

¹²¹ HLEDÍKOVÁ, Z. a kol.: *Dějiny*. 36–38.

¹²² Zemská obec sehrála i důležitou roli s návratem Václava II.; Tamtéž, s. 38–53

¹²³ Tamtéž, s. 54–58.

a mohli provádět popravky. První krajský popravce je doložený za doby Karla IV., jeho syn Václav jmenoval roku 1405 popravce 11 krajům. Popravci byli převážně panského stavu. Počátky pojmenování krajů byly podle místních označení, která se používala převážně v berni a byla brána jako berní okresy. Další složkou, která se pojí s kraji, je landfrýd, který sdružoval regionální šlechtu a města za cílem ochrany veřejného míru.¹²⁴ Během husitských válek vzrostla důležitost regionální správy z důvodu absence královské moci. Města se během husitských válek více sblížila a spolupracovala mezi sebou. Díky tomu, že města byla ekonomicky a strategicky důležitá, přetvořila se v důležitou součást království a vznikl stav městský¹²⁵ jako jeden ze zemských stavů. Nicméně 1421 bylo dobytých 20 měst, mezi nimi byla i Polička, Vysoké Mýto, Jaroměř, Dvůr Králové nad Labem a tato města se poddala jejich dobyvatelům (katolická strana). Hradec Králové byl se zmíněnými městy ve volnějším spojení, ale společně tvořila pražský městský svaz. V království se jednalo o nejsilnější politicko-vojenské spojenectví, ačkoliv se jednalo o svaz měst, hlavní slovo mělo město pražské. První sněm, na kterém bylo na města nahlíženo jako na stav, byl během husitských sněmů. Za účelem zajištění celozemské správy byla ustanovena rada království českého, která se skládala z pěti pánů, sedmi zemanů a osmi měšťanů (čtyři za pražská města a čtyři za města Hradec Králové, Žatec, Kouřim a Kutnou horu). Ve skutečnosti rada nijak nevládla, protože během války měli hlavní moc vojevodští hejtmani.¹²⁶ Po ukončení válek a nastoupení Zikmunda se české království začalo ocitát na prahu stavovské monarchie. Od 80. let 15. století do roku 1547 moc městského stavu postupně upadala ve prospěch panského stavu. Další náznak krajské správy se váže na hejtmanskou funkci, kdy Ferdinand I. jmenuje dva hejtmany pro české země, kteří mají mít 12 pomocníků (krajské hejtmany). Jejich úlohou je zajišťovat zemský mír. Krajským hejtmánům podléhají městské rady. Mezi nejvyšší zemské úředníky patřili nejen nejvyšší maršálek, nejvyšší písař atd., ale i purkrabí kraje hradeckého. Jedná se o jediného purkrabího kraje, který byl uveden mezi nejvyššími zemskými úředníky. Sice byl v hierarchii nejnižší, ale jednalo se o jediného zástupce kraje, který byl uveden mezi nejvyššími zemskými úředníky.¹²⁷ Úpadek sněmů je zaznamenán v 16. století v reakci na události roku 1547. Sněmy se nadále nemohou volně scházet, mohou se scházet pouze pokud sněm svolá král. V 15. století svolávali krajské sněmy krajscí hejtmánové, zároveň se v 15. století zvýšil počet krajů ze 12 na 14 krajů.¹²⁸ Hranice

¹²⁴ Tamtéž, s. 66–67.

¹²⁵ Městský stav byl tvořen královskými a věnnými městy, viz, Tamtéž, s. 89.

¹²⁶ Tamtéž, s. 75–85

¹²⁷ Prvně byl zmíněn 1497 a poté 1549.

¹²⁸ Jmenovitě: Pražský nebo kouřimský, slánský, žatecký, litoměřický, boleslavský, hradecký, chrudimský, čáslavský, bechyňský, prácheňský, plzeňský a rakovnický. Jako nové kraje přibýly oddělením od rakovnického podbrdský a od bechyňského vltavský. viz, Tamtéž, s. 111–112.

krajů byly poměrně flexibilní, protože některé kraje byly zastaveny a posléze připojeny k již existujícímu kraji, například Trutnovsko.¹²⁹ Po událostech na Bílé Hoře na sebe nenechaly následky příliš dlouho čekat. V roce 1628 bylo vydáno Obnovené zřízení zemské a silně omezilo moc českých stavů. Nejdůležitějším úřadem v české zemi se stala česká dvorská kancelář a nejvýše postaveným úředníkem se stal nejvyšší kancléř. Sice tomu tak oficiálně nebylo, protože byla pozice zmíněna až na šestém místě,¹³⁰ ale díky jeho časté přítomnosti u panovníka se stal nejmocnějším mužem v zemi. Celkově se změnil přístup v království. Král byl považován za hlavní osobu, jíž se nepřisahal králi a stavům, ale výhradně králi a jeho dědicům. Nové složení zemského sněmu se projevilo i na moci stavů. Byl obnoven duchovní stav a společně s panským stavem byly považovány za vyšší stav, kdežto nižší šlechta a městský stav byly považovány za nižší. Na sněmu bylo zastoupeno pouze několik privilegovaných měst, ostatní města se sněmu přímo neúčastnila. O reorganizaci krajů se začalo jednat během třicetileté války. Kraje měly být rozděleny do čtvrtí, ale reforma nebyla realizovaná. Reformy krajů se české země dočkaly až v roce 1714 s připravovanou berní reformou. Krajů ubylo a počet byl navrácen na 12¹³¹ krajů.¹³² Osvícenství se do správy propsalo nezanedbatelným způsobem, zanikl stavovský vliv ve správě a nahradil jej úřednický aparát.¹³³ Zemské sněmy byly zrušeny a české místodržitelství také, jeho práce přešla na královskou reprezentaci a komoru.¹³⁴ Královská reprezentace se roku 1749 přeměnila na české zemské gubernium se sídlem v Praze a moravské zemské gubernium se sídlem v Brně. Od roku 1764 stál v čele gubernia prezident, který byl nejvyšším purkrabím.¹³⁵ Počátky krajské reformy z roku 1751 sahají do roku 1731, kdy se měla krajským hejtmanům rozšířit působnost v oblasti patrimonie. Krajské hejtmané měli vylepšovat hospodářský význam měst a zlepšovat zdravotní a hygienické poměry ve městech. Dne 23. ledna 1751 byl vydán reskript k reformě krajské správy. Místo dvou hejtmanů na kraj byl pouze jeden krajský hejtman, který byl placen státem. Zároveň nemusel být hejtman ze zástupců šlechty. S reformou úřadů došlo i k novému krajskému rozdělení. Žatecký kraj byl rozdělen na Žatecký a Loketský, Plzeňský kraj byl rozdělen na Plzeňský a Klatovský, Bechyňský byl rozdělen na Táborský a Budějovický, Hradecký byl

¹²⁹ Tamtéž, s. 111–112

¹³⁰ Pořadí je následující: nejvyšší purkrabí, nejvyšší zemský hofmistr, nejvyšší zemský maršálek, nejvyšší zemský komorník, nejvyšší zemský sudí, nejvyšší kancléř, nejvyšší dvorský sudí, prezident rady nad apelacemi, prezident české komory, nejvyšší zemský písař, zemský podkomoří a purkrabí Hradeckého kraje

¹³¹ Vltavský a Podbrdský byl sloučen do Berounského kraje a Rakovnický a slánský byl sloučen do rakovnického kraje. Ostatní kraje zůstaly stejné (Bechyňský, Čáslavský, Hradecký, Chrudimský, Kouřimský, Litoměřický, Plzeňský, Prácheňský a Žatecký)

¹³² Tamtéž, s. 118–134.

¹³³ Vyšší úředníci byli většinou šlechtického původu, ale nižší úřady se tak otevřely měšťanské inteligenci.

¹³⁴ Tamtéž, s. 143.

¹³⁵ Tamtéž, s. 148.

rozdělen na Hradecký a Bydžovský. Kraje se dělily z toho důvodu, aby měly podobné rozměry a nebyly v zemi příliš velké kraje. Krajské úřady pro Hradec Králové a Nový Bydžov nesídlily v krajském městě, ale mimo něj (Hradec sídlil v letech 1779–1792 v Hoříněvsi a Nový Bydžov sídlil 1784–1850 v Jičíně). Díky reformě se krajská správa postátlna stát a stát získal dominantní vliv v království. V roce 1784 vešla v platnost změna krajských sídel a úřady se přesunuly do středu kraje.¹³⁶

Název Hradecký kraj je odvozen od názvu města Hradec nad Labem¹³⁷ (také Hradec Králové). Ve 12. století ležel Hradec Králové mezi čtyřmi hrady (Jaroměř, Kladsko, Opočno a Kostelec). Hradec byl již v roce 1115 sídlem knížectví. Kniže Vladislav daroval Soběslavovi Hradec a k tomu čtyři hrady (není řečeno jaké, ale nejspíš výše zmíněné). V Hradci Králové sídlil purkrabí, který měl na starosti popravu v celém hradeckém regionu. Zaváděním krajských hejtmanství v polovině 15. století se úřad purkrabí omezil, ale funkce purkrabího skončila až v 19. století. Funkce purkrabího jako jednoho z nejvyšších českých úředníků zůstala až do roku 1706. Do roku 1751 pod kraj spadal i Nový Bydžov a jeho okolí, které bylo rozděleno v roce 1751 na samotný kraj. Toto rozdělení trvalo až do roku 1850. Berně v kraji se vybírala v Hradci Králové, Novém Bydžovu, Jaroměři, Kostelci nad Orlicí a Jičíně.¹³⁸

Bydžovský kraj byl pojmenován podle města Nového Bydžova (založené 1305). Do roku 1311 bylo město zastaveno. Rozloha kraje byla podobná jako rozloha děkanství Nového Bydžova. Je to způsobeno tím, že byl kraj větší část jeho existence pod Hradeckým krajem.¹³⁹

Chrudimský kraj je pojmenován dle města Chrudim, které původně patřilo Děpolicům. Rozlohou je podobné děkanství chrudimskému a čítalo i Opatovický klášter. Centrem správy byla Chrudim, kde sídlil jak purkrabí, tak popravce. Od roku 1440 sídlili ve městě dva purkrabí, kteří byli voleni, úřady byly obnovovány až do zřízení královského úřadu v Chrudimi. V 15. století se ke Chrudimsku připojilo i Mýtsko.¹⁴⁰

Mýtský kraj se původně nazýval Vratislavským do poloviny 13. století. Mezi polovinou 11. – 13. století patřilo území knížeti Děpoltu Přemyslovců, ale postupem času Vratislav upadala na důležitosti a ve 14. století se jednalo o staré hradiště. Hrad byl totiž opuštěn při založení Vysokého Mýta v polovině 13. století. Od poloviny 14. století je území ze dvou třetin drženo

¹³⁶ Tamtéž, s. 160–162.

¹³⁷ BLÁHA, R. a kol.: *Hradec Králové*. s. 148.

¹³⁸ SEDLÁČEK, August: *O starém rozdělení Čech na kraje*. Praha 1921. s. 109–112.

¹³⁹ Tamtéž, s. 112.

¹⁴⁰ Tamtéž, s. 114 a 115.

v rukou litomyšlského biskupství. Poslední zmínka o Mýtském kraji pochází z roku 1438, kdy byl jmenován hejtman kraje Chrudimského i Mýtského Hych z Ranné.¹⁴¹

¹⁴¹ Tamtéž, s. 115 a 116.

4 Historie měst

4.1 Hradec Králové

Město má mnoho názvů, velmi často se uvádí Hradec, Hradec Králové (ve městě začaly od 14. století sídlit královny) a Hradec nad Labem¹⁴²

Nejstarší doklady o osídlení okolí Hradce Králové pocházejí z období starší doby kamenné. Počátky Hradce Králové spadají do střední doby hradištní.¹⁴³ Fortifikace Hradce Králové je doložena z 11. století, kdy se osada začala stávat částí hradské soustavy. První písemná zmínka o Hradci pochází ze zakládací listiny benediktínského kláštera v Opatovicích.¹⁴⁴ Počátky královského města Hradec Králové se datují do roku 1225, kdy jsou Hradci Králové udělována nebo rozšiřována privilegia, také se v listině pojednává o směňování osad. Poloha města ležela na obchodní stezce, která vedla do Slezska. Lze předpokládat, že Hradec Králové získal privilegium nuceného skladu. Město vycházelo po celý středověk z magdeburského práva.¹⁴⁵ Město v letech 1259 a 1263 navštívil král Přemysla Otakara II., dokládají to listiny ze zmíněných let. Přemysl Otakar nebyl jediný panovník, který navštívil město a pobýval v něm. Například při snahách Václava II. o dobytí slezského knížectví a polského království se Hradec Králové stal důležitým bodem na jeho cestách. Nejznámější etapa dějin města je věnování Hradce Elišce Rejčce, druhé manželce krále Václava II. Manžel jí odkázal Hradec Králové společně s dalšími městy na východě Čech. Po smrti Václava II. se Eliška provdala za Rudolfa Habsburského, který při jeho smrti Elišce také odkázal předešlá města, jako Václav II. Hradec Králové se stal během války Rudolfa Habsburského a Jindřicha Korutanského městem, ve kterém sídlila vojenská posádka. Po ukončení války si Eliška Rejčka vybrala za své sídlo Hradec Králové. Při mocenských sporech o věnná města Elišky Rejčky se král Jan Lucemburský rozhodl města ponechat Elišce Rejčce, která krátce po smíření provdala svou dceru Anežku za Jindřicha Javorského. Elišce Přemyslovně, manželce Jana Lucemburského, se to příliš nezdálo a stejně tak králi, který se s Eliškou Rejčkou domluvil na ústupku a věnoval Jindřichovi jiná města místo Hradce Králové, který připadl zpět koruně. Po této události se Eliška Rejčka uchýlila do Brna, kde pokojně žila se svým mužem¹⁴⁶ Jindřichem z Lipé.¹⁴⁷ Po nástupu Lucemburků se město stalo, stejně jako za Přemyslovců, královskou

¹⁴² BLÁHA, R. a kol.: *Hradec Králové*. s. 56 a 148.

¹⁴³ Tamtéž, s. 21 a 33.

¹⁴⁴ Tamtéž, s. 36–37.

¹⁴⁵ Tamtéž, s. 46–50.

¹⁴⁶ Nebyli manželé

¹⁴⁷ Tamtéž, s. 50–60.

zastávkou na cestách do Slezska. Další královnou, která dostala Hradec Králové jako věno, byla Anna Svídnická, o které není známo, že by se městu příliš věnovala. Po její smrti dostala město Eliška Pomořanská, která měla věno zajištěné již od korunovace a od té doby se stalo tradicí věnovat města Hradec Králové, Vysoké Mýto, Polička a později Jaroměř, Chrudim a Dvůr Králové nad Labem královnám. Hradci Králové bylo věnováno privilegium vybírat clo ze soli a z každého otevřeného sudu s pivem. Z těchto peněz se budovaly městské příkopy a opevnění. Po smrti Karla IV. se jeho manželka Eliška usídlila v Hradci Králové, kde žila až do její smrti. Během pobytu vdovy po císaři se město znatelně zadlužilo u ostatních měst a u Židů. Dluhy Hradec Králové doplácel ještě za pobytu královny Alžběty Bavorské. Václav IV. odebral Hradci v rok smrti Elišky privilegia na vybírání cla. Odebrání netrvalo dlouho a v roce 1396 byla privilegia upravena a navracena. Místo cla za sůl a pivo se vybíralo clo za sukno, ryby a slanečky. Žofie Bavorská, na rozdíl od její předchůdkyně, pozvedla finanční stav věnných měst a pomáhala splácet dluhy po její předchůdkyni. V roce 1416 v Hradci Králové vypukl požár, který pro město nebyl příliš ničivý, proto také královna obývala Hradec Králové celý rok bez přerušování pobytu.¹⁴⁸ Při husitských válkách se Hradec Králové postavil na stranu husitů.¹⁴⁹ Z Hradce Králové pocházel kněz Ambrož, který byl charakteristický pro své zapálení ve víře, které bylo natolik silné, že jej královna vypověděla¹⁵⁰ z města a později se stal duchovním vůdcem hradeckých husitů. Nedaleko od Hradce Králové leží město Třebechovice pod Orebem, které bylo během válek centrem radikálních husitů. Orebští pomáhali při bojích v Praze, při obléhání Českého Brodu a u dalších bitev pod vedením Jana Žižky. Husité z východních Čech obdivovali Žižku¹⁵¹ natolik, že se po jeho smrti přejmenovali na sirotky, jelikož jim umřel jejich „otec“. Hradec Králové čelil vojskům ze Slezska, kterým odolával. Po husitských válkách se město zdráhalo přijmout Zikmunda jako krále a uznalo jej až tři roky po jeho korunovaci.¹⁵² Velký vliv na postoj města měl kněz Ambrož, který přežil husitské války. Město bylo značnou část jeho odporu králi obléháno, ale nakonec uznalo Zikmunda králem. Měšťané již nebyli natolik radikální, jako na počátku husitství, dokazuje to i velký pokles následovníků Ambrože, který během obléhání uprchl a poté se pokusil vrátit, nicméně nebyl přijat do města. Při válce mezi Albrechtem Habsburským a Jindřichem Korutanským se utrakvistická skupina z Hradce

¹⁴⁸ Tamtéž, s. 60–64.

¹⁴⁹ Ve městě žila i značná německá menšina u které se dá předpokládat, že nesouhlasila s reformami, ale byla menšinou. Přítomná královna byla Husovou vyznavačkou i po jeho upálení, což také přispělo k reformnímu směru. viz., tamtéž, s. 104.

¹⁵⁰ Ačkoliv byla královna vyznavačkou Jana Husa, tak byla proti jakémukoliv ničení kostelů a klášterů. viz., tamtéž, s. 106.

¹⁵¹ Jan Žižka se po neshodách s pražskou odnoží přesunul do Hradce Králové. Údajně byl pochován v katedrále sv. Ducha. viz., tamtéž, s. 112–114.

¹⁵² Tamtéž, s. 102–117.

Králové postavila na stranu proti Albrechtovi. Byl pokus o sjednocení východočeských krajů do odporu a nalezení nového krále¹⁵³ pro korunu, který nakonec neuspěl. Město vyjadřovalo sympatie Jiřímu z Poděbrad.¹⁵⁴ Po husitských válkách z města zmizely budovy dominikánského kláštera a klášter minoritů v okolí byl zničen. Kromě poškozených budov ve městě se Hradec Králové potýkal s odlivem měšťanů. Díky radikálnímu přístupu Hradce Králové se jeho prestiž již neobnovila. Královnin dvůr¹⁵⁵ zde již nesídlil a došlo i k prořidnutí katolických duchovních, kteří byli ve městě kromě nositelů víry i nositelé vzdělání. Při obnově města po válce nestálo štěstí na straně měšťanů. Hradec Králové byl stižen morem, neúrodou, ničivými dešti, náročnou zimou a podobně. Městu se i skrze tyto nepřízně dařilo Hradec Králové obnovovat a navracet zpět na výslunní.¹⁵⁶ Při uznání Jiřího z Poděbrad za zemského správce se poměry v rozbouřeném království uklidnily a Jiřík začal pracovat na zvelebení země. Po nástupu Vladislava Jagellonského jej Hradec Králové hojně podporoval, jelikož se jednalo o nástupníka, kterého vybral Jiří z Poděbrad, kterého si město velmi vážilo. Vladislav na oplátku dovolil městu užívat červený vosk, vybírat clo za projíždějící koně během konání výročního trhu, který také povolil král a městu bylo dovoleno odkoupit hradeckou rychtu. Při nástupu Ferdinanda I. se pro město moc věcí nezměnilo, ale při zavedení třicátkové daně se Hradec Králové společně s Novým Městem pražským ohradil. Po roce 1547 byla městu vyměřena nejvyšší pokuta ze všech východočeských měst. Následky byly pro Hradec Králové natolik drtivé, že ho předstihla¹⁵⁷ nepotrestaná města jako Plzeň, České Budějovice a Ústí nad Labem. Co se týče obyvatelstva, tak byl Hradec Králové po Praze a Kutné Hoře nejlidnatějším v království. Úbytky obyvatelstva zapříčinil mor,¹⁵⁸ který se opakoval i v roce 1599, který si vyžádal dobovým odhadem 4 500 obětí. Odhad může být nadsazený, protože pro srovnání Hradce Králové s Olomoucí měla Olomouc kolem 10 000 obyvatel.¹⁵⁹ V počátcích 30leté války se Hradec Králové postavil na stranu českých stavů. Po pražské defenestraci se ve městě začala organizovat vojenská hotovost, která se měla připojit k celozemskému vojsku. Finanční situace města se postupně zhoršovala a město se zadlužovalo kvůli zvyšujícím se požadavkům od koruny. Při zářijovém jarmarku v roce 1618 byla účast na trhu kvůli napjaté situaci v království

¹⁵³ Pokoušeli se domluvit s Kazimírem, mladší bratr Vladislava Jagellonského. viz., tamtéž, s. 125.

¹⁵⁴ Tamtéž, s. 118–128.

¹⁵⁵ Královna Barbora Celská si zvolila za své sídlo Mělník. Stav Hradce Králové příliš neodpovídal reprezentativnímu městu viz, tamtéž, s. 132.

¹⁵⁶ Tamtéž, s. 130–133.

¹⁵⁷ Před odbojem byl Hradec v důležitosti přirovnáván na místo mezi Prahou a Kutnou Horou. viz, tamtéž, s. 147.

¹⁵⁸ V 16. století se mor v Hradci Králové vyskytl několikrát, konkrétně v letech 1562–1536, 1583 a 1599. viz, tamtéž, s. 150.

¹⁵⁹ Tamtéž, s. 146–151.

velmi nízká.¹⁶⁰ Po bitvě na Bílé hoře se město stalo důležitým strategickým bodem pro vojska obou stran konfliktu. Ve městě se často ubytovávalo vojsko a náklady spojené s přítomností vojáků byly pro městskou pokladnu zničující. Domy ve městě byly i skrz zákazy rabovány a měšťané se museli podřídit nárokům vojska na stravu. Například pekařskému cechu vypomáhali i lidé, kteří se řemeslem neživili, aby bylo možné upéct dostatek chleba pro armádu. Hradec Králové vyhledávali i zástupci nižší a vyšší šlechty z různých koutů království, jako možný úkryt před hrůzami války. V Hradci Králové se během války střídalo mnoho vojenských posádek a město bylo z velké části nenávratně poškozeno.¹⁶¹ Odkaz třicetileté války v Hradci Králové zůstal takový, že se město propadlo z nejvíce prosperujících měst na 16. místo v království. Většina budov bylo zbořena, polovina domů z vnitřního města byla poničena a na předměstích zůstalo pouhých 64 domů. Dohromady zaniklo 495 domů. Novodobý odhad počtu obyvatelstva před vypuknutím války je něco mezi 7 000 a 8 000, po válce se odhaduje na dvoutřetinový úbytek, přibližně 2 300 lidí přežilo ve městě do konce války.¹⁶² Pobyt vojska v okolí města nebo i přímo ve městě se i po válce stal běžnou situací. Pobyt vojsk nebyl pro město natolik tragický, jako během války, ale zatěžoval městskou pokladnu. Pro vojsko byl vyčleněn prostor, kde mohli trénovat střelbu.¹⁶³ Dokončení poválečné obnovy města se odhaduje přibližně na rok 1713, ačkoliv v království byl přítomen mor, tak se Hradci Králové v druhé polovině¹⁶⁴ 18. století úspěšně vyhýbal.¹⁶⁵ Po smrti Karla VI. se v městě začala srocovat vojska z důvodu blízké vidiny války, která na sebe nenechala dlouho čekat. Město bylo několikrát okupováno pruským vojskem v čele s Friedrichem II., ale i rakouským vojskem v čele s Karlem Lotrinským. Závěr válek skončil požárem města, kdy způsobené škody byly odhadnuty na 500 000 zlatých.¹⁶⁶

Řemeslnický život v Hradci Králové je doložen již ze 14. století. Některá řemesla sídlila z provozních, hygienických a bezpečnostních důvodů mimo hradby v předměstí. Jednalo se o mlynáře, koželuhy, barvíře, výrobce sukna a řezníky, kteří měli za hradbami jatka. Mezi lety 1390–1403 mělo být v Hradci Králové přes 80 řemesel a živností. Mlynáři sídlili na obou řekách, které kolem města protékaly. Mimo zmíněná řemesla byli v Hradci Králové přítomni i pivovarníci se sladovníky. Zástupce potravinářských řemesel, kteří připravují pro měšťany pečivo ve městě, reprezentovali pekaři a koláčníci. Koláčníci na konci 14. století převažovali

¹⁶⁰ Tamtéž, s. 190–192.

¹⁶¹ Tamtéž, s. 196–202.

¹⁶² Tamtéž, s. 218

¹⁶³ Tamtéž, s. 220–222.

¹⁶⁴ V roce 1650 byl Hradec Králové stížen morem, ale jednalo se o jediný případ až do 18. století.

¹⁶⁵ Tamtéž, s. 233–236.

¹⁶⁶ Tamtéž, s. 268–273.

nad pekaři a vznikaly spory o tom, kdo může péct chléb. Řeznický cech, jak již bylo zmíněno, měl jatka mimo město, ale masné krámy byly situovány na náměstí.¹⁶⁷ Řeznický cech kromě masa s největší pravděpodobností opracovával i kosti a vyráběl z nich šicí nástroje, hrací kostky, hřebeny a střenky nožů. V okolí řeky pracovali rybáři, kteří lovili a nakládali ryby, které poté prodávali. Uvnitř města působil podle archeologických nálezů cech ševců. Z oděvních řemesel jsou doloženi soukeníci, kraječi sukna, valcháři, pláteníci, běličí pláten, tkalci, kloboučníci, toboleční a švadleny. Ve městě působili i kováři a podkováři. Kováři vyráběli různé nástroje nůžkami počínaje přes zámky, klíče po zbraně a zbroj. Obchodní řemesla v Hradci Králové byla zastoupena kramáři, vetešníky, obchodníky s exotickým zbožím. Uvnitř hradeb působili i lazebníci. Klíčovou součástí hospodářství města byl obchod, jelikož město leželo na obchodní stezce z Prahy do Vratislavi. Nejednalo se o jediný obchod, který ve městě probíhal, ve městě se uzavíraly i obchody s důležitými městy v českém království, ale i se zahraničními, například s Norimberkem. V okolí Hradce Králové se pěstovaly obiloviny,¹⁶⁸ olejniny,¹⁶⁹ ovoce¹⁷⁰ a chmel.¹⁷¹ Během panování Jiřího z Poděbrad a Ladislava Pohrobka město začalo orientovat své hospodářství na rybníkářství. Kromě rybníkářství vydělávalo město na těžbě dřeva. Díky hospodářské prosperitě se Hradci dařilo kupovat okolní vesnice. Po přiznání majetku v roce 1547 vlastnilo město přes 40 vesnic.¹⁷² Nejvyšší příjem města z roku 1541 činil zisk z prodeje ryb (více než 1 336 kop grošů) a na druhém místě byl příjem z poddanských povinností v hodnotě 606 kop grošů.¹⁷³ V řemeslech mělo nejvyšší podíl potravinářství, ale ostatní řemesla byla také zastoupena, ale nebyla natolik početná, jako potravinářská. Největší podíl v potravinářství měli řezníci, kteří se dostávali do sporu s okolními městy kvůli nákupu dobytka a prodeji dobytka na trzích. Město si v 80. letech 15. století prošlo několika tragédiemi, Hradec Králové zasáhl mor a v červnu a prosinci roku 1484 jej zasáhly požáry. Tyto požáry pohltily téměř celé město s předměstími. Požáry a mor nebyly jediné problémy Hradce Králové. Předměstí města byla situována u vodních toků Labe a Orlice a často je zasahovaly povodně.¹⁷⁴ Po roce 1547 byly Hradci Králové zabaveny vesnice a jejich návrat městu zpět byl komplikovaný. Ještě v roce 1547 bylo Hradci Králové navráceno pět vesnic. V roce 1549 odkoupili od vrchnosti zpět Třebeš a panovník navrátil další dvě vesnice.

¹⁶⁷ Dnešní Tomkova ulice viz, tamtéž, s. 77.

¹⁶⁸ Proso, pšenice a pohanka viz, tamtéž s. 82.

¹⁶⁹ Mák setý pro léčivé účinky a pro potravinářství, konopí a len pro oděvní řemesla. viz, tamtéž s. 82.

¹⁷⁰ Třešně, švestky, višně, jablka, hrušky. viz, tamtéž s. 82.

¹⁷¹ Tamtéž, s. 77–82.

¹⁷² Tamtéž, s. 139–142.

¹⁷³ Tamtéž, s. 166.

¹⁷⁴ Tamtéž, s. 139–142.

V roce 1559 se navrátilo devět vesnic odkoupením od Pernštejnů, ale o dva roky později bylo město donuceno prodat čtyři vesnice královskému rychtáři. Dohromady před bitvou na Bílé hoře vlastnilo město 16 vesnic.¹⁷⁵ Nejdůležitějším potravinářským řemeslem v předbělohorské době byli řezníci. Masné krámy zmíněných řemeslníků se pronajímaly a případné opravy platilo město, nikoliv cech. Kvůli pronájmu krámů nastal mezi městem a cechem spor o výši nájemného. Masné krámy se v reakci na problémy s tím spojené rozdělily dle výnosnosti. Úpadek oblíbenosti hradeckého pivovarnictví je spojen se 16. stoletím. Okolní vrchnost začala po nástupu Ferdinanda I. na trůn nařizovat poddaným, aby odebírali pivo z panského pivovaru, nikoliv z městského. Do města se dováželo i pivo z jiných pivovarů nebo zemí, což cechu příliš nepomáhalo, ale množství produkce piva bylo za pražskými městy. S dalšími potravinářskými řemesly je spojená produkce obilí. Jednalo se o pekaře, perníkáře a mlynáře, kteří byli k roku 1619 sdružení v jednom cechu. Pekaři byli před sloučením samostatní, protože vlastnili pekařské krámy. V roce 1588 městská rada povolila dovoz chleba na městské trhy, což značně oslabilo sílu řemesla ve městě a mohlo se jednat o první impuls pro sloučení s dalšími řemesly používající pšenici jako základní artikl. Hradečtí soukeníci zaznamenali v 16. století pokles zisků kvůli dovozu levnějšího broumovského sukna. Město pořádalo i pravidelné trhy, konaly se každodenní trhy a trhy týdenní (sobotní). K velkolepějším trhům se řadily jarmarky, které se konaly ve středu po druhé postní neděli a na svátek narození Panny Marie. Kromě jarmarků se konaly i trhy specializované. Jednalo o trh s vlnou, který připadal na sobotu před svátkem svatého Jiří. Rudolf II. povolil městu konání koňských a dobytčích trhů, které byly spojené v jeden a konaly se v rozmezí ve čtvrtek před Hromnicemi až do svatodušních svátků.¹⁷⁶ Trhy se konaly na koňském trhu v prostorech dnešního Malého náměstí.¹⁷⁷ Po válečných útrapách bylo řemeslnictvo značně prořídlé. Pivovarnictví ve městě klesalo z důvodu zániků právozárečných domů a nedostatku obilí. Nejsou doklady o tom, jak cechy fungovaly během války ani kolik jich bylo činných, ale v poslední vůli Tobiáš Vostatek odkazuje peníze cechu řezníků, krejčím, kožešníkům, soukeníkům, ševcům, sdruženým cechům kovářů a kotlářů, sdruženým cechům pekařů a perníkářů, tkalcům, sdruženému cechu mydlářů a špendlíkářů, sdruženému cechu kloboučníků, uzdařů, pasířů, malířů provazníků a zámečníků, hrnčírům a koželuhům. Dohromady to je 12 cechů, které byly nejspíš činné v roce 1621, kdy byl kšaft sepsán. Cechů mohlo být více, ale bohužel více zdrojů se nedochovalo. Peníze se nakonec řemeslníkům nedostaly kvůli rozsáhlému majetku, kterým Vostatka disponoval. Část pohltil

¹⁷⁵ Tamtéž, s. 164–166.

¹⁷⁶ Dohromady se jich konal šest viz, tamtéž, s. 181–182.

¹⁷⁷ Tamtéž, s. 173–182.

stát a část válečná situace ve městě.¹⁷⁸ Poválečné hospodářské dopady byly pro Hradec Králové velmi náročné. Město bylo zatíženo berními poplatky, většina města byla zničena a vojenská posádka sídlila v okolí města i po válce. Odhad škod ze strany města byl na 85 000 kop grošů míšenských. Do této částky nebyly započítány dluhy, které městu vznikly v předválečné době. Město požadovalo, aby panovník dluhy převzal na sebe. V roce 1670 císař pověřil místodržícího, aby navrhl způsob, jak zastavit úpadek města. Řemesla upadala společně i s úrovní jejich výrobků porušovala se městská privilegia, na město byla uvalena zatěžující berně a ve městě sídlilo vojsko, které městskému rozpočtu také příliš nepomáhalo.¹⁷⁹ Krátce po válce se vytvořil soupis duší v roce 1651, který dokládá počty řemeslníků. Řezníků bylo 20 ve vnitřním městě a 6 ve vnějším, krejčích bylo 15 ve vnitřním městě a 3 ve vnějším, pekařů bylo 8 ve vnitřním a 8 ve vnějším městě, ševci byli přítomni pouze ve vnitřním městě v počtu 14, tkalců bylo 5 ve vnitřním městě a 7 ve vnějším městě, tesaři byli 2 ve vnitřním městě a 10 ve vnějším, mydlářů bylo 7 ve vnitřním městě, mlynářů bylo ve vnějším městě, kloboučníci byli ve vnitřním městě 2 a ve vnějším 4, rybářů bylo ve vnějším městě 5, barvířů bylo ve vnitřním městě 5, jirchář byl ve vnitřním městě 1 a ve vnějším 4, kováři byli ve vnitřním městě 3 a ve vnějším 2, zedníci byli ve vnitřním městě 3 a ve vnějším 2, ostatní řemesla byla zastoupena ve velmi malém počtu. Soukeníci byli dohromady 3, 1 sladovník, 2 knihaři, po 1 zlatníkovi, mečíři i zvonáři a malíři. Nejpočetnějším¹⁸⁰ cechem na počátku 18. století byl i nadále cech řezníků. Mlynáři se po válečných útrapách nejspíš osamostatnili ze sdruženého cechu, protože v roce 1659 se sdružený cech nazývá již jen jako cech pekařů a perníkářů.¹⁸¹ Město se začalo proměňovat po všech válkách spíše na pevnostní město, což vedlo ke ztrátě úrodné půdy. Zpočátku bylo město zemědělsky založené, ale ve stínu třicetileté války a válek mezi Marií Terezií a Friedrichem II. bylo ve městě dbáno více na zakládání předměstských osad než na obdělávání půdy.¹⁸² V tereziánském katastru bylo zaznamenáno 250 řemeslníků. Nejvíce bylo podruhů¹⁸³ (72), řezníků (25), krejčí (20), tkalců (19) a ševců (15). Původně předměstská řemesla byla postupně vytlačována z jejich původního místa působení a byla donucena se přesunout na Nový Hradec. V roce 1783 došlo ke zrušení cechu řezníků, mydlářů a tkalců. Vybavení zrušených cechů bylo přeposláno do Prahy, kde bylo rozprodáno, masné krámy byly prodány ve měšťanům.¹⁸⁴ Zrušené cechy byly obnoveny nařízením Leopolda II. z roku 1791.

¹⁷⁸ Tamtéž, s. 207–212.

¹⁷⁹ Tamtéž, s. 236–237.

¹⁸⁰ Přibližně 40 řemeslníků viz, tamtéž, s. 245.

¹⁸¹ Tamtéž, s. 244–246.

¹⁸² Tamtéž, s. 291

¹⁸³ Jednalo se o různé řemeslníky, kteří žili v nájmu. viz, tamtéž, s. 296.

¹⁸⁴ Tamtéž, s. 296–298.

Do cechu řezníků bylo přijato 24 nových členů, kteří během zákazu volně prodávali maso ve městě.¹⁸⁵ Po válkách se začalo město proměňovat v pevnost, která měla sloužit jako jeden z obranných bodů východních Čech.

4.2 Jaroměř

Jaroměř byla jedním z hradů v hradské soustavě a spadala do hradecké župy. Dějiny Jaroměře sahají až do 10. století. Hrad patřil rodu Slavníkovců. Během války mezi Slavníkovci a Přemyslovci byl původní hrad nejspíš zničen, protože měl údajně vnuk Boleslava II. hrad znovu vybudovat. Polemizuje se, jestli se jednalo o syny Boleslava III. Oldřicha nebo Jaromíra, ale s největší pravděpodobností to nebyl ani jeden z nich. Vyvrací to Václav Vladivoj Tomek, který se přiklání k synovi Boleslava II. Jaromírovi. Na začátku 11. století se měly v podhradí nacházet řemeslnické domky a ve městě se pohybovali obchodníci.¹⁸⁶

Prvním písemným dokladem města je listina z roku 1298 o darování masných krámů Jaroměři.¹⁸⁷ Městem se hrad stal během 13. století. Přesná datace bohužel není možná z důvodu pramenné absence, ale založení města lze datovat do druhé poloviny 13. století. Dalším písemný doklad o Jaroměři jako městu pochází z roku 1307. Rudolf Habsburský odkazuje své manželce Alžbětě Hradec Králové, Jaroměř, Vysoké Mýto a Poličku jako věno. Eliška¹⁸⁸ zvolila za své sídlo Hradec Králové. Eliščina města se stala součástí válek na počátku 14. století. Její města se stala středem zájmu nového panovníka, Jana Lucemburského, a hlavně jeho manželky Elišky Přemyslovny. Roku 1315 žily tyto dvě ženy společně v Hradci Králové. Jan Jindřich z Lipé přesvědčil Elišku, aby provdala svoji dceru za vévodu Javorského ze Slezska. Poté byl zatčen Jan Jindřich z Lipé a propukla válka mezi příznivci Elišky a Jana Lucemburského. Eliška se přemístila do Brna a svolala zde vojska ze Slezska. Jaroměř se ve válce připojila na královu stranu a roku 1316 byla válka ukončena. Eliška mohla dožít v Brně a města připadla koruně. Jaroměř připadla Markétě (dceři Václava II. a manželce Boleslava z Lehnice), ale po její smrti v roce 1322 připadla zpět koruně. Otázkou je, jestli během panování Jana nepřipadlo město dalšímu vlastníkovi, ale zdroje se bohužel nedochovaly.¹⁸⁹

¹⁸⁵ Tamtéž, s. 322.

¹⁸⁶ KNAPP, Antonín: *Paměti*. s. 1–4.

¹⁸⁷ ŠIMŮNEK, R.: *Jaroměř*. s. 2.

¹⁸⁸ V literatuře se vyskytuje jméno Alžběta, nikoliv Eliška, ale z důvodu zahraničního původu královny to je pochopitelné. Zástupce regionální historie Hradce Králové jako Jaromír Mikulka a Radek Bláha a kolektiv nazývají panovnici Eliška, z toho důvodu je změněno jméno z Alžběty na Elišku. viz, ŠIMŮNEK, R. a kol.: *Jaroměř*. s. 2, MIKULKA, J.: *Dějiny Hradce Králové I./1*. 26–31, BLÁHA, R. a kol.: *Hradec Králové*. s. 57–60.

¹⁸⁹ Tamtéž, s. 8–9.

Během vlády Karla IV. byl v Jaroměři založen augustiniánský klášter, ten byl bohužel trnem v oku měšťanů a občas se s místními řeholníky dostali do sporu. V roce 1366 byl v Jaroměři zavražděn farář konventu svatého Michala dvěma měšťany. Farář napomenul měšťany, aby si nepřivlastňovali peníze určené pro kostel a jelikož jej neuposlechli, vydal se do Prahy. Na této cestě byl farář zavražděn. Při výslechu zapírali a po užití útrpného práva se doznali. Byli popraveni stětím hlavy a pochováni v jaroměřském kostele. Karel IV. odkázal své manželce Alžbětě města Hradec Králové, Jaroměř, Vysoké Mýto a Chrudim. Po smrti Karla IV. dožila Alžběta v Hradci Králové. Václav IV. vydal roku 1372 jaroměřský list, který opravňoval měšťany svobodně odkazovat majetek. Pokud by nebylo, komu majetek odkázat, připadl by koruně. V husitských válkách se Jaroměř přidala na stranu Zikmunda Lucemburského. Při první křížové výpravě ustanovil Zikmund jako jaroměřského hejtmana Hynka z Dubé a Červené Hory. Při husitských válkách byla Jaroměř na straně katolíků, což je poměrně zajímavým jevem, protože se nedaleko od Jaroměře nacházela nejradikálnější část husitského hnutí, Orebité. Jakmile Zikmund ukončil tažení a vrátil se zpět, husité obrátili svůj zrak i na prokatolickou Jaroměř s německou většinou.¹⁹⁰ Měšťané se pokoušeli vzdorovat a prosili o pomoc, kde se dalo. Jaroměř po několikadenním obléhání padla. Po konci husitských válek se město navrátilo do vlastnictví koruny. Při korunovaci manželky Zikmunda Lucemburského Barbory byla města Jaroměř, Hradec Králové, Chrudim, Vysoké Mýto, Polička, Dvůr Králové nad Labem atd. přidělena jako věno. Při smrti Zikmunda nastala v království otázka, kdo bude dalším králem. Jaroměř se připojila na stranu Hynce Ptáčka z Pirkštejna,¹⁹¹ který chtěl dosadit Kazimíra. Kazimír se králem nestal, ale během bezvládí se Ptáček stal zástupcem krajů Hradeckého, Chrudimského, Kouřimského a Čáslavského. Při nástupu krále Ladislava byla Jaroměři uznána předešlá privilegia a připojilo se i privilegium nové s možností konat jarmark za stejných podmínek, jak je tomu i v ostatních městech. Jaroměřský hrad byl dán do zástavy roku 1454, stejný rok, kdy byla připsána městu privilegia. Jeho vlastníkem se stal Vaněk z Valečova. Po smrti Ladislava nastoupil Jiří z Poděbrad a město připadlo s dalšími věnnými městy jeho manželce Johaně z Rožmitálu. Mezi Johanou a Vaňkem se vyskytly rozpory. Nakonec se Vaněk vzdal dědického práva na hrad. Během války mezi Jiřím z Poděbrad a Matyášem Korvínem byla Jaroměř společně s Hradcem Králové, Dvorem Králové a Jičínem poškozena. Za vlády Vladislava II. došlo k pozvednutí města. Město odvádělo fixní poplatky, které se nesměly zvyšovat a obdrželo právo várečné. Jaroměři byly přiznány vyšší důchody v roce 1504. Městská rada požádala krále, aby pomohl k obnově

¹⁹⁰ S německy mluvící radou města. viz, ŠIMŮNEK, R.: *Jaroměř*. s. 6.

¹⁹¹ Jaroměř byl součástí východočeského svazu, viz., ŠIMŮNEK, R.: *Jaroměř*. s. 8.

města, které zasáhly požáry a povodně. Král jim přiznal právo vybírat clo ze zboží a umožnil konat dva jarmarky, které trvaly osm dní. První měl být na den Božího křtění (Tři králové) a druhý měl být na den svatého Bartoloměje. Ludvík Jagelonský dal Jaroměři právo na vybírání cla z plaveného dřeva po Labi. Jaroměř za jeho vlády postihla další z přírodních pohrom. Městu shořelo 82 domů. Do roku 1547 si město vedlo dobře, rozrůstalo se, městská rada kupovala pozemky a město vydělávalo na poplatcích. Pro okolní šlechtu byla Jaroměř trnem v oku. Poddaným zakazovala vyvážet zboží na trh ve městě a pokoušela se konkurovat Jaroměři v pivovarnictví. Jaroměř se kolem roku 1541 společně s ostatními věnnými městy dostávala do sporů se šlechtou. Do města pronikalo i luteránství příchodem studentů z univerzit, ačkoliv byla většina obyvatel utrakvistická. Měšťany to začalo rozdělovat a docházelo i k trestům ve formě uvržení do šatlavy.¹⁹²

Během Šmalkadské války se české stavy společně s Jaroměři připojily k odboji proti panovníkovi. Na stranu Jaroměře, tedy na stranu odboje proti králi, se připojila všechna královská města kromě Ústí nad Labem, Plzně a Budějovic. Po porážce českého odboje proti králi Ferdinandovi I. musela města navrátit králi všechna privilegia a král jim měl potvrdit nová, vzdát se palných zbraní (ručnic), vzdát se městských mýt a cel ve prospěch koruny, vzdát se statků a zaplatit pokutu. Jaroměř platila pokutu 2 000 kop stříbrných grošů. Statky, kterých se Jaroměř musela vzdát, byly koupeny Janem z Pernštejna.¹⁹³ V kraji byl známý díky renovaci Pardubic.¹⁹⁴ Při navrácení privilegií město o některá privilegia přišlo,¹⁹⁵ ale byla změněna městská samospráva. V Jaroměři sídlil královský úředník, který dohlížel na správu města a poslušnost králi. Od krále měl garantované místo mezi konšely, dohlížel na poctivost městské rady, aby pro krále byly vybrány všechny poplatky a bez vědomí tohoto královského úředníka se nesměly konat schůze rady. Městská rada zakázala řemeslníkům určovat cenu zboží na schůzích a nadále ji upravovat. Po změnách, které byly spojeny s poražením odboje proti králi, přestalo město prosperovat, jako dříve. V roce 1548 zachvátilo město požár, který pohltit téměř celé město, což prosperitě města moc nepřidalo. V reakci na požár žádalo město od krále navrácení možnosti vybírat clo a mýto ve prospěch města. Král svolil a Jaroměř mohla vybírat poplatky, ale měla králi odvádět fixní částku. Král poslal další úředníky do města, aby dohlíželi na správné vybírání financí. Roku 1554 byl v Jaroměři zabit polský šlechtic¹⁹⁶, který byl v Jaroměři pochován. Mše za jeho duši byla sloužena v kostele svatého Mikuláše u oltáře, který

¹⁹² Tamtéž, s. 20–36.

¹⁹³ Tamtéž, s. 37–39.

¹⁹⁴ SAKAŘ, Josef: *Dějiny Pardubic nad Labem*. Díl IV. část I. Pardubice 1928, s. 16-19.

¹⁹⁵ Převážně o privilegia, která městu zajišťovala příjem. Jednalo se o clo a mýtné. Jarmarky byly ponechány.

¹⁹⁶ Dimitr Sanguško

patřil řeznickému cechu. Roku 1555 v Jaroměři zahynulo 1 100 lidí včetně dětí a těhotných žen na mor. Pro město to byl velký problém, protože úmrtí 1 100 měšťanů byla velká rána. Při nástupu Rudolfa II. na trůn byla Jaroměř zastavena Tomáši Volfovi z Cvingendorfu. Jaroměř nebyla jediným městem, které bylo kvůli finanční tísní zastaveno. Mezi zastavená města patřila i další z věnných měst. V roce 1569 byla postavena nová věž se šatlavou mezi pražskou bránou a masnými krámy. Jednalo se o obnovu věže, která shořela při velkém požáru.¹⁹⁷

Během třicetileté války byla Jaroměř Švédy vypálena i okupována a mnoho měšťanů odvedeno do války. Na údržbu vojska a jeho zásobování si obec půjčovala peníze i od cechů (od řezníků 200 kop, od ševcovského řemesla 40 kop). Městská rada se často měnila a s ní i císařský rychtář, který měl dohlížet na činnost města. Město a jeho okolí bylo po válce velmi poničeno a bylo zapotřebí pracovat na obnově. V 60. letech 17. století městská rada prodala pusté domy na náměstí měšťanům a umožnila jim náměstí a město obnovit. To se podařilo a město se začalo vzpamatovávat z války.¹⁹⁸

V roce 1680 se v Jaroměři objevil mor. Kolik obyvatel město obývalo není známo, ale podle odhadu Knappa zemřelo během roku 178 obyvatel.¹⁹⁹ V 18. století se v okolí Jaroměře začala rozrůstat předměstí.²⁰⁰ Jelikož byl v Hradci Králové po jeho vypálení kozáky nedostatek bytů, byl krajský úřad přesunut do Jaroměře. V roce 1780 se začala stavět nedaleko od Jaroměře velká pevnost pojmenovaná po císaři Josefovi II. Josefov.²⁰¹ Pevnost měla vzniknout na území vesnice Ples, která byla z velké části, kvůli potřebám pevnosti zbořena. Pevnost byla dostavěna v roce 1793.²⁰²

Největším řemeslem v 16. století bylo v Jaroměři pivovarnictví, alespoň tak to vidí Knapp. V publikaci jsou i přeepsané pivovarnické artikule a jsou jediné, u kterých takto činil. Je otázkou, jestli skutečně bylo pivovarnictví natolik důležité nebo řemeslu Knapp připisuje větší důležitost, než ve skutečnosti byla. Řeznický cech měl masné krámy blízko pražské brány. V roce 1558 koupila obec dům mezi branou a mlýnem a od roku 1562 to byla budova jatek pro řezníky. Játka zde provozovali až do roku 1746, poté je prodali. Jak již bylo zmíněno, tak kostel svatého Mikuláše byl pro cechy důležitý, měli zde vlastní oltáře cechy řezníků, soukeníků, pivovarníků a dalších větších cechů. Kromě zmíněných cechů ve městě působili i puškaři, mečíři, nožíři, pasíři, šmukýři, krejčí, ševci, hrnčíři, kožešníci, jircháři a barvíři. Měšťané se

¹⁹⁷KNAPP, Antonín: *Paměti*. s. 20–63.

¹⁹⁸ Tamtéž s. 88–125.

¹⁹⁹ ŠIMŮNEK, R.: *Jaroměř*. s. 23.

²⁰⁰ Tamtéž, s. 26.

²⁰¹ KNAPP, A.: *Paměti*. s. 145–167

²⁰² ŠIMŮNEK, R.: *Jaroměř*. s. 27–28.

také podíleli na městském hospodářství. Kromě prací na okolních polích se věnovali i pěstování vinné révy.²⁰³

Po třicetileté válce byl pivovarnický průmysl regulován ze strany města speciálním nařízením, které má formu artikulí. Během i po třicetileté válce probíhalo sepisování a potvrzování nových verzí artikulí. Řeznický cech odešel z třicetileté války poznamenaný na několik let. Roku 1645 byly vypáleny masné krámy švédským vojskem. Cech několikrát žádal o příspěvky na obnovení masných krámů. Poprvé jim bylo darováno dříví z lesa a napodruhé se dočkali snížení daní na 12 let. Krejčovský cech si po třicetileté válce nechal potvrdit artikule a pořídili si novou korouhev s obrazem Panny Marie. Mlynáři si na konci 17. století nechali vyhotovit opis artikulí z Hradce Králové a přijali jej za vlastní. V 18. století narůstal počet řemesel ve městě. Díky zápisu z požáru z roku 1788 lze stanovit, kolik řemeslníků a řemesel ve městě pobývalo na konci 18. století.²⁰⁴ Cech pekařů byl dne 22. března 1754 předvolán před městskou radu, protože pečivo, které vyráběl, bylo šizené na váze. Městská rada jim uložila pokutu.²⁰⁵

4.3 Dvůr Králové na Labem

První archeologické doklady o osídlení lokality města pochází z doby železné. První písemné zmínky o osídlení území Dvora Králové na Labem se datují na přelom 12. a 13. století. Osídlení se datuje k městské kolonizaci. Území kolonizovali převážně německy mluvící kolonisté, kteří pocházeli ze Slezska. První písemný doklad o existenci města je z roku 1270, kdy je zmíněn v soudním sporu. V listině²⁰⁶ není přímo psáno, jestli je území tržní osadou nebo městem. Je otázkou, jestli byl Dvůr Králové nad Labem zamýšlen jako město s hradem nebo jako královský dvůr. S nejvyšší pravděpodobností se jednalo o královský dvůr, protože v roce 1297 získal král Přemysl Otakar II. Trutnov, ve kterém byl hrad a královské město Hostinné začalo s budováním hradu na konci 13. století. S fortifikací města se začalo na přelomu 13. a 14. století. Na cestách do ostatních měst byly vystavěny věžové brány a město bylo obeháno hradbami. Na severu u hradeb byl vybudován vodní příkop.²⁰⁷ V roce 1316 bylo město zastaveno Půtovi z Turgova. Při bojích Jana Lucemburského ve válce o braniborské dědictví se vzdal Trutnovska a Dvorská ve prospěch oponenta. Oblast přešla pod Jindřicha I. a území se navrátilo české koruně buď vykoupením, které učinil Karel IV., nebo je Jindřich odkázal Janovi

²⁰³ Od 16. do 18. století; KNAPP, A.: *Paměti.*, s. 75–80.

²⁰⁴ Tamtéž, s. 138–144.

²⁰⁵ Tamtéž, s. 160.

²⁰⁶ Listina bohužel není dochovaná. Byla uložena v Drážďanech a při druhé světové válce byla zničena.

²⁰⁷ ŠIMŮNEK, R. a kol.: *Dvůr Králové nad Labem.* s. 1–3.

Lucemburskému, ačkoliv namísto Jindřicha vládl Boleslav II. Malý, který byl ambiciózním panovníkem.²⁰⁸ Město se řídilo magdeburským právem. V roce 1345 vypukl ve městě požár, který značně poškodil městskou zástavbu. Jan Lucemburský městu snížil roční census na 25 kop²⁰⁹ grošů českých. Po smrti Jana Lucemburského svěřil Jan Jindřich města Trutnov i Dvůr Králové nad Labem do vlastnictví Peška Krabice z Weitmile. V roce 1365 byla města společně s hradem Žacléř zastavena opolským knížatům Vladislavovi II. a Boleslavovi III., jednalo se o syny Boleslava II. Malého. Po smrti Boleslava III. přešlo vlastnictví měst na kněžnu Anežku Habsburskou, po její smrti²¹⁰ připadla města zpět českému království. Václav IV. věnoval města společně s ostatními královskými městy východních Čech své manželce Žofii Bavorské. Zajímavostí je, že bylo již v době panování Jana Lucemburského společně s Trutnovem vyjmuto z pravomocí krajských úředníků. V husitských válkách se město na počátku přidalo na stranu Prahy, ale po přesunu Jana Žižky se ocitlo v moci východočeského husitského svazu. Město bylo věrné radikální straně husitství až do bitvy u Lipan. V roce 1436 přijalo Zikmunda Lucemburského, který o rok později věnoval město společně s dalšími městy Barboře Celské, své manželce. Královna se ještě před smrtí svého manžela snažila dosadit na trůn polskou dynastií Jagellonců, ale její plány byly překaženy Zikmundem. V roce 1441 se Barbora vrátila z exilu a o dva roky později potvrdila regionu jeho samostatnost. Dvůr Králové nad Labem se s vědomím královny stal na přelomu 40. a 50. let součástí jednoty poděbradské, nejspíše k tomu přispěl i útok na město v roce 1450, kdy bylo vypáleno.²¹¹ Vladislav Jagellonský povolil měšťanům svobodné nakládání s majetkem a snížil městu výši poplatku za potvrzování členů městské rady na pět kop grošů. V září 1484 Trutnov vyhořel a prosil Dvůr Králové nad Labem, aby jim u panovníka nechal potvrdit²¹² jeho předešlá práva. Dvůr Králové nad Labem Trutnovu vyhověl a v roce 1485 zaslali králi osvědčení.²¹³ Na počátku 15. století je ve městě doložený *Židův dům*. V 16. století se objevuje zmínka více.²¹⁴ V roce 1539 si nechalo město vidimovat listiny předchozích privilegií. Ve stejném roce byl zrušen Trutnovský kraj a byl převeden k Hradeckému kraji.²¹⁵ Před rokem 1547 město projevovalo společně s Jaroměř a Hradcem Králové nespokojenost s místní šlechtou. V roce 1540 se zástupci zmíněných měst vydali ke královskému páru a obratem byli popraveni.²¹⁶ Po roce 1547 byly městu zabaveny vsi. Některé

²⁰⁸ Tamtéž, s. 3.

²⁰⁹ Jaroměř tou dobou platil 36 kop a Trutnov 51,5 kopy viz, tamtéž, s. 4.

²¹⁰ Zemřela roku 1392 viz, tamtéž, s. 3.

²¹¹ Tamtéž, s. 3–6.

²¹² Trutnov u Dvoru Králové nad Labem doložil ohořelé písemnosti a svědectví starších měšťanů. tamtéž, s. 6

²¹³ Tamtéž, s. 6.

²¹⁴ Tamtéž, s. 8.

²¹⁵ Tamtéž, s. 8.

²¹⁶ Tamtéž, s. 7.

odkoupil Jan z Pernštejna. Hradec Králové měl v držení 43 vesnic, kdežto Dvůr Králové nad Labem měl vesnic osm. Počet usedlých ve Dvoře Králové nad Labem bylo 155, v Hradci Králové bylo ke stejnému roku usedlých 582. Ve výčtu a porovnání s ostatními městy působil Dvůr Králové nad Labem jako nejméně prosperující a nejméně osídlený. Další reakcí panovníka na odboj Dvora Králové v roce 1547 bylo odejmutí privilegií, ale ještě téhož roku byla privilegia navrácena.²¹⁷ V roce 1572 město celé vyhořelo.²¹⁸ Na konci 16. století postihly město dvě morové epidemie. První v roce 1582 a druhá v roce 1599. Údaj z roku 1582 uvádí, že ve městě zemřelo 600 obyvatel. V roce 1567 bylo ve městě přiznáno 150 domů, ve městě nemohlo být více než 1 200 obyvatel. Pokud by údaje byly pravdivé, jednalo by se o vnitřní čistku města s jen pár přeživšími.²¹⁹ Během stavovského povstání se Dvůr Králové nad Labem připojil na stranu stavů. Do boje poslalo město nižší desítky mužů.²²⁰ Po bitvě na Bílé hoře byl městu zabaven veškerý majetek a městu byla zabavena privilegia. Město bylo během války několikrát okupováno vojsky, které muselo město vydržovat. Město zaslalo králi dopis, ve kterém líčilo škody, které vojska způsobila a žádalo o téměř 60 000 zlatých za škody, co byly městu způsobeny. Královna v reakci na dopis prominula na několik let městu šosovné. Městskému panství příliš neprospělo, že se stalo panství robotním.²²¹ Na konci 17. století město kromě čtyř domů a kostelu vyhořelo. Poslední morová epidemie v českém království se s Dvorem Králové nad Labem minula.²²² S nástupem válek o rakouské dědictví a sedmiletou válku se ve městě začala ubytovávat vojska. Dvůr Králové měl natolik vyčerpanou pokladnu, že žádal korunu o půjčky.²²³ Po válkách se poměry postupně stabilizovaly.²²⁴ Dvůr Králové nad Labem vešel ve známost díky údajnému nalezení Rukopisu královského.²²⁵

Dvůr Králové nad Labem byl charakteristický pro agrární²²⁶ charakter hospodářství doplněný o řemesla. Ladislav Pohrobek městu povolil výroční trhy ke dni svaté Ludmily.²²⁷ Roku 1497 byl městu přiznán již druhý výroční trh, který se měl konat ve čtvrtek před Sesláním Ducha svatého. Během trhu bylo možné vybírat clo, jako i při trhu ke dni svaté Ludmily na opravu. Na zvelebení města bylo vybíráno clo z věcí přivážených do města a ze zvířat, která

²¹⁷ Tamtéž, s. 11–12.

²¹⁸ Tamtéž, s. 11.

²¹⁹ Tamtéž, s. 10–12.

²²⁰ Tamtéž, s. 14.

²²¹ Tamtéž, s. 16.

²²² Tamtéž, s. 17.

²²³ Tamtéž, s. 15.

²²⁴ Tamtéž, s. 19.

²²⁵ Tamtéž, s. 19.

²²⁶ Město bylo zaměřeno na chov ovcí. viz, tamtéž, s. 13.

²²⁷ Tamtéž, s. 5.

byla hnána do Dvora Králové nad Labem.²²⁸ První zmínky o ceších pochází z přelomu 15. a 16. století. Doloženi jsou *sladovníci, soukeníci, řezníci, pláteníci, kováři, ševci, kožišníci a krejčí*.²²⁹ V 16. století byl doložen řeznický cechmistr nazvaný jako Pavel Žid. Je otázkou, jestli se jednalo o praktikujícího Žida nebo pouze o jiné jméno pro Pavla cechmistra.²³⁰ V roce 1540 zakoupili konšelé pivovar. V majetku města byl i obecní les, rybníky a pila. Město později dokoupilo i další dva pivovary.²³¹ Město obdrželo roku 1588 privilegium na konání již třetího trhu. Trh se měl konat na svátek Moudrosti Boží.²³² V zápisu o obnovení cechů v roce 1577 jsou uvedeni řezníci, tkalci, soukeníci, krejčí, kožešníci, ševci, kováři, hrnčíři a nádeníci.²³³ Z období třicetileté války, konkrétně z roku 1631, jsou doklady o přítomných ceších. Jednalo se o cechy *řezníků, tkalců, soukeníků, pekařů, mlynářů, perníkářů, kožešníků, ševců, truhlářů, kovářů a nádeníků*. Přítomné cechy se dynamicky měnily a v porovnání s rokem 1577 nejsou v listině zmíněny některé cechy. Hospodářství po válce bylo pro město náročné, protože možnosti města byly značně omezené.²³⁴ Po třicetileté válce došlo k hospodářskému úpadku města a koruna se snažila hospodářství kontrolovat a pomoci mu. Ve Dvoře Králové, podobně jako v ostatních městech, se to nevydařilo a hospodářství nadále upadalo.²³⁵ Do poloviny 18. století byla ve Dvoře rozšířená řemesla týkající se potravinářství a textilnictví. Obyvatelé okolních vesnic se nejvíce živili předemím.²³⁶ Marie Terezie udělila městu povolení na konání trhu s bavlnou a rozšířila počet konaných trhů.²³⁷

4.4 Nový Bydžov

Doklady o osídlení okolí Nového Bydžova pochází z mladší doby kamenné. Bylo to díky řece Cidlině, která teče poblíž dnešního města. První písemná zmínka o Bydžovu pochází z roku 1186 z listiny knížete Bedřicha. Prvním majitelem Bydžova byl Bohuš Bradatý,²³⁸ který část Bydžova daroval řádu johanitů za spásu duše jeho zesnulého syna. Přemysl Otakar I. poté dostal do držení Bydžov směnou s johanity. Není známo, jak získal část od Bohuše Bradatého, nicméně se Bydžov dostal do držení Přemysla Otakara I. Skrz Bydžov vedla obchodní cesta z Prahy do Kladska a byl důležitým místem v regionu. Další zmínka o Bydžovu je z roku 1305.

²²⁸ Tamtéž, s. 6.

²²⁹ Tamtéž, s. 7.

²³⁰ Tamtéž, s. 8.

²³¹ Tamtéž, s. 10.

²³² Tamtéž, s. 12.

²³³ Tamtéž, s. 13.

²³⁴ Tamtéž, s. 15–16.

²³⁵ Tamtéž, s. 16–18.

²³⁶ Tamtéž, s. 19.

²³⁷ Tamtéž, s. 20.

²³⁸ Kladský kastelán.

Původní osada byla povýšena na město, ale stavba města nikdy nezačala ze strategických důvodů. Část Bydžova²³⁹ se přesunula na nové místo, kde bylo založeno nové město nazvané jako Nový Bydžov. Při stavbě města kvůli vnitropolitickým změnám v království obývala rozestavěné město švábská posádka. Mezitím vypršela městu v roce 1311 lhůta na dokončení výstavby opevnění. Město obdrželo do dostavění opevnění slevu na daních.²⁴⁰ V raných městských dějinách bylo v radě 17 německy mluvících z 19 členů rady, v městské obci převažovali Češi.²⁴¹ Město se řídilo magdeburským právem, pokud si nebylo město v něčem jisté, obrátilo se na Hradec Králové.²⁴² V době založení města bylo přítomno 7 pekařů, 3 řezníci, 3 krejčí, 3 sladovníci, 1 slanečkář, 1 švec a 1 kožešník. Nový Bydžov byl známý po celou svou existenci jako město s židovskou menšinou. První zmínka pochází z roku 1311 o výtržnostech mezi Židy, další z roku 1432 o Židu Izákovi, magistru z Bydžova.²⁴³

Jan Lucemburský důsledkem jeho domácí politiky nechal zastavit Nový Bydžov Beneši z Vartenberka. Po smrti Beneše převzal město jeho syn Jan, který odkoupil od Jana Lucemburského i Jičínsko. Po smrti Jana²⁴⁴ převzali území jeho synové Beneš a Čeněk. Roku 1370 se původní území rozdělilo mezi bratry, kdy Benešovi připadly Veliš, Brada, Jičín a Veselí a Čeněkovi Nový Bydžov a Trosky. Čeněk nebyl příliš dobrým správcem, protože se hluboce zadlužil u krále Václava IV., kterému Nový Bydžov v roce 1393 připadl. Město příliš dlouho nezůstalo v držení krále, protože byl Nový Bydžov násilně odejmut šlechtou. Část města, které bylo zadlužené, připadla Smilovi Flaškovi z Pardubic²⁴⁵ a druhá část Čeněkovým synům Janovi a Čeněkovi. Po smrti staršího syna Jana zaplatil otcův dluh mladší syn Čeněk. V září 1415 bylo Novému Bydžovu potvrzeno mílové právo. Vláda Čenka z Vartenberka byla pro panství o dost lepším obdobím než za jeho otce. Hranice svého panství rozšířil a také se stal nejvyšším purkrabím. Osobně nesouhlasil s osudem Jana Husa a na podzim roku 1415 měšťané a řemeslníci zaútočili na minoritský klášter. O pět let později Nový Bydžov zachvátil požár, který pohltil velkou část města i opevnění. Největším problémem v tomto okamžiku byl majitel města, protože velmi často měnil strany ve válce. K událostem husitských válek a Nového Bydžova bohužel není zdroje, ale určitě bylo město zapojeno, protože nedaleko se nacházela hora Oreb a Hradec Králové. V roce 1426 se konal v Bydžově sjezd sirotčí šlechty, která se

²³⁹ Do této chvíle se jednalo o Starý Bydžov.

²⁴⁰ PROKOP, Jaroslav: *Nový Bydžov v proměnách staletí*. s. 9–21

²⁴¹ Z 54 bylo 31 jmen českých, 17 německých a 6 národnostně neurčených.

²⁴² Tamtéž, s. 23–25.

²⁴³ Tamtéž, s. 28–29.

²⁴⁴ Zemřel 1362.

²⁴⁵ Známy pardubický básník a nejvyšší písař.

připravovala na obranu království proti křížové výpravě. Po smrti Čeňka z Vartenberka²⁴⁶ bylo panství původně předáno Oldřichu z Rožmberka, ale nakonec panství připadlo Čeňkovu synu Jindřichovi, který byl zástupce umírněného křídla husitů. Během válek byl zničen výše zmíněný minoritský klášter a katolický kostel Matky boží byl přebrán utrakvisty, kteří jej nadále používali. Po smrti Jindřicha se město dostalo do rukou jeho tety Elišky. Za jejího opatrovnictví město hostilo návštěvu Jiřího z Poděbrad a dalších zástupců panstva. Bohužel v roce 1442 město pohltil požár. Po smrti Elišky se město dostalo do držení několika osob. Někteří svou část věnovali králi, ale nakonec se bydžovské panství stalo majetkem Heřmana Zvířetického. Ve městě vystavil lázně a město dostalo privilegium na konání jarmarku, který byl trval osm dní a začínal na svatého Jiljí. Heřman a Hašek ze Zvířetic prodali rychtu městu, ale byli stále pány Nového Bydžova, jako jejich otec Heřman. Vladislav Jagellonský udělil městu privilegium vybírat v branách clo a také privilegium na další jarmark, který trval osm dní a začínal v pondělí po letnicích. Po smrti Heřmana krátce spravoval město jeho bratr Hašek, ale po dovršení plnoletosti Heřmanova syna Havla přešlo město do držení Havla ze Zvířetic. Za Havla se ve městě konal sjezd pánů a rytířů z Hradeckého kraje. Havel nebyl tak dobrým hospodářem, jako jeho předchůdci a v roce 1516 prodal bydžovské panství Vilémovi z Pernštejna.²⁴⁷

Za Viléma z Pernštejna zažilo město velký hospodářský rozkvět, zároveň se začíná rozrůstat židovská komunita, 1520 je založen židovský hřbitov a o 10 let později je povoleno hřbitov ohradit. Měšťanům byla přiznána možnost svobodného testamentu. Po smrti Viléma zdědil panství jeho syn Jan z Pernštejna a spolu s mladším bratrem Vojtěchem propojili bydžovské panství s ostatními východočeskými majetky Pernštejnů. V roce 1531 Nový Bydžov znovu zasáhl požár, vina byla nejspíš na straně špatné manipulace s uhlím v pivovaru, ale měšťané podezřivali Židy a Jednotu bratrskou. Židé hospodářsky velmi prosperovali a měšťané mohli mít obavy z jejich obchodní a hospodářské činnosti ve městě. Ve 30. letech 16. století vydal Jan z Pernštejna celní řád na dovážení zboží. Protižidovský přístup byl v Novém Bydžově značný již v 16. století, kdy byla vydána nařízení o Židech.²⁴⁸

Po roce 1547 byla část bydžovského panství vyměněna mezi Janem z Pernštejna a Ferdinandem I. za statky, které král zkonfiskoval měšťům v regionu. Novým pánem města se stal Vilém z Valdštejna, který dostal město jako náhradu za zkonfiskované panství Rychmburk.

²⁴⁶ Zemřel 17. září 1425.

²⁴⁷ Tamtéž, s. 30–39.

²⁴⁸ Například při úmrtí Žida bez potomků připadá dům křesťanovi.

Nedlouho po převzetí část města opět zasáhl požár, shořelo 21 domů a 22 stodol. Po smrti Viléma z Valdštejna přešly majetky na jeho syny Jindřicha a Heníka Šťastného z Valdštejna, kteří brzy bez dědiců zemřeli a město propadlo králi Maxmiliánovi II. Tak skončilo téměř 300leté vlastnictví Nového Bydžova v rukou šlechticů, nikoliv krále.²⁴⁹

Díky přechodu města pod ochranná křídla krále se město stalo svobodným a odvádělo do královny pokladnice jednou ročně na svatého Jiří 50 kop grošů českých. Rudolf II. dal městu privilegia, jedno na konání osmidenního jarmarku od svatého Tomáše Becketa do 29. prosince a druhé přiznalo Novému Bydžovu účast na zemském sněmu. V roce 1605 vznikla archa bydžovská a její spodní část nechal vyhotovit Mikuláš Čeněk, který byl purkmistr a mistr řeznického cechu.²⁵⁰ Po bitvě na Bílé hoře byly městu zabaveny veškeré vsi, které vlastnilo, protože se připojilo na stranu českých stavů. Zabavený majetek byl městu navrácen v roce 1628. Během války se ve městě několikrát ubytovala vojska obou stran konfliktu a město to značně finančně vyčerpalo. Po konci války bylo město polorozbořené, z původních 210 domů bylo osídleno 112²⁵¹ a požár, který vypukl v roce 1655 pohltil 36 obydlých domů, církevní budovy a jediný městský pivovar. Po zániku pivovaru se dováželo pivo z Hradce Králové, ale již 18. prosince 1655 byla nová budova pivovaru postavena a byla uvařena první várka a po čtyřech letech byl ve městě postaven i druhý pivovar. Městu byly přiznány daňové úlevy a zároveň byl Novému Bydžovu přidán další jarmark od středy po první postní neděli na osm dní.²⁵²

Se začátkem války o rakouské dědictví se ve městě ubytovali prusí vojáci. Městu svojí přítomností uškodili, zvířata, která se ve městě nacházela, postříleli a maso si vzali s sebou. Nový Bydžov je od 18. století významným městem pro studenty. Koná se zde studentská merenda, s přestávkami se koná každoročně od poloviny 18. století do dnešních dnů.²⁵³ Jedná se o památku na studenty, kteří bojovali u Prahy během války o rakouské dědictví.²⁵⁴

Při reformách krajů z roku 1751 se Nový Bydžov stal krajským městem. Sídlem úřadů krajského města byl Nový Bydžov pouze do roku 1784, poté se úřad přesunul do Jičína.²⁵⁵

Ohledně novobydžovských cechů není v knize příliš psáno. Je zmíněna důležitost potravinářských cechů a sdružování cechů. V 18. století zažádali členové cechu kožešníků

²⁴⁹ Tamtéž, s. 39–45.

²⁵⁰ Tamtéž, s. 45–51

²⁵¹ Podle berní ruly z roku 1654.

²⁵² Tamtéž, s. 51–55.

²⁵³ <https://www.novybydzov.cz/17-19-06-2021-134-studentska-merenda-oslavy-mesta/gs-1689>

²⁵⁴ Tamtéž, s. 55–62.

²⁵⁵ Tamtéž, s. 62–65.

z Hradce Králové o založení samostatného cechu v Novém Bydžově. Hradečtí mistři vyhověli a roku 1734 byly artikule schváleny.

4.5 Polička

Počátky historie města Poličky jsou zahalená tajemstvím. Založení města je datováno na rok 1265.²⁵⁶ Zmínka o území na, kterém bylo město vybudováno pochází již z roku 1167 v listině krále Vladislava II., který daruje premonstrátskému klášteru z Litomyšle lubenský újezd²⁵⁷ se všemi lukami kterým se říkalo „na políčkách“.²⁵⁸ Moderní historiografie zjistila, že listina byla padělaná kolem roku 1200.²⁵⁹ Založení města měl na svědomí z vůle krále Přemysla Otakara II. lokátor Konrád²⁶⁰, který založil město „na políčkách“. Polička disponovala od jejího založení mílovým právem a jako hlavní příjem Poličky se mělo stát vybírání cla.²⁶¹ Po smrti Přemysla Otakara II. přešlo město do držení jeho manželky Kunhuty. Po smrti Kunhuty připadlo Vysoké Mýto Závašovi z Falkenštejna, jejímu manžel, který upadl v nemilost a město se dostalo do držení Václava II. Po nástupu Václava II. byl jmenován jako správce Vysokého Mýta Tobiáš z Bechyně.²⁶²

Roku 1305 bylo Vysoké Mýto společně s ostatními královskými městy v regionu²⁶³ darováno Elišce Rejčce. Během války mezi Fridrichem Habsburským a Jindřichem Korutanským se město postavilo na stranu Fridricha. Slezská vojenská posádka zůstala ve městě až do obsazení měst²⁶⁴ Janem Lucemburským.²⁶⁵

Za vlády Karla IV. se úroveň Poličky povznesla, král dal městu privilegium, které povolilo poličským vybírat poplatek navíc ke clu, které se ve městě vybíralo, na dláždění města po dobu osmi let. Polička za vlády Karla IV. také dostavěla hradby kolem města.²⁶⁶ Během husitských válek se Polička připojila ke královské straně a roku 1421 byla Janem Žižkou bez většího odporu dobyta.²⁶⁷ V listopadu téhož roku byla Polička dobyta Zikmundem Lucemburským a vypleněna. Po porážce Zikmunda u Kutné Hory se Polička vrátila do držení

²⁵⁶ Původní listina se nedochovala pouze opisy. viz, JUNEK, D. a KONEČNÝ, S.: *Dějiny*. s. 18.

²⁵⁷ Lubná je od Poličky cca 6 km.

²⁵⁸ LÍBAL, D. a REML, L.: *Polička*. Praha 1961. s. 11.

²⁵⁹ JUNEK, D. a KONEČNÝ, S.: *Dějiny*. s. 12.

²⁶⁰ Konrád z Limberka nebo Konrád Špitálský nebo Konrád z Levendorfu viz, LÍBAL, D. a REML, L.: *Polička*. s. 17–18., RŮŽIČKA, J. a KRUŠINA, J.: *Dějiny města Poličky*. s. 18.

²⁶¹ RŮŽIČKA, J. a KRUŠINA, J.: *Dějiny města Poličky*. s. 18–20.

²⁶² Tamtéž, s. 20–23.

²⁶³ Hradec Králové, Jaroměř, Chrudim, Vysoké Mýto viz, LÍBAL, D. a REML, L.: *Polička*. s. 26.

²⁶⁴ Přibližně do let 1315–1316.

²⁶⁵ Tamtéž s. 26 a 27.

²⁶⁶ RŮŽIČKA, J. a KRUŠINA, J.: *Dějiny města Poličky*. s. 27–28.

²⁶⁷ LÍBAL, D. a REML, L.: *Polička*. s. 50.

husitů.²⁶⁸ Po válce město přijalo za krále Zikmunda Lucemburského a bylo připsáno jeho manželce jako věnné město společně s ostatními věnnými městy. Před korunovaci Jiřího z Poděbrad byla Polička věrným městem zmíněnému Jiříkovi. Byla součástí jednoty poděbradské. Před zvolením Jiřího za krále byla Polička v roce 1456 bez jeho vědomí zastavena Ješkovi Svojanskému z Boskovic. Osud zastavení Poličky bohužel není detailněji z literatury znám. Při válce Jiříka a Matyáše se Polička stala důležitým strategickým bodem, protože se nacházela na hranici Moravy a Čech. Její věrnost Jiříkovi z Poděbrad trvala i během války.²⁶⁹

Vladislav Jagelonský povolil městu konat městský trh. Na počátku 16. století se Polička ocitla ve finanční tísní a snažila se sehnat peníze u ostatních měst. V roce 1517 se Polička vzdala mílového práva na vaření piva a konání trhů ve prospěch šlechty. Roku 1523 Poličku z větší části pohltil požár. Na přestavbu města sháněla Polička finance i v roce 1540, kdy napsala prosebný dopis o odpuštění poplatků kvůli požáru, který město poškodil.²⁷⁰ Polička se postavila k odboji proti Ferdinandovi I., který město po válce potrestal konfiskací majetku, pokutou a povinností odvádět poplatky koruně za vaření piva. Poličce byl zabavený majetek navrácen v roce 1559 za 750 kop grošů.²⁷¹ O rok později do města dorazil královský úředník, který město okomentoval slovy: „v tomto městě veliká chudoba jest, neb město chatrně postavené a lid víc sedlákům nežli měšťanům podobný“.²⁷²

Strategické umístění Poličky nabylo významu za vlády Rudolfa II. a jeho rozepřích s Matyášem, protože se Polička stávala opět jednou z pevností na hranicích Čech a Moravy. V roce 1613 Poličku zachvátil požár, který nenávratně poškodil 166 domů převážně z vnitřního města. Na počátku 30leté války se Polička přidala na stranu českých stavů. Po bitvě na Bílé hoře se v Poličce usadila vojenská posádka, která měla dohlížet na bezpečí zemských cest. Král odebral městu privilegia, ale v roce 1628 byla privilegia navrácena. V Poličce se neubytovalo pouze královské vojsko, ale i Švédové. Okupace vojskem město poškodila po hospodářské stránce, převážně na zemědělských zásobách města. Kromě hospodářského dopadu se město i vylidnilo oproti stavu před válkou.²⁷³

Po válce byla Polička v žalostném stavu, ale jakmile válka skončila, město začalo vzkvétat. Měšťané nechali postavit novou barokní radnici, morový sloup a barokní kašny. Dá

²⁶⁸ Tamtéž, s. 51.

²⁶⁹ RŮŽIČKA, J. a KRUSINA, J.: *Dějiny města Poličky*. s. 36 a 37.

²⁷⁰ Tamtéž, s. 37–41.

²⁷¹ Pokuta, kterou Polička v roce 1547 měla zaplatit byla 1000 kop míšenských grošů viz, LÍBAL, D. a REML, L.: *Polička*. s. 57.

²⁷² RŮŽIČKA, J. a KRUSINA, J.: *Dějiny města Poličky*. s. 41.

²⁷³ Tamtéž, s. 42–67.

se z těchto ambiciózních staveb soudit, že se po válce Polička vzpamatovávala dobře. Město se v roce 1654 dostalo na stejný počet osídlených domů ve městě, jako tomu bylo před válkou. Největším příjmem do městské kasy se stalo převážení soli z Rakouska ve spolupráci s místní vrchností. Tkalcovství bylo v Poličce zakázáno a privilegium na skladování soli nahradilo předchozí městský příjem. Skladování soli jako městské podnikání se v Poličce provozovalo až do roku 1765 kdy správa skladu přešla na stát. Kromě soli městská pokladna profitovala i ze sklářství, které začalo produkovat zisk v roce 1660. Sklárna nebyla přímo v Poličce, ale v Pusté Rybné. Odtud se sklo vyváželo do Prahy a Vídně, avšak v roce 1700 byla činnost sklárny ukončena z důvodu nedostatku sklářů. Další zisk městu přinášely v 18. století těžba dřeva a honitba. Ve válce o rakouské dědictví byla Polička na okraji dění a nebyla natolik poškozena, jako byla při předchozí válce. Při reformách Marie Terezie ztratila Polička hrdelní právo a musela se obracet na Chrudim.²⁷⁴

Během válek o rakouské dědictví se v Poličce roku 1742 vyskytla rakouská vojska při ústupu z Moravy. O několik let později se ve městě dočasně usídlily i oddíly polských granátníků. Přítomnost oddílu byla pro Poličku velmi vyčerpávající.²⁷⁵

Z dochovaného zápisu z poloviny 15. století vyplývá, že v městské radě seděli řemeslníci,²⁷⁶ kteří byli důležití pro každodenní život ve městě. V roce 1452 bylo z 12 konšelů zastoupeno pět řezníků.²⁷⁷ Vladislav II. udělil Poličce právo konat trhy při svatém Šimonovi a Judovi a při svátku Jana Křtitele. Ferdinand I. povolil výroční trh v postním období (od třetího pátku po osm dní). Král Matyáš přidal Poličce výroční trh při svatém Bartoloměji a čtyři trhy koňské a Ferdinand III. potvrdil Poličce šest výročních trhů. Po roce 1547 bylo Poličce zabaveno osm vsí a statků, které byly ceněny na 100 až 150 000 kop grošů českých. Na hospodářství to mělo velký vliv a předurčilo to Poličce hospodářskou katastrofu, která byla zažehnána, když v roce 1558 byl majetek vykoupen za 750 kop grošů. Vaření piva byl velký zdroj příjmů pro město, proto byla na Poličku uvalena po roce 1547 daň, která trvala až do roku 1826, kdy měla Polička královské komoře platit jedním grošem za sud piva.²⁷⁸

V Poličce bylo významné řemeslo soukeníků. Na konci 16. století se v Poličce vyskytoval 12 soukeníků a 22 obchodníků s přízí a vlnou. Většina výrobků se vyvážela do Prahy.²⁷⁹

²⁷⁴ ŠIMŮNEK, R. a kol.: *Polička*. s. 14–19.

²⁷⁵ JUNEK, D. a KONEČNÝ, S.: *Dějiny*. s. 188–190.

²⁷⁶ Krejčí, ševci, řezníci, kováři, menší nebo méně často zastoupená řemesla byla pekaři, koláři bednáři kožešníci a nožíři. viz, RŮŽIČKA, J. a KRUŠINA, J.: *Dějiny města Poličky*. s. 38.

²⁷⁷ RŮŽIČKA, J. a KRUŠINA, J.: *Dějiny města Poličky*. s. 38.

²⁷⁸ ADÁMEK, K.: *Z dějin*. s. 6–17.

²⁷⁹ RŮŽIČKA, J. a KRUŠINA, J.: *Dějiny města Poličky*. s. 43.

Během třicetileté války se Polička stala jedním z měst, kde přebývalo vojsko a silně se to podepsalo na hospodářství města. Zabavené obce, které byly Poličce na počátku války odejmuty, se navrátily v roce 1628. Panovník je navrátil kvůli vyčerpání města během pobytu vojsk, které bylo pro Poličku zdrcující. Měšťané museli financovat pobyt armád a aby městská pokladna byla schopná vojska vydržovat, musela se zadlužit. To vedlo k nárůstům problémů uvnitř města.²⁸⁰

V roce 1654 bylo ve městě 6 šveců, 4 krejčí, 3 pekaři, 12 řezníků, 1 kožešník, 1 barvíř, 1 punčochář, 1 soukeník, 1 nožíř, 1 mydlář, 2 kováři, 2 hrnčíři a 17 tkalců, v okolních vesnicích 362 živnostníků z toho 264 sedláků, 36 chalupníků a 62 zahradníků.²⁸¹ K roku 1714 bylo v Poličce 111 právovárečných domů.²⁸² V roce 1721 byl nejsilnějším cechem v Poličce cech řezníků. Měl 16 mistrů, což bylo nejvíc mistrů v Poličce. V 18. století se v okolí Poličky tvořily předměstské cechy. Jednalo se o mlynáře, perníkáře a krupaře.²⁸³ Marie Terezie poskytla roku 1762 Poličce další dva výroční trhy na přízi, len a plátno. Napředena příze z okolí Poličky se vyvážela převážně na Moravu.²⁸⁴

4.6 Vysoké Mýto

Město Vysoké Mýto bylo založeno za vlády Přemysla Otakara II. Nevíme, kdy přesně se tak stalo, ale bylo tomu před rokem 1265, protože v zakládací listině města Poličky, je již zmíněno. Není známo, jestli Vysoké Mýto založil lokátor nebo někdo jiný, protože o tom nejsou dochované prameny. Mohl to být Kondrád z Lewendorfu, který založil Poličku.²⁸⁵ Město bylo založeno podle magdeburského práva a město osídlila německá většina. Při založení města se původní obyvatelé přesunuli do Starého Mýta, jednalo se o osadu za řekou Trstenice, ale Staré Mýto zaniklo během husitských válek.²⁸⁶

Vysoké Mýto po smrti Václava II. připadlo jeho manželce Elišce Rejčce. Po smrti Rudolfa I. byl osud města podobný. Při válce mezi Albrechtem I. a Jindřichem Korutanským se Eliška přiklonila na stranu Albrechta. Povolila Albrechtovi, aby ve městech přezimovalo jeho vojsko, nicméně válka skončila smrtí Albrechta a Eliška se uchýlila do města Hradec

²⁸⁰ ADÁMEK, Karel: *Z dějin*. s. 20–26.

²⁸¹ Tamtéž, s. 31.

²⁸² Tamtéž, s. 90 a 91.

²⁸³ ŠIMŮNEK, R. a kol.: *Polička*. s.18.

²⁸⁴ ADÁMEK, Karel: *Z dějin*. s. 90 a 91.

²⁸⁵ ŠIMŮNEK, R.: *Vysoké Mýto*. s. 1.

²⁸⁶ JIREČEK, Hermenegild: *Vysoké Mýto*. s. 8–12.

Králové. Jan Lucemburský nechal Vysoké Mýto během své vlády zastavit a vykoupil jej roku 1333 jeho syn Karel.²⁸⁷

V roce 1394 se ocitlo Vysoké Mýto ve válečném stavu, kvůli zajetí Václava IV., kterému bylo město věrno. Vypravení armády na záchranu krále vyšlo na 954,5 kop grošů a král jako poděkování povolil městu, aby si postupně dluh sráželo z platů, které se měly odvádět koruně. Kolem roku 1420 je Mýtský kraj pohlcen krajem Chrudimským.²⁸⁸

Během husitských válek se Vysoké Mýto připojilo ke straně protihusitské. V roce 1421 bylo Vysoké Mýto Janem Žižkou dobyto a církevní budovy byly poničeny. Po dobytí se Vysoké Mýto připojilo k utrakvismu a setrvalo ve víře až do událostí bitvy na Bílé hoře.²⁸⁹ Konec husitských válek je pro Vysoké Mýto spojené se vzdorem proti Zikmundovi po vzoru Hradce Králové a Chrudimi.²⁹⁰ Zajímavostí je, že v roce 1444 je dochován záznam o kožešnickém cechu. Pokud by řemeslník chtěl ve městě pracovat musí přijímat podobojím způsobem.²⁹¹

Roku 1461 zasáhl Vysoké Mýto požár, který měl podle dobového zápisu způli vyhořet. V roce 1517 se požár opakoval a byl minimálně stejně ničující jako požár z roku 1461.²⁹² Po smrti Ludvíka Jagellonského jeho ovdovělá manželka přenechala věnná města Ferdinandovi I., který byl její bratr. Po událostech roku 1547 byly Vysokému Mýtu odebrány statky i privilegia. Po dvou letech většinu zabavených statků král navrátil městu.²⁹³

Měšťané vysokomýtští se zapojili do války proti sultánu Mehmedu III. Roku 1608 se ve Vysokém Mýtě objevila vojenská posádka Matyáše Habsburského. Během třicetileté války se Vysoké Mýto postavilo na stranu povstalců. Po bitvě na Bílé hoře se vojenská posádka hraběte z Florenville ubytovala ve Vysokém Mýtě a ve městě mnoho domů poničila a tři vypálila. Nejednalo se o jediný pobyt vojsk ve Vysokém Mýtě. Při každém pobytu vojska se to na městě negativně podepsalo, ať už formou poničených budov, krádeží obilí, zastřelením rychtáře, krádeží zlata nebo drancováním. Na stavu města se to velmi zřetelně projevilo a velká část města byla neobydlená.²⁹⁴ Po válce se do města uchýlovali i vojáci, kteří se nechtěli vracet domů a přijali místo ve Vysokém Mýtě.²⁹⁵

²⁸⁷ ŠEMBERA, Aloys: *Vysoké Mýto* 81–87.

²⁸⁸ Mýtský kraj existoval pouze v agendě dvorského soudu a ve dvorských deskách. V berní administrativě se řadilo do kraje Chrudimského. viz, ŠIMŮNEK, R.: *Vysoké Mýto*. s. 5.

²⁸⁹ ŠEMBERA, A.: *Vysoké*. 87–103.

²⁹⁰ ŠIMŮNEK, R.: *Vysoké Mýto*. s. 8.

²⁹¹ ŠEMBERA, A.: *Vysoké*. s. 88.

²⁹² ŠIMŮNEK, R.: *Vysoké Mýto*, s. 12–13.

²⁹³ ŠEMBERA, Aloys: *Vysoké Mýto*. 92–96.

²⁹⁴ Tamtéž, 96–109.

²⁹⁵ ŠIMŮNEK, R.: *Vysoké Mýto*. s. 20.

Během sedmileté války se ve Vysokém Mýtu ubytovala pruská vojska a opět se to na městě projevilo zchudnutím, poničením budov a krádeží obilí. Postupnou renovaci města zastavil požár z roku 1774, který pohltil 271 domů, stodol a kostel svatého Vavřince. Město se z válek vzpamatovalo až po napoleonských válkách.²⁹⁶

Vysokému Mýtu byla od krále Zikmunda potvrzena předešlá privilegia, které dali městu Přemysl Otakar II. a Karel IV. K městu patřila Vratislav²⁹⁷ a „les Rez s vinohrady“ a ostatní pastviny, lesy a louky, které městu náležely od nepaměti.²⁹⁸ Město mohlo vykonávat popravu, mohl se konat výroční trh na den svatého Vavřince, svatého Filipa a Jakuba. Město mohlo vybírat clo a mýto a disponovalo mílovým právem a právem várečným. Následující vládci jmenovitě Rudolf II., Ferdinand III., Leopold I., Marie Terezie a František I. povolili Vysokému Mýtu konat výroční trhy²⁹⁹, dobytčí trhy³⁰⁰ a obyčejné trhy^{301.302}

Řemeslnictvo ve Vysokém Mýtu bylo hojně zastoupeno. Nacházela se zde řemesla jako „řezníci, tkalci, soukeníci, ševci, kováři, konváři, koželuzi, mincíři, olejníci, pasíři, skřinaři, kožešníci, nožíři, sladovníci, tesaři, kramáři, lazebníci, smolaři, malíři, krajčí, hrnčíři, provazníci, řešetáři, pekaři, střelci, puškaři, slanaři, mečíři, šlejféři, sklenáři, uzdáři, mlynáři, koláři, bednáři, mandlěři, kračmáři a šnorář.“ Výčet řemesel pochází z 15. století.³⁰³

Během husitských válek se široce uplatňovala potravinářská řemesla a řemesla oděvní, jejich činnost byla hojnou i po válkách.³⁰⁴ Pro město bylo důležité pivovarnictví, v roce 1463 se vyskytly v tomto odvětví problémy mezi měšťany a předměstími. Vysoké Mýto se obrátilo na Hradec Králové a prosilo o radu. Spor spočíval v prodeji piva třetím osobám, což se po kontaktování Hradce Králové zakázalo a mělo se vařit pivo čisté pro vlastní potřebu (pro sebe samotného a svou čeleď). Z okolních vesnic a lánů měli odebírat pivo od města, nemohli si jej vařit pro sebe.³⁰⁵

²⁹⁶ ŠEMBERA, Aloys: *Wysoké Mýto*. 110–115.

²⁹⁷ Nikoliv polská, ale místní hrad a jeho okolí

²⁹⁸ Autor nspecifikuje, jaké území má na mysli.

²⁹⁹ Konaly se 1. čtvrtek po popeleční středě, v úterý před svatým Filipem a Jakubem, v úterý po svatém Petru a Pavlu, v úterý po nanebevzetí panny Marie, v úterý před svatým Františkem Serafínským a v úterý před svatým Lazarem.

³⁰⁰ Konaly se: v pondělí po květné neděli, v pondělí před svatým Filipem a Jakubem, s pondělí po sv. Petru a Pavlu, v pondělí po nanebevzetí panny Marie, v pondělí před svatým Františkem Serafínským, v pondělí před svatým Lazarem.

Některé zanikly - např. od Rudolfa II. byly povoleny ještě v pondělí po provodní neděli a v pondělí po svatém Janu Křtiteli. Od Marie Terezie autor neuvádí, které zanikly, ale jedná se o další dva trhy, které nejsou uvedené.

³⁰¹ Konal se každou sobotu.

³⁰² ŠEMBERA, Aloys: *Wysoké Mýto královské město w Čechách*. Olomouc 1845. s. 59–61.

³⁰³ JIREČEK, Hermenegild: *Vysoké Mýto*. s. 40–41.

³⁰⁴ ŠIMŮNEK, R.: *Vysoké Mýto*. s. 9.

³⁰⁵ JIREČEK, Hermenegild: *Vysoké Mýto*, s. 42.

Vysoké Mýto se řadilo v roce 1471 hned po Hradci Králové mezi města v regionu, které platily nejvyšší berni. Město odvádělo 230 kop grošů, pro porovnání krajské město Chrudim odvádělo 150 kop grošů. Řemesla zažívala stagnaci, kromě potravinářských řemesel. Řezníci vlastnili k roku 1502 44 masných krámů, které byly zrušeny až v roce 1878. Kromě zmíněného cechu řezníků se těšili úspěchu i cechy soukeníků a nožířů, kteří vyváželi zboží i do zahraničí. Vysoké Mýto mělo ke konci 15. století a v počátcích století 16. spor s okolní šlechtou ohledně vaření piva. Soukenictví přestávalo prosperovat ke konci 16. století.³⁰⁶ Na počátku 18. století dochází k úpadku hospodářství i kvality řemesel ve městě.³⁰⁷ Ke konci 18. století se hospodářství Vysokého Mýta soustředilo převážně na zemědělství.³⁰⁸

³⁰⁶ ŠIMŮNEK, R.: *Vysoké Mýto*. s. 13–16.

³⁰⁷ DVORÁK, Radovan: *Vysoké Mýto*. Ústí nad Orlicí 2003. s. 31

³⁰⁸ Tamtéž, s. 22.

5 Analýza cechovních artikulí

5.1 Hradecko

Cechovní artikule v Hradeckém regionu jsou bohatší než kraj Chrudimský. Z královských měst východních Čech se dochovaly Hradec Králové,³⁰⁹ Jaroměř,³¹⁰ Dvůr Králové nad Labem³¹¹ a Nový Bydžov.³¹² Trutnovský cech řezníků³¹³ bohužel disponuje jediným archivním pramenem, který pochází z 19. století a jedná se o tovaryšskou vedutu.

Vznik artikulí z Hradce Králové je datovaný na rok 1610. Artikule vznikly opisem pořádků cechu řeznického v Praze, který byl sepsán roku 1559.³¹⁴ Artikulí je v knize dohromady 26, protože roku 1792 vznikl opis původních artikulí z roku 1610. Ve verzi z roku 1791 je odtržena stránka s dvanáctou artikulí, ale lze z předchozí verze odvodit co na stránce bylo psáno, protože některé artikule jsou doslovně totožné a to je případ i stránky s 12 artikulí.³¹⁵ S knihou artikulí lze pracovat i jinak než jako se souborem pořádků cechu. V knize jsou na předešlé zachyceny zápisy z 1624, 1642, 1618, 1648, 1750. Je zvláštní, že zápis z roku 1618 je připsán na malé prázdné místo stránky a je od textu odlišen čarou okolo textu. Je otázkou jestli je text věrohodný, nicméně zápisy pocházející z období 30leté války nejspíš vypovídají o úmrtích v cechu, alespoň z řádků, které stav pramene umožnil přečíst.³¹⁶ Zápis z roku 1750 nepatrně popisuje majetek cechu řezníků z Hradce Králové: „...Primo: Matka pokladnice zámek zapadajícím a druhým visutým při nich 2 klíčky starším tovaryšů patřící pro kterou nový futrál zjednaný se vynachází, a budoucím vynacházeti má. Secundo: V Matce pokladnici kniha 14ti artikulů z mnohými složenými kunšafy. Tertio: jedna červená ferule. Kvarto: jedna veliká cejnová konvice s jedním schýbtem znamením Lva, též s třema cejnovýma Žoldněři zavěšenýma. Kvinto: dvě menší cejnový konvice. Sexto: jedna černá tabule pro psaní řádu. Septimo: knižní rejstřík pro directi pozůstávati má v matce pokladnici do složení počtů od starších tovaryšů...“.³¹⁷ V zápisu z roku 1777 je zmíněno, že je cechovní pokladnice obohacena o stříbrný praporek a přidána do pokladnice konvice.³¹⁸

³⁰⁹ SOKA, Hradec Králové, fond Cech řezníků Hradec Králové, kn. 2, inv. č. 15.

³¹⁰ SOKA, Náchod, fond Cech řezníků Jaroměř, k. 6, inv. č. 8.

³¹¹ SOKA, Trutnov, fond Cech řezníků Dvůr Králové nad Labem, kt. 1, kn. 1 a 3.

³¹² SOKA, Hradec Králové, fond Cech řezníků Nový Bydžov, inv. č. 2.

³¹³ SOKA Trutnov, fond Cech řezníků Trutnov, *Tovaryšská veduta 1824*.

³¹⁴ SOKA, Hradec Králové, fond Cech řezníků Hradec Králové, kn. 2, inv. č. 15.

³¹⁵ Tamtéž.

³¹⁶ Stránka ze 30leté války je silně poškozena a její třetina je vytržena. viz, tamtéž.

³¹⁷ Tamtéž.

³¹⁸ Tamtéž.

Z ostatních artikulí není tak bohatá příloha jako u Hradce Králové. V Novém Bydžově je zmíněno kdo je přítomen u sepisování. Dále jsou psány pravidla, které se přímo netýkají artikul. Například „Každý řezník který v krámě stojí aby byl čisté maso na krám jto není závrativé ani nemocné zkúsáno ani šelmové ani jto jest schováno v malomocných ani v kata ani v koniedry kdo by to přestoupil a byl by usvědčen...“.³¹⁹ Následuje pasáž o poctivém původu „ Řezníci hostinští kteří užívají toho řemesla v tom městě mají byli lidé zachovalí, též i rodičův poctivých pakliby...“.³²⁰ V textu je zmíněna i problematika cti. Kromě artikulí, které částečně čest reflektují je psáno. Aby řemeslník nebral od kata, který nebyl brán jako čestný člen společnosti.³²¹ Na konci knihy je zmíněno „aby žádný z židovských masárů jak zde po městě našem též vesnicích kterýž města patřičných maso po domech neroznášeli ... kupci kteří křesťanským řemeslníkům jdouc nedovolávali nýbrž v židovské ulici obzvláště v nedělní den a sváteční ... a v místě neb ulici židovské toliko dva židé výtí masa prodávati a pomocníků chovati...“.³²² Zmínka o Židech dokládá osídlení Nového Bydžova Židy.

V Jaroměři se v knize artikulí kromě znění pořádků vyskytuje předmluva a komentář písaře, že je napsal roku 1565 a druhá verze artikulí, kterou kniha obsahuje je na tom podobně. V předmluvě k artikulím je psáno kde cech působí a pro koho jsou artikule určené. Na konci knihy se vyskytuje komentář písaře o datu 29. května 1777 kdy byly artikule sepsány.³²³

Dvůr Králové nad Labem nedisponuje přípisy v knize. Je dostupná pouze předmluva a její znění je stejná jako předmluva k artikulím z Jaroměře. Na konci artikulí je zmíněn rok jejich sepsání, který by měl být 1565. Pokud je zápis pravdivý znamenalo by to, že Dvůr Králové nad Labem poskytl městu Jaroměř své artikule k opisu a cech v Jaroměři se jimi řídil. Další strana informuje o přepsání artikulí z roku 1668 a písmo je téměř totožné s celými artikulemi. Je tedy otázkou jestli jsou artikule skutečně Dvora Králové nad Labem nebo byla verze z roku 1565 zničena a dochoval se jen opis, který nemá uvedeného písaře.³²⁴ Roku 1771 byla publikována nová verze artikulí pro Dvůr Králové nad Labem. Znění artikulí je odlišné od přechozích verzí.³²⁵

Polička se v mnoha artikulích od ostatních liší a

³¹⁹ SOkA, Hradec Králové, fond Cech řezníků Nový Bydžov, inv. č. 2 s. 3.

³²⁰ Tamtéž, s. 3.

³²¹ BŮŽEK, V. a kol: *Společnost českých zemí*, s. 392 a 571.

³²² SOkA, Hradec Králové, fond Cech řezníků Nový Bydžov, inv. č. 2, s. 20.

³²³ SOkA, Náchod, fond Cech řezníků Jaroměř, k. 6, inv. č. 8.

³²⁴ SOkA, Trutnov, fond Cech řezníků Dvůr Králové nad Labem, kt. 1, kn. 1.

³²⁵ SOkA, Trutnov, fond Cech řezníků Dvůr Králové nad Labem, kt. 1, kn. 3

Obsahově jsou si artikule podobné, ale často se v nich nachází odlišná přikázání nebo tresty, je téměř pravidlem, že první artikule je věnovaná zbožnosti bez ohledu na region a povahu města.

5.1.1 Hradec Králové

V Hradci Králové jsou artikule totožné s opisem. Rozdílů jsou pouze u druhé, čtvrté a 12 artikule, které jsou v opisu z roku 1792 odtrženy. Druhá a čtvrtá artikule v původních artikulích vůbec není, ale není známky fyzické manipulace s pramenem.

První artikule v Hradci Králové se věnuje zbožnosti. Artikule nabádá ke strachu z Boha a jeho velké moci. „Protož z vás jeden každěj, malej neb velikej, pamatuj předkem aby toto zachoval a Pána Boha Stvořitele svého po všecky dny hned od mladosti své aby se bál...“.³²⁶ Řemeslník je vyzýván i k oddanosti bohu „pánu Bohu svém svému poroučel a děkoval.“.³²⁷ První artikule vypovídá o náboženské podstatě cechu, kdy lze uvažovat nad jeho příslušenstvím k náboženskému bratrstvu.³²⁸

Druhá artikule je obsažena pouze v opisu z roku 1792 a nabádá řemeslníka aby v neděli pravidelně chodil do kostela na modlitby. Artikule hovoří „... neděli Páně pamatuj každěj aby pobožně světil, hned vstana ráno s pánem svým do Chrámu na modlitby svaté a slovo Boží...“.³²⁹ Další možnost jak hledět na cech jako na náboženské bratrstvo. Sice se jedná o přepis z konce 18. století, ale ostatní artikule z Hradce Králové jsou na slovo totožné, lze tedy předpokládat, že byla shodná se starší verzí.

Třetí artikule je věnována poslušnosti pacholků, případně tovaryšů. „Každěj pacholek v domě u hospodáře svého... pectivě i vážně se chovej uctivost k pánu svému k manželce jeho dítkám i vši čeládce po všecken čas zachovej všelikého lání³³⁰... V čem přestoupil... ten každěj aby jeden groš bílej pokuty do pokladnice... povinen složiti byl.“³³¹

Čtvrtá artikule je dochovaná pouze z roku 1792. Navazuje na předchozí o chování se k hospodáři a lání. „ožerau se jako svině, po nocích se touláte a leč jakés písničky zlé, oplzlé i před ženským pohlavím na příkoří všech dobrých lidí zpíváte, a na rozkaz Pánů svých abyste doma bejvaly, záhy spát chodili, nic zhola nedbáte.“³³² Lze z artikule usoudit, že byli tovaryši

³²⁶ SOkA, Hradec Králové, fond Cech řezníků Hradec Králové, kn. 2, inv. č. 15.

³²⁷ Tamtéž.

³²⁸ MENDL, B.: *Počátky*. In: Český časopis historický, ročník 33, 1927. s. 1–10.

³²⁹ SOkA, Hradec Králové, fond Cech řezníků Hradec Králové, kn. 2, inv. č. 15.

³³⁰ Lání ve smyslu nadávání nebo klení

³³¹ Tamtéž.

³³² Tamtéž.

a učedníci součástí hospodářovi rodiny, jelikož jim byla stanovená pravidla kdy mají domů chodit.

Pátá kapitola je věnována hazardním hrám a jejich zákazu. „Toto v paměti své jeden každý z vás ... aby na žádném místě nikdy nehrál o peníze, jak o své, tak i hospodářovi...“.³³³ Zde je doložena teze Kateřiny Wimmrové o hazardních hrách za peníze mistrů, které byly tovaryšovi svěřeny na koupi dobytka.

Šestá kapitola je věnována obchodování s dobytkem na vsi. „Když do vsi býváte vysíláni, mnozí se toho neřád dopouštíte, že jedny druhým zamluvenou koupi vymlouváte... každé ten koupi zamluvenou musí vrátiti a pro ten neřád tejdén v šatlavě seděti; dopustil li by se toho...“³³⁴ Z kontextu kapitol lze usoudit, že porušení šesté kapitoly bylo celkem závažný přečinem, protože většina porušení je sankcionována několika groši a šatlava je až v případě častého opakování, kdežto u této kapitoly je při prvním porušení.³³⁵

Sedmá kapitola se týká zpronevěry peněz. „toto se vám přikazuje kteří do vsi na koupi jezdíte... navrátíte se zase domů pánům svejm počet pořadnej a spravedlivej činili a oznamovali každéj kde a od koho si co kupoval a v které straně a vsi byl si co od kterého sedláka a což koupil obzvláště aby tomu pán tvůj rozuměl...“.³³⁶ Další doklad o penězích a jejich svěřování tovaryšům a podklad pro tezi Kateřiny Wimmrové.

Osmá kapitola je velmi podobná kapitole věnované chování u hospodáře a zpěvu oplzlých písní.³³⁷

Devátá kapitola pojednává o „neodvolávání“ od krámu a nošení zástěry. „když maso prodáváte pamatujte aby jeden druhému kupce neodvolával naň kejval... jak náleží za fiertochem chodili pakli by kdo s zatočenám fiertochem chodili anby řekli...“.³³⁸

Desátá kapitola se týká přítomnosti řemeslníka v krámu při trhu. „... poručeno bude že budeš v krámich prodávati pamatuj to zachovati aby bez vůle a vědomí pána svého žádnému masa nevěřil“.³³⁹

Jedenáctá kapitola upozorňuje řemeslníky, aby výdělek z masných krámů odváděli svému mistrovi. „...Spravedlivě sloužíc peněz ujímáte sobě činíce vejše i na vožralství odkládajíce...“

³³³ Tamtéž.

³³⁴ Tamtéž.

³³⁵ Tamtéž.

³³⁶ Tamtéž.

³³⁷ Tamtéž.

³³⁸ Tamtéž.

³³⁹ Tamtéž.

kdožkoli, v té nevěře a krádeži shledán a postižen bude nejinač než jako k zloději i k loupežníku pána svého a jako k služebníku nevěrnému páni starší skutečně se zachovati ráci.“³⁴⁰ Ze znění lze usoudit, že řemeslníci nemuseli být vždy poctiví a čestní.

Dvanáctá artikule se týká odstoupení od svého mistra nebo o vandrování. Řemeslník měl o jeho odstoupení informovat minimálně dva týdny v předstihu. Pokud by odešel bez informování mistra cech by rozeslal dopisy ostatním cechům co řemeslník udělal a aby jej nepřijali.³⁴¹

Třináctá artikule je velmi podobná artikulím tři, pět a osm. Pojednává o zlém chování a přechovávání podezřelých osob.³⁴² Další doklad o cti v řemesle a důležitosti cechovního jména. Pokud by se u člena cechu našel kriminální živel cechu by to uškodilo na jeho prestiži.

Poslední artikule je věnována schůzím a přítomnosti na shromážděních. Pokud by se člen cechu nedostavil a předem neomluvil byl by potrestán placením piva na schůzi.³⁴³

5.1.2 Nový Bydžov

Artikule Nového Bydžova pochází z 22. října roku 1652. V předmluvě a textu před zněním artikul jsou zmíněny tehdejší majitelé města a cech řezníků z Hradce Králové. Následuje upozornění na některé situace se kterými se mohou řemeslníci potkat, jak je zmíněno výše.

První artikule je věnována křesťanské zbožnosti. „Cti a slaví Pána Boha vyhledávati do krámu Páně ke mši svaté ... přicházeti modliteb svatejch ... k svaté zpovědi přicházeti...“.³⁴⁴

Druhá artikule pojednává o úctě k rychtáři, purkmistrovi, pánum radním a pánum cechmistrům. „náležitě uctivosti a poslušnosti předcházeti...“.³⁴⁵

Třetí artikule je zaměřená na středopostí a dochvilnost. „Cechmistři každého roku hlavní cech o středopostí hleděli držeti a to s vědomím... aby jeden každý rozkaz a porušení pánů cechmistrů jak páni starší a neb mladší mistři obesláni jsouce skrze posla cechovního hleděl se do společnosti cechovní postaviti který by své volně obeslán jsouc se nepostavil hodinu vymezenou zmeškal aby byl povinen 10 grošů českých ...“³⁴⁶ Znění artikule je velmi podobné

³⁴⁰ Tamtéž.

³⁴¹ Tamtéž.

³⁴² Tamtéž.

³⁴³ Tamtéž.

³⁴⁴ Tamtéž, s. 12.

³⁴⁵ Tamtéž, s. 12.

³⁴⁶ Tamtéž, s. 12–13.

artikule 14 z Hradce Králové, která pojednává o pozdních příchodech na schůzi nebo o nepřítomnosti řemeslníka.

Čtvrtá artikule nabádá řemeslníky aby nemluvili o obsahu cechovních schůzích. „tajnost cechu zachovati a co se cechovního dobrého řídí jinam toho neroztrusovati a nevynášeti...“³⁴⁷

Pátá artikule připomíná řemeslníkům aby mezi sebou zachovali úctu. „kdožbykoli v domě cechovním... anebo v krámech ...Jeden druhého neuctil buďto řečí a nebo skutkem...“³⁴⁸ Připomíná tak řemeslníkům, že by mezi sebou měli vycházet v dobrém a pokud nebudou „tak každý povinen bude 30 grošů Českých od sebe složiti a dáti“.³⁴⁹

Šestá artikule popisuje jak by se měl řemeslník chovat během trhu. Neměl by opouštět svůj „krám“ neměl by „odvolávat“ dalším obchodníkům a měl by nosit zástěru. Řezník měl mít na prodej pouze zdravý dobytek.³⁵⁰

Sedmá artikule nařizuje aby nebyl porážen žádný dobytek bez vědomí starších mistrů.

Osmá artikule vysvětluje jak je možné vstoupit do cechu. „...Ten takový aby byl z lidí dobře na poctivosti zachovalých a vysvědčení poctivé snieti rodičův na svět řádně zplozeni...“³⁵¹

Devátá artikule zakazuje řezníkům koupit kradeného dobytka. „... pakliby to na něj uznáno bylo a byl usvědčen ten trestán má býti, tak jak by se pánům cechmistrů a starším vidělo.“³⁵² Jedná se o první artikuli ve které není blíže specifikovaný trest. Cech pokutoval své členy v případě porušení pořádku nebo je zavřel do šatlavy.³⁵³ Je otázkou jestli se jednalo o méně častý prohřešek nebo se řešil pouze po domluvě aby nebylo na cech pohlíženo jako na zloděje.

Desátá artikule pamatuje na neshody mezi mistry. Pokud by nastaly, tak by spor řešili cechmistry.³⁵⁴

³⁴⁷ Tamtéž, s. 13.

³⁴⁸ Tamtéž, s. 13.

³⁴⁹ Tamtéž, s. 13.

³⁵⁰ Tamtéž, s. 13–14.

³⁵¹ Tamtéž, s. 14.

³⁵² Tamtéž, s. 14.

³⁵³ viz, předchozí artikule.

³⁵⁴ Tamtéž, s. 15

Jedenáctá artikule ochraňuje nakupujícího řemeslníka. „Kdožbykoli z lidí poctivých z pánů cechovních mistrů koho na dobytek pobídl a druhý mistr a nebo čeledín jeho to uslyšel, že jest pobídnut tam šel jej vymluvil a takový dobytek koupil, má trestán bejti.“³⁵⁵

Dvanáctá artikule připomíná dobré vychování. Řemeslníci, kteří mluvili oplzle před cechmistry nebo staršími byli povinni „složiti 10 grošů českých dopustil li by se toho podruhé a to na pány cechmistry vznešeno bylo vedle jejich uvážení trestán bejti má.“³⁵⁶ Vyskytuje se zde opět určitá benevolence k trestu jelikož není blíže specifikováno jak by byl řemeslník potrestán.

Třináctá artikule souvisí s koupí dobytka a dluhů. Pokud by řemeslník neměl dostatek peněz na nákup dobytka a půjčil si na dluh měl tuto skutečnost nahlásit. „... vznesl na pány cechmistry a starší a k tomu se přiznal, že je dluh spravedlivej tomu pánu věřitelovi se skutečně dopomoženi státi pokud by pak prodléval a platiti zanedbával má se jemu poručiti dotud dokud by nezaplatil v krámu výka nepouštěti.“³⁵⁷ Řemeslník musel tedy dluh splatit co nejdříve, ale jak měl dluh splatit když nemohl svou činnost v obchodě vykonávat není blíže specifikováno.

5.1.3 Jaroměř

Verze artikulí se od sebe nijak neliší.

První artikule je věnována zbožnosti. „Nejprve v neděli páně do chrámu Božího na slovo boží i v jiné svátky apoštolské...“³⁵⁸ Artikule dokládá důležitost víry a reprezentace cechu v kostele.

Druhá artikule specifikuje jak často se mají konat schůze. „...konečně do hospody ve čtyřech nedělích scházeti se mají a tu skrze tovaryše... sbíratí mají po jednom groši českým...“³⁵⁹ Jedná se o ojedinělé prokázání Winterova tvrzení o chůzích jednou za kvartál z dochovaných pramenů z královských měst Hradecka a Chrudimska.

Třetí artikule nabízí řešení sporů mezi řemeslníky. Postup je podobný jako u Nového Bydžova. Trestání jsou podle uvážení, pokud by spory neohlásili a cech by na to přišel jsou povinni dát tři groše do cechovní pokladnice.

³⁵⁵ Tamtéž, s. 15.

³⁵⁶ Tamtéž, s. 15

³⁵⁷ Tamtéž, s. 16.

³⁵⁸ SOkA, Náchod, fond Cech řezníků Jaroměř, k. 6, inv. č. 8.

³⁵⁹ Tamtéž.

Čtvrtá artikule připomíná co se stane řemeslníkovi, který se nedostaví na cechovní schůzi. Pokud by nemohl přijít a omluvil se v předstihu nebude nijak postižen pokud by tak neučinil „...tovaryš svévolně se toho dopustil a v hodinu sobě vloženou do hospody nepřišel tehdy žádné milosti užítí nemá ale tovaryšim pokuty propadané a pokladnice tři groše české dáti má...“³⁶⁰

Pátá artikule zakazuje „vymlouvání“ a vykupování. Pokud by tek řemeslník činil poprvé zaplatí tři groše pokud by se přečin opakoval bude s ním naloženo „...vězením trestán býti má a podle uvážení pánů cechmistrů...“³⁶¹ V tomto případě se projevuje opět jistá benevolence, protože není blíže specifikováno jak by s proviněným mohlo být naloženo. Podle textu lze dedukovat, že uvážení bude v tomto případě délka pobytu ve vězení, protože v ostatních případech kdy je šatlava zmíněna je dané i časové rozpětí.³⁶²

Šestá artikule je věnována hazardním hrám. „karty, v kostky... by se tovaryši ... dopustil tehdy pokuty propadené počem na tejdén u mistra svého sloužil tovaryšů do pokladnice bez osob přijímání povinen jest...“³⁶³ Hazard v cechovním světě neměl své místo. Na hry o peníze bible upozorňuje a zakazuje. Osobně mám jisté pochybnosti o neporušování této artikule a i z výzkumu Kateřiny Wimmrové vyplynulo, že k němu docházelo.

Sedmá artikule se týká reprezentace řezníka v masném krámu. Má zakázáno oplzle mluvit, nevolat na lidi, kteří nakupují u jiného kupce a zůstat v krámu a prodávat. Řemeslník nesměl obchod opustit a nesměl zneuctít zákazníka.³⁶⁴

Osmá artikule tovaryšovi nakazuje aby byl věrný svému mistrovi a choval ho v účtě. Neměl mistrovi škodit a pokud by se tak dělo byl by mistrem propuštěn.³⁶⁵

Devátá artikule upozorňuje řemeslníky aby nepracovali u více mistrů jak jednoho. Pokud by tak činil přišel by o možnost prodávat.³⁶⁶

Desátá artikule hovoří o vandrovních tovaryších. Řemeslníci byli povinni se nahlásit v hospodě a zažádat o přijetí. Cech byl povinen ho přijmout.³⁶⁷

³⁶⁰ Tamtéž.

³⁶¹ Tamtéž.

³⁶² Tamtéž.

³⁶³ Tamtéž.

³⁶⁴ Tamtéž.

³⁶⁵ Tamtéž.

³⁶⁶ Tamtéž.

³⁶⁷ Tamtéž.

Jedenáctá artikule je spojena s vandrováním. Pokud by chtěl tovaryš odvandrovat musí dát svému mistru dát vědět týden předem. Jakmile došel tovaryš na místo vandru bylo požadováno aby prokázal čestný původ, který se usuzoval podle jeho chování.³⁶⁸

Dvanáctá artikule usměrňuje řezníky aby „...zpívání pranic a všech povykův kteréž jsou proti pánu Bohu všemohoucímu buď v hospodách, na rynku, neb po ulicích kdežkoli jinde zanechali...“³⁶⁹

Třináctá artikule se týká péče o nemocné řemeslníky a případné jejich pohřbení. Artikule přímo nakazuje cechu aby o ně bylo postaráno a o nemocné mělo být pečováno.³⁷⁰

5.1.4 Dvůr Králové nad Labem

Z důvodu totožného znění artikulí je starší verze v tomto opisu vypuštěna a bude zde rozebrána pouze novější.

První artikule specifikuje cechovní zbožnost a dokládá kdy se mají řemeslníci scházet „... nadcházející řezniční tovaryši s pozorováním bedlivým mladšího chvály hodný navštívení při tom chrám páně a obyčejné čtvrtletí služby boží též také všechen jiné náboženství v slušném oděvu bez pláště se dostavit a přitom pobožným zdržením takový ...sebe opozdil aneb dokonce vynechal na ně on... když také povinný býti mají když nějaký mister nebo mistrova anebo tovaryš v pánu usne jemu k pohřbu uctivém doprovolení...kdo by vynechal... potrestán býti.“³⁷¹ Artikule nejlépe ze všech zachycuje přístup ke zbožnosti. Je zmíněna organizace pohřbu a také kdo vše by měl z cechu být pohřben.

Druhá artikule stanovuje schůzi, kde probíhají volby cechu v přítomnosti komisaře. Tovaryši se mají dostavit na schůzi bez zbraní a zaplatit cechovní poplatky do otevřené pokladnice.³⁷²

Třetí artikule specifikuje jak se mají řemeslníci během schůze chovat. Mají zakázáno „...křik, nezlobit, tupit, hanět...“ V případě provinění byl trest poměrně vysoký nejspíš z důvodu přítomnosti rychtáře.³⁷³

³⁶⁸ Tamtéž.

³⁶⁹ Tamtéž.

³⁷⁰ Tamtéž.

³⁷¹ SOkA, Trutnov, fond Cech řezníků Dvůr Králové nad Labem, kt. 1, kn. 3

³⁷² Tamtéž.

³⁷³ Tamtéž.

Čtvrtá artikule zakazuje řemeslníkům se shromažďovat bez vědomí komisaře.³⁷⁴ Artikule sama vypovídá o době kdy byla sepsána, jelikož bylo na řemeslem dohlíženo ze strany krále formou císařského úředníka. Podobně jako na činnost městské rady.

Pátá artikule upozorňuje na zahálku v modré pondělí. „kdyby některý tovaryš... prozahálel byl by také doma zůstal a nedělal aneb v pracovitý den nějakému kamarádovi kterýby na vander odcházel vyprovázení dával...“³⁷⁵ V případě provinění byl pokutován 15 stříbrnými.

Šestá artikule objasňuje kdy se má tovaryš vracet k mistrovi domů. V zimní čase v devět hodin a v lezním v 10 hodin večer nejpozději.³⁷⁶

Sedmá artikule se týká vandrovních řemeslníků. Pokud by chtěl řemeslník odejít byl povinen to nahlásit mistrovi 14 dní předem, nebo pokud ho chtěl mistr propustit musel tak oznámit tovaryšovi alespoň osm dní předem.³⁷⁷

Osmá artikule dokládá, že pokud by chtěl tovaryš odejít na vandr musel „...jemu kundschaft kromě stemplu dobrolíbezně vydán býti...“³⁷⁸ Z čehož plyne, že do cechovní sféry začíná pronikat byrokracie.

Devátá artikule zmiňuje opět vandrování. Specificky se jedná o tovaryše, kteří „nadvandrovali“ a nemůže je jiná „hospoda“ přijmouti.³⁷⁹

Desátá artikule je pokračováním artikule předešlé o nadvandrování. Tovaryš již není oprávněn dostat nocleh a žádná práce mu být nabídnuta nemůže, pokud „svou věcí dokonale zaopatřen mu svobodně stojí o práce se hlásit v zimě ...“³⁸⁰

Jedenáctý artikul vymezuje vandrovního tovaryše, který je ohlášen a cech s ním počítá má zaplatit devět stříbrných a nechat se zapsat do vandrovní knihy.³⁸¹

Dvanáctý artikul tovaryšům zakazuje utrácet cechovní peníze z pokladnice na jídlo pití a další. Peníze jsou určeny „...pro nemocného v těžkosti lidé a nauci postaveného chudého neb k pohřbu odevšech opuštěného...“³⁸²

³⁷⁴ Tamtéž.

³⁷⁵ Tamtéž.

³⁷⁶ Tamtéž.

³⁷⁷ Tamtéž.

³⁷⁸ Tamtéž.

³⁷⁹ Tamtéž.

³⁸⁰ Tamtéž.

³⁸¹ Tamtéž.

³⁸² Tamtéž.

Třináctý artikul připomíná aby byly artikule předčítány „i někdy třeba v 6 nedělích se schromáždili přečtené a dobře přeložené býti.“³⁸³ Jedná se o jediný doklad artikulí kdy je připomínáno je opakovaně předčítat.

5.2 Chrudimsko

Řemeslné pořádky z Chrudimského kraje jsou o něco skoupější. V regionu byla situována tři královská města, ale jen z Vysoké Mýta³⁸⁴ a Poličky³⁸⁵ se dochovaly řeznické artikule. Chrudim disponuje fondem cechu řezníků, ale tovaryšské artikule se nedochovaly. Přístup k artikulím Vysoké Mýta je značně omezený.

Fond cechu řezníků Polička je plně přístupný a disponuje mnoha písemnostmi. V listinách artikulí není více prostoru k poznámkám jak tomu bylo u Hradce Králové. Datace vzniku artikulí pochází z roku 1652 kdy byly sepsány pod dohledem „jeho milosti císařské Rychtáře... Cechmistrů starších... primátora...“³⁸⁶

Fond cechu řezníků Vysoké Mýto je prozatím zahalen tajemství, protože je nepřístupný a neuspořádaný a tím pádem není přístupný badatelské obci. Po dohodě s archivem byly artikule okopírovány. V kopii nejsou jiné informace než znění artikul. Datace vzniku artikulí není známá podle předmluvy byly znovu potvrzeny roku 1547.³⁸⁷

5.2.1 Polička

První artikule říká, aby tovaryši docházeli ke zpovědi a „na konec při času velikonočním k zpovědi...živí byli cti a chvály pána Boha se báti... slova božího pilni býti do chrámu páně ve dny nedělní... se ucházeti.“³⁸⁸ Artikule přímo dokládá cechovní zbožnost a připomíná, aby řemeslníci chodili na zpověď. Jedná se o jediný doklad povinné účasti na zpovědi ze zmíněných artikulí.

Druhá artikule specifikuje, v jakém čase se řemeslníci scházejí. „každé čtyři neděle se nyní... v pondělí velikonoční... po třetí neděli svatodušní... posvěcení chrámu božího slaviti bude do hospody scházeti Času lezního v 18:20 hodin budou a času zimního 20:20 hodin...“³⁸⁹ Kromě připomínky času, kdy se scházet, artikule nakazuje výběr poplatků od tovaryšů. Po části

³⁸³ Tamtéž.

³⁸⁴ SOkA Ústí nad Orlicí, fond Řeznický cech Vysoké Mýto.

³⁸⁵ SOkA Svitavy se sídlem v Litomyšli, fond Cech řezníků Polička. inv. č. 1. 1. 1.

³⁸⁶ Tamtéž.

³⁸⁷ SOkA Ústí nad Orlicí, fond Řeznický cech Vysoké Mýto.

³⁸⁸ Tamtéž.

³⁸⁹ Tamtéž.

věnované schůzi následují opatření ohledně pohřbů a jejich zaopatření ze strany cechů.³⁹⁰ Artikule jsou jedny z mladších verzí a jako jediné dokládají přesné časy, kdy se mají schůze konat. Samotný časový údaj je uvedený ve 24hodinovém formátu, což je více než zajímavý jev, protože artikule vyšly v 17. stoletím a doposud jsem se s tímto jevem nesetkal.

Třetí artikule pojednává o účtě k hospodáři, u kterého jsou ubytovaní, zastupitelům města a „i jiné dobré poctivé lidi obojího pohlaví“.³⁹¹ Artikule tovaryše nabádá ctít kromě výše zmíněných i cechmistry starší a jiné mistry.³⁹²

Artikule čtvrtá říká, jak mají řemeslníci vystupovat v masných krámech. „... nemá žádný tovaryš... přísahati neb něco oplzlého co by proti pánu Bohu všemohoucímu Pannu Marii a všem božím svatě... také ku pohoršení jinčím poctivým lidem starým nebo mladým patřícího bylo mluvíti ani zpívati...“.³⁹³ Artikule upozorňuje řezníka, jak se rozhodně nechovat a objevují se v ní i náznaky zbožnosti, např. odvolávání se na pána Boha a Pannu Marii a všechny svatě.

Artikule pátá tovaryšům připomíná dochvilnost. Podobá se artikuli první, jelikož je zde zmíněno shromáždění, ale není blíže specifikováno, v jakém čase. Je specifikován pouze den, a tím je neděle. „shromáždění společném buď na hospodě a neb kdekoliv na každém jiném místě jak ve dny nedělní tak také v sváteční... při procházkách mají se her po všelijakých zvláště o peníze vystříhati pod pokutou groše... neb kuželky jim se povoluje však kuželky toliko v ty časy které nejsou v snesení obecním zapovězený...“.³⁹⁴ V artikuli je zmíněn i zákaz hazardu, ale zároveň artikule povoluje hru v kuželky v určité době. Dále upozorňuje na možnost sázek v hraní kuželek „kdyby se tovaryš s tovaryšem vsadil aby pokuty složil 4 groše malé...“.³⁹⁵ Ze znění artikule lze vyvodit, proč byly kostky a karty zakázané. Nejspíše se jednalo o hry spjaté s penězi a jejich sázením.

Artikule šestá pamatuje na vandrovní tovaryše. Jakmile tovaryš dojde do města „...má býti povinen sedm peněz malých dáti...“.³⁹⁶ Artikule pokračuje „dopustil li by pán Bůh všemohoucí na některého buď z cechmistrů starších i také mistrů mladších našeho řemesla řeznického smrt neb na maželku...tělo mrtvé náležitě k hrobu sprovoditi“.³⁹⁷

³⁹⁰ Tamtéž.

³⁹¹ Tamtéž.

³⁹² Tamtéž.

³⁹³ Tamtéž.

³⁹⁴ Tamtéž.

³⁹⁵ Tamtéž.

³⁹⁶ Tamtéž.

³⁹⁷ Tamtéž.

Sedmá artikule zakazuje šenkovat pivo při vybírání poplatků během schůze.³⁹⁸ Artikule přímo říká „sbírku činili nemá býti pivo na stůl darováno dokud starší tovaryši nerozkáží... tovaryš přesto učinil aby vinen dal čtyři malé peníze...“.³⁹⁹

Osmá artikule pojednává o volení starších tovaryšů. „...ti mají býti v postu při smrtedlný neděli od cechmistrů starších a mistrů mladších na celý rok volení, kterýby pak jsa k tomu sobě a volen se něčím vymlouval a toho k sobě přijíti nechtěl v pokutě s dobrému cechovnímu 1 libru vosku na propadnutí a ty práce přece k sobě přijíti povinen bude...“.⁴⁰⁰ Vymlouvání je zde myšleno ve smyslu vymlouvat se z volby starších tovaryšů.

Devátá artikule upravuje podmínky pro vyslání tovaryše na koupi dobytka. Tovaryš od hospodáře obdržel peníze „tovaryš hospodáři svému na koupi co více nežli za dobytče jaká koliv vydal přičítal a v tom usvědčen byl má od krámu odkázán býti. Jestližeby který tovaryš jsouc po koupi ve vsi o peníze hrál v tom postižen byl aby ten každý dal pokuty 10 grošů bílých... a po čtvrté aby byl od krámu odkázán.“.⁴⁰¹ Pokuta byla poměrně vysoká oproti ostatním artikulím, mezi jedním až pěti groši.

Desátá artikule chrání prodej v masných krámech. Řemeslníkům je zakázáno „nemají jeden druhému a jeho víku přicházeti kupce jemu louditi a ne kejvati... když kupec proti jeho víku přijde teprve jeho pobízeti...“.⁴⁰² Zároveň „nemá také žádný z tovaryšův do kuchyně obecní ani jiných hospod kde se jídla strojí sám masa donášeti...“.⁴⁰³ Artikule dokládá jedinečnou situaci, která v artikulích není popsána, a to je vynášení masa mimo trh.

5.2.2 Vysoké Mýto

První artikule se týká organizace cechu a jeho poslání. Připomíná také konání schůzí „nejprve aby se ve čtvrtletí do schůze spolu scházeli a v tom čtvrtletí aby bylo sbíráno od jednoho po stříbrným penízi do pokladnice... a také proto dyby pán Bůh na některého z těch tovaryšů nemoc dopustil... aby jemu bylo půjčeno a také nemocný tovaryš když by z dopuštění Božího nemocen byl opatrován a hlídán... pakliby ten tovaryš umřel... jemu pohřeb učiniti tehdy aby jemu tovaryši pohřeb učinili z těch peněz tovaryših peněz a cožby koliv po něm zůstalo šaty nebo cokoliv jiného aby tovaryši k sobě přijali.“.⁴⁰⁴ Artikule ze všech zkoumaných

³⁹⁸ Tamtéž.

³⁹⁹ Tamtéž.

⁴⁰⁰ Tamtéž.

⁴⁰¹ Tamtéž.

⁴⁰² Tamtéž.

⁴⁰³ Tamtéž.

⁴⁰⁴ Tamtéž.

pramenů dokládá nejdetailněji posmrtný osud tovaryše, avšak není v artikuli zmíněna rodina zesnulého a jak se o ni cech má starat. To je zmíněno v artikuli čtyři.

Druhá artikule se týká úcty. „Nejprve pána Boha všemohoucí aby se báli jeho milost královský purkmistr... cechmistry a pány mistry také všechnu čest prokazovali... pajmámu slušnou poctivost prokazovali a co by panu otci proti mysli bylo aby ho nechňevaly také jeden každý tovaryš svýho mistra a svou paní v poctivosti náležitě měli...“.⁴⁰⁵ Kromě členů cechu jsou zmíněni i zástupci radnice a dokládá to důležitost správy města pro cech.

Ve třetí artikuli je obsaženo aby „ke dni páně nedělní žádného dobytka ku prodeji býti nedali... do vsi nechodili všelikých her bud v kostky v karty a jiné rozpustilosti se varovali a neprovozovali jakož také v chrámě Páně uctivě se chovali...“.⁴⁰⁶ Artikule dokládá několik prohřešků. Je zajímavostí, že se artikule podle kontextu vztahuje na jeden den a lze si je vyložit tak, že se hazardní hry nemohou hrát jen v neděli. Artikule pokračuje „kdyby se tovaryš starší s tovaryšem vsadil aby položil vinny 6 f. co dotýče vandrovních aby dal při přivandrování sedum peněz... co se dotýče učedníku který by se vyučil a tovaryši právo přijal dal 20 krejcarů tovaryšům.“⁴⁰⁷ Artikule obsahuje několik různých příkázání. Pohled na hazardní hry je více rozveden v osmé artikuli. Nejzajímavější je její závěr. A jiné artikuli není přímo řečeno kolik se má platit za vyučení na tovaryše.

Ve čtvrté artikule je obsahově podobná první artikuli ohledně péče o své členy a jejich blízké.⁴⁰⁸ „Dopustil li by pán Bůh za některého z řezníků smrt neb na manželku jeho neb na dítky a přátely neb na tovaryše ... rozkázali aby jeden každý šel byl li doma pakli by nešel svévolně aby dal tovaryšům vinny 6 fr.“.⁴⁰⁹ Otázkou je proč, nejspíš se jednalo o vyjasnění toho o koho vše má být postaráno, což není v první artikuli uvedeno. Osobně se přikláním ke zdůraznění důležitosti péče o řemeslníkovu rodinu. Artikule pokračuje upozorněním na to aby řemeslníci nechodili ozbrojeni do schůzí.

V páté artikuli jsou rozebrány volby v cechu a sankce za nepřítomnost. „aby volení byly v plnosti cechu na celý rok... a kdo by se toho vymlouval aby položil libru vosku... aby nim byl ty pak starší který budou voleni od pánu cechmistrů mají sobě přivoliti z tovaryšův svých čtyři osoby přivolené...“.⁴¹⁰ a všichni „mají sedati za stolem spolu staršími tovaryši...“⁴¹¹ Kdo

⁴⁰⁵ Tamtéž.

⁴⁰⁶ Tamtéž.

⁴⁰⁷ Tamtéž.

⁴⁰⁸ Tamtéž.

⁴⁰⁹ Tamtéž.

⁴¹⁰ Tamtéž.

⁴¹¹ Tamtéž.

by neuposlechl bude trestán „podle své zásluhy“.⁴¹² Artikule pokračuje nařízením týkající se svatby „který z tovaryšů zde při městě Vysokým Mejtě se oženiti chtěl ten každý syn mistrouský jeden rok na řemeslo oddaný a zde vyučený dvě léta má se provandrovati jinač pokud se tak nezachová žádným způsobem do poctivého cechu přijat býti nemá.“⁴¹³

V šesté artikuli je zachycena problematika čistoty řemesla a zdravoti dobytka. „ten aby zdravý dobytek byl neřádného zvrtilého dechavičného... ani zlomené ho nad kolenem i také tuze březího ani zdechlého na cestě neb doma nerčili bítí...“.⁴¹⁴ Artikule je částečně podobná předmluvě z Nového Bydžova kde je zmíněn též mrtvý dobytek na cestě.⁴¹⁵

V sedmé artikuli s pamatuje na malomocné a jejich obraz ve společnosti. „od lidí malomocných nepoctivých nic kupováno býti nemá i také kterému by dobytku zadkem střeva vycházely ani které jiné...“.⁴¹⁶

Artikule osmá se soustředí na svěření peněz tovaryši na nákup dobytka. „jestliže by který tovaryš jdouc po koupi ve vsi neb kde koliv hrál o peníze a postižen byl aby ten každý dal pokuty...“.⁴¹⁷ Artikule přímo nezakazuje hazardní hry, ale trestá za zpronevěru peněz na koupi dobytka ve vsi. Další důkaz teze Kateřiny Wimmrové. Pokud by syn cechmistra se chtěl stát mistrem „přijetí se zbavuje a jako jiní na řemeslo oddaný řemesla dobejvati povinen bude kterýby tovaryš z příčiny hodné u svého mistra býti nechtěl majímu napřed na tejdén dáti viděti témuž mistrovi svému a po tejdni bude mocti vandrovati.“⁴¹⁸ Pokud se řemeslník chtěl stát mistrem byl povinen se vydat na vandr což potvrzuje informace užití v první kapitole této práce s názvem cech.

Artikule devátá zakazuje „všechny podvody a falše jakož se stává že ve vsích i také v městech se telata a jiný dobytek od mnohých vymlouvá... také na zdraví sobě uškozuje že přijdouce do vsi buďto když od jinýchto zkaženo jest dokonce dobytek vykoupěn bývá“.⁴¹⁹ Z textu vyplývá, že bylo zakázáno vymlouvat koupi a vykupovat dobytek.

Artikule desátá apeluje na řemeslníky aby dodržovali artikule, nezáviděli si mezi sebou a pokud by tak činili „protož bude li jeden každý tak činiti jak tyto artikule představují bude o

⁴¹² Tamtéž.

⁴¹³ Tamtéž.

⁴¹⁴ Tamtéž.

⁴¹⁵ SOkA, Hradec Králové, fond Cech řezníků Nový Bydžov, inv. č. 2 s. 3.

⁴¹⁶ SOkA Ústí nad Orlicí, fond Řeznický cech Vysoké Mýto.

⁴¹⁷ Tamtéž.

⁴¹⁸ Tamtéž.

⁴¹⁹ Tamtéž.

něm vždy reženo že ten samý jest ctnostného a chvalitebného života neboť starodávní pravdivý přísloví jest že jaký život taková smrt...“.⁴²⁰

5.3 Porovnání obou regionů

Z artikulí Nového Bydžova lze usoudit jaké bylo náboženské složení města což žádné jiné artikule nedokládají. Pouze se věnují zbožnosti, ale v Novém Bydžovu je zmíněn judaismus a pohled na jeho vyznavače. Hradec Králové dokládá díky dochovaným zápisům v knize i část cechovní historie a přibližný majetek v letech 1750 a popis cechovní pokladnice. Ve Dvoře Králové nad Labem se vyskytlo v porovnání s ostatními městy více artikulí týkající se vandrování. Dá se předpokládat, že město bylo zvyklé na příliv cizích řemeslníků. Jaroměř obě verze artikulí totožné jako první verzi artikulí ze Dvora Králové nad Labem. Je otázkou jestli byla Jaroměř něčím specifická, když není známo jaké artikule jsou originální a jaké jsou pouhým opisem druhého města. Polička poskytla velmi detailní zápisy k podmínkám vandrovních tovaryšů a konání schůzí. Vysoké Mýto disponuje podrobnými kroky jak se má cech starat o tovaryše a je specifické obsažením několika různých příkázání v jedné artikuli.

⁴²⁰ Tamtéž.

Závěr

Tématem práce je analýza artikulí řeznických cechů na Hradecku a Chrudimsku. V artikulích se objevují nároky na řemeslníka, jeho usměrnění v chování a v řemesle, zachování úcty k různým osobám a případné sankce za porušování těchto pořádků.

V první kapitole je rozebrán cech obecně. Kapitola je důležitá pro plné pochopení artikulí a jejich interpretaci, případné ověření poznatků literatury v praxi.

Druhá kapitola rozebírá město z obecného pohledu a jeho vnitřní strukturu. Pro pochopení cechovních artikulí je zapotřebí si uvědomit jakou moc mělo město na cechy a kdo touto mocí disponoval.

Třetí kapitola se věnuje dějinám správních okresů. Regionální rámec této práce je ve zmíněném Hradec a Chrudimsku. Hradecko bylo jedním velkým krajem ze kterého se oddělil v polovině 18. století kraj Nového Bydžova. Podobný jev postihl i Vysokomýtsko, ale daleko dříve než oddělení Nového Bydžova. Kapitola také vysvětluje základní proměny v dějinách správy, které přímo ovlivnili městskou správu.

Čtvrtá kapitola se věnuje dějinám měst v daném regionu. Jmenovitě Hradec Králové, Nový Bydžov, Jaroměř, Dvůr Králové nad Labem, Polička a Vysoké Mýto. Historie měst vymezuje základní vývojové body města a jeho politického vývoje v průběhu staletí. V dějinách města je část textu věnována dějinám hospodářství a pokud v literatuře byla i zmínka o ceších jsou zmíněny i cechy.

Pátá kapitola je samotná analýza cechovních artikulí. Artikule mohou být dobrým zdrojem pro bádání i v jiných odvětvích, než je cechovní problematika. Například artikule z Nového Bydžova zmiňují přítomnost početné židovské komunity, která byla ve městě již od středověku. Některé artikule se věnují hazardním hrám v historii a jejich pohled na ně poskytují zmíněné artikule a je možné je využít i v jiném výzkumu, který se netýká výzkumu cechů. Zároveň z předmluv artikulí lze zjistit, jestli byly cechy z okolních měst nějak důležité pro dané město. Například cechmistři z Hradce Králové byli přítomni při opisu artikulí Nového Bydžova. V knihách artikulí mohou být i uvedeny zápisy, které se nedají předpokládat. Na příkladu Hradce Králové se lze dozvědět o cechovním majetku, jeho vzhledu a událostem 30leté války, které jsou zachycené na předešlé. Cechovní artikule byly popisovány a může se stát, že města budou mít artikule totožné. První verze artikulí ze Dvora Králové nad Labem a artikule cechu z Jaroměře jsou identické a je nezodpovězenou otázkou, která verze artikulí je původní.

Smysl práce vidím jako přínos regionální historii v oblasti cechovní problematiky a případné interpretaci cechů v historickém vývoji města. Práce se zabývá sociální problematikou a částečně i ctí, která je zachycena v artikulích.

Práce by mohla posloužit v regionálním bádání nebo jako základ hlubší analýzy cechovních artikulí nebo cechů řezníků na Hradecku a Chrudimsku, jenž může vést k vytvoření obrazu cechů ve společnosti a vnitřnímu fungování cechů ve zmíněných regionech. Přílohou k práci je tabulka zobrazující celkový souhrn artikulí a čemu jsou věnovány.

Seznam pramenů a literatury

Prameny

SOkA Svitavy se sídlem v Litomyšli, fond Cech řezníků Polička.

SOkA Ústí nad Orlicí, fond Řeznický cech. Vysoké Mýto.

SOkA, Hradec Králové, fond Cech řezníků Hradec Králové, kn. 2, inv. č. 15

SOkA, Hradec Králové, fond Cech řezníků Nový Bydžov, inv. č. 2.

SOkA, Náchod, fond Cech řezníků Jaroměř, k. 6, inv. č. 8.

SOkA, Trutnov, fond Cech řezníků Dvůr Králové nad Labem, kt. 1, kn. 1 a 3.

Literatura

ADÁMEK, Karel: *Z dějin hospodářství královského věnného města Poličky*. Praha 1906.

BIENENBERG, Carl Joseph: *Pokus o stručné dějiny města Dvora Králové, v nichž je obsaženo XXX listin*. Dvůr Králové nad Labem 2020.

BLÁHA, Radek a kol.: *Hradec Králové*. Praha 2017.

BOROVSKÝ, Tomáš a kol.: *Peníze nervem společnosti*. Brno 2007.

BOROVSKÝ, Tomáš a STERNECK, Tomáš: *Města a měšťané*. Brno 2007

BŮŽEK, Václav a kol.: *Člověk českého raného novověku*. Praha 2007.

BŮŽEK, Václav a kol.: *Společnost českých zemí v raném novověku*. Praha 2010.

DVOŘÁK, Radovan: *Vysoké Mýto*. Ústí nad Orlicí 2003.

HLEDÍKOVÁ, Zdeňka a kol.: *Dějiny správy*. Praha 2005.

HOFFMANN, František: *České město ve středověku*. Praha 1989.

HRDLIČKA, Josef: *Měšťan*. In: BŮŽEK, Václav(ed.): *Člověk českého raného novověku*. Praha 2007.

JANÁČEK, Josef: *Přehled vývoje řemeslné výroby v českých zemích za feudalismu*. Praha 1963.

JIREČEK, Hermenegidl: *Královské věnné město Vysoké Mýto*. Vysoké Mýto 1884.

JUNEK, David a KONEČNÝ, Stanislav: *Dějiny města Poličky*. Polička 2015.

- KNAPP, Antonín: *Paměti královského věnného města Jaroměře nad Labem*. Polička 1887.
- MERTLÍK, Pavel a MERTLÍKOVÁ, Olga: *Jaroměř; vyprávění o historii města*. Liberec 2021.
- MIKULKA, Jaromír: *Dějiny Hradce Králové do roku 1850*. Hradec Králové 1994.
- PROKOP, Jaroslav: *Nový Bydžov v proměnách staletí*. Nový Bydžov 2005.
- PROKOP, Jaroslav: *Nový Bydžov*. Praha a Litomyšl 2007.
- RŮŽIČKA, Jindřich; KRUŠINA Josef: *Dějiny města Poličky; první díl, šest století feudálního řádu*. Hradec Králové 1968.
- SAKAŘ, Josef: *Dějiny Pardubic nad Labem*. Díl IV. část I. Pardubice 1928.
- SEDLÁČEK, August: *O starém rozdělení Čech na kraje*. Praha 1921.
- SKLENÁŘ, Karel; SKLENÁŘOVÁ, Zuzana. *Biografický slovník českých, moravských a slezských archeologů*. Praha 2005.
- SMRŽ, Jiří: *Cechy pražských měst od jejich počátku až do zrušení cechovního zřízení*. Praha 2018. (nepublikovaná rigorózní práce)
- SMRŽ, Jiří: *Cechy v pražských městech od prvních zpráv ve 13. století až do jejich zrušení v roce 1860*. Praha 2019.
- ŠEMBERA, Aloys: *Wysoké Mýto, královske věnné město w Čechách*. Olomouc 1845.
- ŠIMŮNEK, Robert a kol.: *Polička*. In: Historický atlas měst českých. č. 30. Praha 2019.
- ŠIMŮNEK, Robert a kol.: *Vysoké Mýto*. In: Historický atlas měst českých. č. 33. Praha 2021.
- ŠIMŮNEK, Robert a kol.: *Dvůr Králové nad Labem*. In: Historický atlas měst českých. č. 34. Praha 2022.
- ŠTEFKA, Jan Václav: *Paměti král. věnného města Poličky*. Polička 1908.
- VITÁK, Antonín Konstantin: *Dějiny královského věnného města Dvora Králové nad Labem*. Praha 1867.
- WINTER, Zikmund: *Český průmysl a obchod v XVI. věku*. Praha 1913.
- WINTER, Zikmund: *Dějiny řemesel a obchodu*. Praha 1906.

Odborné články

- JANÁČEK, Josef: *Zrušení cechů r. 1547*. In: Český časopis historický, 1959.

MENDL, Bedřich: *Počátky našich cechů*. In: Český časopis historický, ročník 33, 1927.

Odborné práce

SMRŽ Jiří: *Řemeslnická a živnostenská bratrstva a cechy v pražských*. Praha 2016.
(nepublikovaná magisterská diplomová práce)

SMRŽ, Jiří: *Cechy pražských měst od jejich počátku až do zrušení cechovního zřízení*. Praha 2018. (nepublikovaná rigorózní práce)

WIMMROVÁ, Kateřina: *Řeznický cech v Hradci Králové (1559 – 1661) a Jaroměři (1621–1678)*. Praha 2009. (nepublikovaná diplomová práce)

Přílohy

Tabulky

	HRADECKO			
	Hradec Králové	Nový Bydžov	Jaroměř	Dvůr Králové nad Labem
zbožnost	11,1 %	7,1 %	7,7 %	11,1 %
organizace	22,2 %	28,6 %	23,1 %	33,3 %
organizace řemesla	29,6 %	28,6 %	23,1 %	22,2 %
čest	29,6 %	14,3 %	15,4 %	11,1 %
vandrování	7,4 %	0 %	7,7 %	11,1 %
úcta	0 %	14,3 %	7,7 %	7,4 %
jiné	0 %	7,1 %	15,4 %	3,7 %

	CHRUDIMSKO	
	Polička	Vysoké Mýto
zbožnost	13,3 %	6,3 %
organizace	13,3 %	25 %
organizace řemesla	33,3 %	25 %
čest	20 %	31,3 %
vandrování	6,6 %	6,3 %
úcta	6,6 %	6,3 %
jiné	6,6 %	0 %

CELKOVÝ SOUHRN	
zbožnost	10,3 %
organizace	24,6 %
organizace řemesla	27,8 %
čest	19 %
vandrování	6,3 %
úcta	6,3 %
jiné	5,6 %